

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Журнал видається з 2015 року

№ 3 (31)

Луцьк
Вежа-Друк
2022

Редакційна колегія

- Стащук О. В.**, доктор економічних наук, професор, головний редактор (Волинський національний університет імені Лесі Українки)
Слісєєва Л. В., доктор економічних наук, доцент, заступник головного редактора (Волинський національний університет імені Лесі Українки)
Ахмет Маслакчи, Dr., Asst.Prof. (Кіпрський науковий університет, Туреччина)
Бояр А.О. доктор економічних наук, професор (Волинський національний університет імені Лесі Українки).
Васілевські Мірослав Dg hab.(Суспільна вища школа підприємництва та управління, м. Лодзь, Польща).
Карлін М. І., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).
Крикавський Є.В., доктор економічних наук, професор (Національний університет «Львівська Політехніка»)
Кулинич М. Б., кандидат економічних наук, доцент, відповідальний секретар (Волинський національний університет імені Лесі Українки).
Ліпич Л. Г., доктор економічних наук, професор, (Луцький національний технічний університет)
Лободіна З. М., доктор економічних наук, професор (Західноукраїнський національний університет)
Маріуш Подзьор Dg hab. (Вища школа економіки та інновацій, м. Люблін, Польща)
Павлова О. М., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).
Павлов К. В., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).
Петрушенко М. М., доктор економічних наук, доцент (Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України).
Садовська І. Б., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).
Уцклак-Єж Пауліна, Dg hab. (Гуманістично-природничий університет імені Яна Длугоша, м. Ченстохова, Польща)
Черчик Л. М., доктор економічних наук, професор (Волинський національний університет імені Лесі Українки).
Чорна Н. П., доктор економічних наук, доцент (Західноукраїнський національний університет).

Е 45 **Економічний часопис** Волинського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Олена Володимирівна Стащук, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – №3(31). – 64 с.

У виданні «Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки» уміщено наукові статті про сучасний стан та перспективи розвитку економіки України, їх теоретичні, методологічні й практичні аспекти.

Для науковців, аспірантів, студентів, економістів і всіх, хто цікавиться питаннями розвитку економічної системи України.

The collected papers «Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University» publish scientific articles on the current state and prospects of economy development in Ukraine as well as on its theoretical, methodological and practical aspects.

For researchers, graduate students, economists and all those interested in the issues of economic system development in Ukraine.

Журнал є науковим фаховим виданням, включений до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія Б (наказ Міністерства освіти і науки України 11.07.2019 № 975).

*Журнал зареєстрований у міжнародній наукометричній базі даних **Index Copernicus**.*

УДК 33(062.552)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ЕКОНОМІКА

Слісєєва Людмила, Скорук Олена РИНОК ЖИТЛА ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ	6
---	---

РОЗДІЛ ІІІ. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Стащук Олена, Жигар Наталія ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	12
Ткачук Наталія ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ : СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	18
Карлін Микола, Наталія Проць ПРОБЛЕМИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ «ЗЕЛЕНОГО ФІНАНСУВАННЯ» У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	29
Стащук Олена, Борисюк Олена, Наталія Проць ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ ТА ЇХ РОЛЬ В УДОСКОНАЛЕННІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ	37

РОЗДІЛ ІV. УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Колодійчук Ірина ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРОБЛЕМ ТА ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА РЕГІОНАЛЬНУ СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ	44
---	----

РОЗДІЛ V. ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ліпич Любов, Хілуха Оксана, Кушнір Мирослава, Волинець Ірина КОМПЛІМЕНТАРНІСТЬ СТРАТЕГІЇ МІЖКУЛЬТУРНОГО МАРКЕТИНГУ ТА ЕФЕКТУ КРАЇНИ ПОХОДЖЕННЯ.....	52
--	----

Вимоги до матеріалів, що публікуються в науковому журналі «Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки»	60
--	----

CONTENT
SECTION I. ECONOMY

Yeliseieva Liudmyla, Skoruk Olena HOUSING MARKET AND ECONOMIC POLICY IN UKRAINE	6
---	---

SECTION III. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Staschuk Olena, Zhihar Natalia FORMATION AND USE OF PROFIT BUSINESS SUBJECTS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL	12
Natalia Tkachuk DIGITALIZATION OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SPHERE IN UKRAINE: STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT	18
Mykola Karlin, Natalia Prots PROBLEMS AND NECESSITY OF «GREEN FINANCING» IN THE POST-WAR REBUILDING PERIOD THE ECONOMY OF UKRAINE	29
Staschuk Olena, Olena Borysiuk, Natalia Prots PUBLIC PROCUREMENT AND ITS ROLE IN IMPROVING PUBLIC FINANCES OF UKRAINE	37

SECTION IV. MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Kolodiichuk Irina IDENTIFICATION OF PROBLEMS AND FACTORS OF INFLUENCE ON THE REGIONAL HOUSEHOLD WASTE MANAGEMENT SYSTEM IN UKRAINE	44
--	----

SECTION V. ENTREPRENEURSHIP TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Lipych Lubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava, Volynets Iryna SHOULD A CROSS-CULTURAL MARKETING STRATEGY TAKE INTO ACCOUNT THE EFFECT OF THE COUNTRY OF ORIGIN	52
Requirements to the Completion of the Articles to the Collection of Journal «Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn European National University»	60

РОЗДІЛ І. Економіка

УДК 330.3:338.3

Слісєєва Людмила,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-8801-3329
e-mail: Yelisieva.Liudmyla@vnu.edu.ua

Скорук Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і оподаткування,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0002-9497-1945,
e-mail: Skoruklena@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-6-11>

РИНОК ЖИТЛА ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

У статті досліджено основні тенденції розвитку ринку житла та його державного регулювання в Україні у довоєнний та воєнний періоди. Мета статті полягає у виявленні особливостей розвитку ринку житла та його державного регулювання в Україні. За допомогою системного підходу й структурного аналізу систематизовано основні типи житла, узагальнено недоліки та чинники, що стимулюють і стримують розвиток такого ринку на мікро- та макрорівнях. Проаналізовано стан і динаміку формування житла в Україні у довоєнний період. Виявлено, що впродовж останніх років ціни на первинне та вторинне житло постійно зростали. За допомогою статистичного та компаративного методів зроблено висновок, що тенденції розвитку ринку житла в Україні не повністю відповідали світовим трендам. Специфікою розвитку національного ринку було зростання попиту на т.зв. «хрущовки» та недооцінка споживачами нових інноваційних рішень на даному ринку. Під час дослідження напрямів розвитку ринку житла в Україні в контексті зарубіжного досвіду було проведено PEST-аналіз, за допомогою якого виокремлено політичні, економічні, соціальні та технологічні чинники, які стимулюють, або ж навпаки стримують розвиток ринку житлової нерухомості у національній економіці. З'ясовано, що в довоєнний період на ринку нерухомості з'явився новий тренд – поширення екологічного житла. Конкретизовано, що найбільше ринок житлової нерухомості України постраждав внаслідок пандемії covid-19 та був зруйнований в окремих регіонах внаслідок війни. У довоєнний період проблемами для розвитку національного ринку житла були корупційні ризики, високі ставки іпотечного кредитування, неефективність судової системи захисту прав власників тощо. Наразі важливими кроками в напрямі розвитку житлової сфери є усунення ризиків, а також розроблення візії щодо відбудови житлового фонду України, доступного й комфортного для українців. Підсумовано, що новобудови мають бути не лише комфортними, а й виконувати як безпекову, так і енергозберігаючу функції. Для цього необхідна консолідація зусиль усіх суб'єктів національної економіки та міжнародної спільноти.

Ключові слова: житлова нерухомість; ринок житла; ринкова структура ринку житла; ціноутворення на ринку нерухомості; економічна політика.

Yelisieva Liudmyla,
Doctor of Economics, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Economics and Nature Management,
Lutsk

Skoruk Olena,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Accounting and Taxation,
Lutsk

HOUSING MARKET AND ECONOMIC POLICY IN UKRAINE

The article examines the main trends in the development of the housing market and its state regulation in Ukraine in the pre-war and post-war periods. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the development of the housing market and its state regulation in Ukraine. With the help of a systematic approach and structural analysis, the main types of housing are systematized, the shortcomings and factors that stimulate and restrain the development of such a market are summarized. The dynamics of housing formation in Ukraine in the pre-war period are analyzed. It was revealed that in recent years, prices for primary and secondary housing have been constantly increasing. With the help of statistical and comparative methods, it was concluded that the development trends of the housing market in Ukraine did not fully correspond to world trends. The specifics of the development of the national market was the growth of demand for the so-called "khrushchevka" and underestimation by consumers of new innovative solutions in this market. During the study of the directions of development of the housing market in Ukraine in the context of foreign experience, a PEST analysis was conducted, with the help of which the political, economic, social and technological factors that stimulate or, on the contrary, restrain the development of the residential real estate market in the national economy, were identified. It was found out that in the pre-war period, a new trend appeared on the real estate market - the spread of ecological housing. It was specified that the residential real estate market of Ukraine suffered the most as a result of the covid-19 pandemic and was destroyed in some regions as a result of the war. In the pre-war period, corruption risks, high mortgage lending rates, inefficiency of the judicial system for protecting the rights of owners, etc., were difficult problems for the development of the national housing market. Therefore, in the post-war period, the elimination of risks, as well as the development of a vision for the reconstruction of the housing stock of Ukraine, which is affordable and comfortable for Ukrainians, are important steps in the direction of the development of the housing sector. It is concluded that restoring the functioning of the housing market in Ukraine will be one of the urgent tasks in the post-war reconstruction of the national economy. New buildings should not only be comfortable, but also perform both safety and energy-saving functions. For this, it will be necessary to consolidate the efforts of all subjects of the national economy and the international community.

Keywords: residential real estate; housing market; market structure of the housing market; pricing in the real estate market; economic policy.

Постановка проблеми. У 2021 р. Україна увійшла до топ-10 європейських держав-лідерів за темпами подорожчання житлової нерухомості. За даними консалтингової компанії Knight Frank серед 130 країн Україна посіла 24 місце. Станом на початок червня 2022 р. вартість зруйнованого житла уже перевищила 40 млрд доларів. У повоєнний період гостро стане питання відбудови житла та розвитку ринку нерухомості для задоволення первинних потреб українців. Це підтверджує актуальність вибраної нами проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У довоєнний період окремі аспекти цієї проблеми досліджували В. Воронін [1], С. Кобзан [2], Н. Петрищенко [3], О. Поморцева та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри вагомі наукові результати вище зазначених робіт, на нашу думку, з початком війни ця тема потребує переосмислення в світлі сучасних реалій.

Метою статті є дослідити особливості розвитку та державного регулювання ринку житла в Україні у довоєнний і воєнний періоди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нерухомість і ринок нерухомості відіграють важливу роль у соціально-економічних та суспільно-політичних процесах національного господарства. По-перше, нерухомість є однією з основних складових національного багатства та чинником забезпечення добробуту населення. По-друге, вона є матеріально-просторовою формою організації господарської діяльності та компонентом засобів виробництва. По-третє, нерухомість – важливий об'єкт власності, що нерозривно пов'язаний із тріадою власності – правами користування, володіння та розпорядження тощо.

Розрізняють три типи нерухомості: земля, житло та нежитлові приміщення. Крім того, за різними критеріями також виділяють елітну, типову, пересувну, соціальну, орендну, комерційну нерухомість тощо. Відповідно розрізняють і різні види ринків нерухомості. За місцем розташування виокремлюють міський і приміський ринки житла; за формами власності – ринки житла, що перебувають у приватній, муніципальній, колективній, державній власності тощо. За терміном експлуатації житлової нерухомості розрізняють первинний і вторинний ринки нерухомості.

Згідно з економічною теорією житлова нерухомість є економічним благом. Відповідно вона має ознаки подільності та конкурентності. Житлова нерухомість має низку характеристик: високу споживчу корисність відносно інших благ, здатність задовільняти матеріальні й нематеріальні потреби, тривалий період використання та є джерелом доходу тощо.

Житловий фонд складає найбільшу частку національного багатства, оскільки житло належить до головних потреб людини й до недавнього часу було первинною цінністю для більшості громадян України. У 1991 р. загальний обсяг житлового фонду в Україні нараховував 923 млн м², а через тридцять років такий показник уже становив 1 млрд м² [4]. Станом на кінець 2021 р. майже весь житловий фонд (98,1%) розміщувався в житлових будинках квартирного типу, а 1,9% (16,1 млн м²) – площа гуртожитків та житлових приміщень у нежилых будівлях. Частка приватного житлового фонду в загальному обсязі становила 93,4%, тоді як комунального – 5,2%, державного – 1,4% [4]. Житловий фонд включає квартири в багатоквартирних житлових будинках, садибні житлові будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях усіх форм власності. Згідно з даними Державної служби статистики України житлова площа, що у довоєнний період припадала в середньому на одну особу в Україні, становила 24 м² проти 17 м² у 1990 р. [4]. Водночас такий показник є дещо менший відносно соціального стандарту ООН, що складає 30 м² житлової площі на одну особу [5]. У довоєнний період Україна щорічно будувала близько 10 млн м² житла або приблизно 0,25 м² на особу на рік [6]. Такі обсяги будівництва не призводили до виникнення надлишку нового житла. Найбільше будівництво здійснювалося в Києві, Львові та Одесі.

У довоєнний період попри поширення Covid попит на житлову нерухомість в Україні теж зростав. Однією з причин цього стало збільшення доходів українських трудових мігрантів закордоном [7]. Це суттєво вплинуло на ціноутворення на ринку житлової нерухомості в Україні. У 2021 р. Україна входила до топ-10 європейських держав-лідерів за темпами подорожчання житла. За даними консалтингової компанії Knight Frank, серед 130 держав Україна посіла 24 місце [8]. До початку 2022 р. середня вартість квадратного метру на первинному ринку складала 35 тис грн, тоді як на вторинному – близько 27 тис грн. Для порівняння за вартістю квадратного метру житлової нерухомості в Києві Україна випередила навіть такі міста як: Бухарест, Варшаву та Люксембург. На підставі аналізу даних Державної служби статистики України можемо стверджувати, що у довоєнний період за умови заощадження 30-50% місячного доходу (вище середнього у регіоні) домогосподарствам, які працювали в національній економіці, було потрібно щонайменше вісім років для того, щоб купити житло, а для населення міст-мільйонників – більше десяти-п'ятнадцяти років. Для прикладу у Харкові для цього було потрібно щонайменше шістнадцять років.

Вторгнення росії та руйнація інфраструктури спричинили призупинку й дезорганізацію вторинного й первинного ринків нерухомості. Станом на кінець травня за даними Міністерства інфраструктури України було уже зруйновано понад 45 000 м² житла. Найбільше від руйнування житлового фонду постраждали такі міста, як Маріуполь, Харків, Чернігів, Сєверодонецьк та Лисичанськ.

Унаслідок війни на первинному ринку попит на житло скоротився від 20% до 100% залежно від регіону. Пропозиція теж зменшилась в рази.

На вторинному ринку ситуація також складна. Для прикладу вартість оренди житла у Західному регіоні зросла від 20% до 225%. Аналогічно і в Кіровоградській, і Черкаській областях, де оренда квартир подорожчала від 13% до 373%. Пропозиція, як і на первинному ринку, зменшилась практично у всій Україні.

Вагомим довоєнним чинником, що впливав на ринок житла, було іпотечне кредитування. Доступність та умови іпотечного кредитування в Україні суттєво відрізнялися від багатьох країн

Європи. Для прикладу в країнах Євросони середня ставка за іпотечними кредитами знаходилася на рівні дещо вище одиниці, тоді як в Україні такі кредити у 2021 р. надавалися за ставкою 12% і вище.

Важливим чинником розвитку ринку нерухомості в Україні також можна вважати рівень бідності, який підвищився внаслідок поширення пандемії covid-19 та і надалі зростає внаслідок військових дій на території України. Це обґрунтовано тим, що значна кількість економічних агентів втратила роботу через масове скорочення робочих місць або через відсутність можливості вести свій бізнес унаслідок війни. Відповідно до цього платоспроможність споживачів значно зменшується.

Під час дослідження було проведено PEST-аналіз, який дозволив виявити політичні (війна, мінливість податкового законодавства, надмірна бюрократизація економіки, політична корупція), економічні (зменшення доходів населення, відсутність заощаджень у більшій частині домогосподарств, високі ціни на енергоресурси та будівельні матеріали), соціальні (внутрішня і зовнішня міграція, мобільність населення, консервативний характер соціальної поведінки населення) та технологічні («старіння», руйнування житлового фонду України, поява інновацій) чинники, які мають суттєвий вплив на ринок житла в Україні. На нашу думку, стимулюючими факторами для розвитку житла в Україні в довоєнний період були поява інноваційних технологій та висока мобільність населення. До стримуючих чинників відносимо мінливість податкового законодавства, політичну корупцію та надмірну бюрократизацію економіки.

Крім того, на світовому ринку житлової нерухомості значного поширення набувають екологічні рішення. Початком «зеленого» будівництва можна вважати енергетичну кризу 1970-х років. Тоді суттєво зросла вартість енергоносіїв, що спонукало зменшити споживання невідновлюваних викопних ресурсів. Для прикладу такі технології активно використовують Китай, США, Японія та Індія [9; 10]. Будівництво комплексів із використанням екологічних технологій вважаємо перспективним напрямом у сучасному будівництві.

Існує низка методів екологічної сертифікації інноваційної нерухомості, використання яких позитивно впливає на імідж бренду забудовника. Найвідомішими методами екологічної сертифікації (надання статусу екологічної будівлі) є європейський BREEAM та американський LEED [11]. Загалом зміст у них однаковий, мають жорсткі критерії відповідності стандартам, але з часом змінюються тільки умови оцінювання. Американський стандарт LEED (від англ. *Leadership in Energy and Environmental Design* – Лідерство у сфері енергоефективного й екологічного проектування) розроблений у США у 1998 р. BREEAM (від англ. *Building Research Establishment Environmental Assessment Method* – Метод досліджень оцінки екологічної ефективності будівель) – це перший метод екологічної сертифікації будівель. Він був розроблений у 1990 р. у Великобританії. Нерухомість, яка має оцінки LEED та BREEAM, має вищу ринкову вартість на первинному та вторинному ринках.

На думку експертів, «зелене» будівництво – це комплекс заходів, які забезпечують підвищення енергоефективності споруди. До його критеріїв належать енергоефективність, біокліматизм (використання особливостей місцевого клімату для зменшення енергозатратності і створення гармонійного простору), зменшення обсягу шкідливих викидів і т.д.

На сучасному етапі суспільного розвитку світовими лідерами в будівництві є компанії, що будують екологічно чисті будівлі. Зазначимо, що технології такого будівництва розповсюджені та використовують в світі вже давно. Практично 50% приватних будинків в США побудовані за каркасною технологією з використанням природних утеплювачів. Населення Фінляндії будує свої домівки з клеєного брусу, а в Канаді переважно використовують природні дерев'яні колоди.

У довоєнний період у національній економіці теж активізувалося «зелене» будівництво. Причиною цього була висока енергозалежність України від імпортованих ресурсів. У загальному енергетичному балансі національного господарства більше 60–70% склали іноземні енергоресурси [12]. Україна була однією з найбільш енергозалежних країн Європи. Цьому сприяло не тільки відсутність власних енергоресурсів, а і їх неефективне використання, що посилювало загрозу захисту національних інтересів та національній безпеці країни.

Якщо розглядати інноваційні рішення на вітчизняному ринку в довоєнний період, можна навести приклад солом'яних будинків від компанії LifeHouseBuilding. На основі доступних технічних рішень вони розробили технологію виготовлення стінових панелей із доступного органічного матеріалу — соломи. У 2017 р. компанія отримала державну сертифікацію своїх

конструкцій і давала гарантію на весь термін їх експлуатації. Дана компанія втілила понад 30 проєктів у Дніпрі, Києві, Львові, Харкові та ін. та успішно здійснювала експорт закордон.

У довоєнний період житлова політика в Україні була одним із найбільш дискусійних питань. Значна частина населення потребувала покращення житлових умов, при цьому часто не маючи коштів на придбання нового помешкання. Крім того, уже доволі гостро стояла питання внутрішніх переселенців в Україні [13]. Державні житлові програми, спрямовані на вирішення цієї проблеми, недофінансовувалися, а законодавство у сфері житла потребувало вдосконалення. З огляду на це маємо працювати щонайменше у кількох напрямках: вивчати можливості та джерела відбудови житлового фонду, змінювати підходи до обслуговування житла.

На жаль, через напад російської федерації на Україну ринок житла в багатьох регіонах знищений, хоча і до цього на ринку житла було чимало проблем [14]. Першочерговим завданням є забезпечення житлом осіб, які його втратили через військові дії. Крім того, з часом вагомим інструментом розвитку житлової політики має бути зниження ставки за іпотекою, що підвищить купівельну спроможність населення, стимулюватиме зростання попиту на житло та активізацію ринку первинної нерухомості тощо. Проте серед іншого потрібно усунути ключові перешкоди для розвитку будівельної галузі в Україні. Серед них — корупційні ризики, непрозорі та ненадійні схеми залучення коштів інвесторів у будівництво, недостатньо надійна гарантія влади щодо відповідності об'єкта будівельним нормам під час видачі дозволу на початок виконання будівельних робіт тощо.

Висновки. Ринок житлової нерухомості України найбільше постраждав внаслідок пандемії COVID-19 та зруйнований в окремих регіонах внаслідок війни. У довоєнний період складними проблемами для розвитку національного ринку житла були корупційні ризики, високі ставки іпотечного кредитування, неефективність судової системи захисту прав власників тощо. Тому у післявоєнний період важливими кроками в напрямі розвитку житлової сфери є усунення ризиків, а також розроблення візії щодо відбудови житлового фонду України, доступного й комфортного для українців.

Наразі тривають обговорення з приводу перспектив відновлення житлового будівництва в Україні, серед яких – відмова від будівництва панельних будинків і неоднідність створення житла з бомбосховищами за прикладом Ізраїлю. Активно розпочалося будівництво модульних будинків. Водночас мають бути враховані екологічні тенденції, які набувають поширення у всьому світі.

Таким чином, відновлення функціонування ринку житла в Україні буде одним із нагальних завдань у повоєнній відбудові національної економіки. Новобудови мають бути не лише комфортними, а й виконувати як безпекову, так і енергозберігаючу функції. Для цього буде необхідна консолідація зусиль усіх суб'єктів національної економіки та міжнародної спільноти. Одним із важливих факторів забезпечення ефективності функціонування такого ринку має бути подолання корупції на усіх рівнях, щоб відбудовуючи соціальну інфраструктуру і запускаючи ринок нерухомості в Україні підтвердити ті принципи та цінності, які ми задекларували під час війни з росією.

Джерела та література

1. Воронін В.О., Лянце Е.В., Мамчин М.М. Аналітика ринку нерухомості: методологія та принципи сучасної оцінки: монографія. Львів: Магнолія, 2014. 304 с.
2. Кобзан С.М. Формування ринку нерухомості: практичні аспекти та особливості оцінки: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 211 с.
3. Петрищенко Н.А., Андріянова В.С., Рижова Р.Г. Дослідження ринку нерухомості в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 25. С. 135-139.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Euro Area Housing Markets: Trends, Challenges & Policy Responses (September 2021)/European Commission, European Union. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/dp147_en_0.pdf
6. Ринок нерухомості та пов'язані ризики / Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/blogs/manny34/116197/>
7. Єлісеєва Л.В. Роль соціального капіталу в економічному розвитку: монографія / НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ, 2019. 356 с.
8. Active Capital 2021. Trends in Global Real Estate Investment / KnightFrank. URL: <https://www.knightfrank.com/>

9. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/>
10. Emerging Trends in Real Estate: Climate of change / Urban Land Institute. URL: <https://www.pwc.com/sk/sk/assets/PDFs/pwc-emerging-trends-real-estate-europe-2020.pdf>
11. «Зелене» будівництво – головні відмінності сертифікатів LEED та BREEAM. URL: <https://aw-therm.com.ua/sertifikati-leed-ta-breeam-golovni-vidminnosti/>
12. Міністерство енергетики України. URL: <http://mev.gov.ua/>
13. Єлісеєва Л.В. Проблеми внутрішньої міграції в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2015_1_13.pdf
14. Єлісеєва Л.В. Муніципальна власність: економічний зміст та перспективи її трансформації в Україні в контексті світового досвіду. *Ефективна економіка*. 2012. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1317>

References

1. Voronin, V., Liantse, E., Mamchyn, M. (2014). *Analitika rynku nerukhomosti: metodolohiia ta pryntsyipy suchasnoi otsinky* [Real estate market analysis: methodology and principles of modern evaluation]. Lviv: Mahnoliia [in Ukrainian].
2. Kobzan, S. (2019). *Formuvannia rynku nerukhomosti: praktychni aspekty ta osoblyvosti otsinky* [Formation of the real estate market: practical aspects and peculiarities of assessment]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
3. Petryshchenko, N., Andriianova, V., Ryzhova, R. (2018). *Doslidzhennia rynku nerukhomosti v Ukraini* [Real estate market research in Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, 25, 135-139 [in Ukrainian].
4. State Statistics Service of Ukraine. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. *Euro Area Housing Markets: Trends, Challenges & Policy Responses (September 2021)*. European Commission, European Union. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/dp147_en_0.pdf [in English].
6. *Real estate market and related risks*. Ministry of Finance of Ukraine. <https://minfin.com.ua/blogs/manny34/116197/> [in Ukrainian].
7. Yeliseieva, L. (2019). *Rol sotsialnoho kapitalu v ekonomichnomu rozvytku* [The role of social capital in economic development]. Kyiv: Institute for economics and forecasting National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
8. *Active Capital 2021. Trends in Global Real Estate Investment* (2021). KnightFrank. <https://www.knightfrank.com/> [in English].
9. Ministry of Infrastructure of Ukraine. <https://mtu.gov.ua/>
10. *Emerging Trends in Real Estate: Climate of change*. Urban Land Institute. <https://www.pwc.com/sk/sk/assets/PDFs/pwc-emerging-trends-real-estate-europe-2020.pdf> [in English].
11. "Green" construction - the main differences between LEED and BREEAM certificates. <https://aw-therm.com.ua/sertifikati-leed-ta-breeam-golovni-vidminnosti/> [in Ukrainian].
12. Ministry of Energy of Ukraine. <http://mev.gov.ua/>
13. Yeliseieva, L. (2015). *Problemy vnutrishnoi mihratsii v Ukraini* [Problems of internal migration in Ukraine]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, 1, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2015_1_13.pdf [in Ukrainian].
14. Yeliseieva, L. (2012). *Munitsypalna vlasnist: ekonomichniy zmist ta perspektyvy yii transformatsii v Ukraini v konteksti svitovoho dosvidu* [Municipal property: economic meaning and prospects of its transformation in Ukraine in the context of world experience]. *Efektivna ekonomika*, 8. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1317> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.

РОЗДІЛ III

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 339.3:657

Стащук Олена,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
м. Луцьк,
ORCID ID [0000-0003-2622-7353](https://orcid.org/0000-0003-2622-7353)
e-mail: Staschuk.Olena@vnu.edu.ua

Жигар Наталія,
Луцький інститут розвитку людини університету «Україна»,
кандидат економічних наук,
кафедра права та фінансів,
м. Луцьк,
ORCID ID [0000-0002-6465-1844](https://orcid.org/0000-0002-6465-1844)
e-mail: natali09_70@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-12-17>

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті авторами розглянуто недоліки формування та використання прибутку підприємства і його вдосконалення в господарській діяльності підприємства. Авторами систематизовано підходи до дефініції «прибуток підприємства», описано актуальні підходи до визначення порядку формування та використання прибутку відповідно до нормативно-правової бази України. Проведено аналіз напрямів розподілу чистого прибутку підприємств. Проаналізовано обсяги формування прибутку суб'єктами господарювання в умовах воєнного часу. Виявлено проблеми формування прибутку підприємств в сучасних умовах ведення підприємницької діяльності та запропоновано основні напрями його підвищення.

Ключові слова: прибуток, чистий прибуток, фінансовий результат, доходи, витрати, підприємство.

Staschuk Olena,
Doctor of Economics, Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Finance Department,
Lutsk

Zhihar Natalia,
Lutsk Institute of Human Development of the University "Ukraine"
Ph.D. in Economics,
Department of Law and Finance,
Lutsk

FORMATION AND USE OF PROFIT BUSINESS SUBJECTS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

In the article, the authors considered the shortcomings of the formation and use of the company's profit and its

improvement in the economic activity of the company. The authors have systematized approaches to the definition of "enterprise profit", described current approaches to determining the order of formation and use of profit in accordance with the regulatory and legal framework of Ukraine. An analysis of the directions of distribution of the net profit of enterprises was carried out. The volume of profit generation by business entities in wartime conditions is analyzed. The problems of profit formation of enterprises in modern conditions of business activity are identified and the main directions of its increase are proposed.

Key words: profit, net profit, financial result, income, expenses, enterprise

Постановка проблеми. В сучасних умовах ринку головним завданням дієвості будь-якого підприємства є прибуток, який є показує ефективність діяльності господарюючого суб'єкта. Ефективність функціонування бізнесу визначає стан економіки України загалом. Наявність у підприємств прибутку дає можливість їм сплачувати податок на прибуток, який розглядається як одне із ключових надходжень до Державного бюджету України. Зокрема, розглядаючи структуру доходів бюджету за три квартали 2022 року бачимо такі показники: 27,5 млрд. грн. отримали Пенсійний та інші фонди соцстрахування у вигляді ЄСВ, 26,3 млрд. грн. одержано у вигляді ПДВ з імпорту, 22 млрд. грн. – ПДВ з українських товарів, 12,9 млрд. грн. – податок на доходи фізичних осіб та військовий збір, 9,2 млрд. грн. – акцизи, 7 млрд. грн. – рента, 2,4 млрд. грн. – мито та лише 1,4 млрд. грн. одержано юдо державного бюджету як податок на прибуток підприємств. Разом з тим, надходження до бюджету податку на прибуток підприємств у період з 2016 до 2021 року становило в середньому 52 %. Така ситуація свідчить про зниження обсягів доходів підприємств, зростання збитків, що унеможливають сплату податку на прибуток суб'єктами господарювання. На сьогоднішній день в умовах воєнного часу в українській економіці це вкотре підкреслює й зниження рівня рентабельності виробництва, тому це питання вважається дуже актуальним та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття прибутку є предметом дослідження у працях значної кількості як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів та практиків. Цей показник органічно пов'язаний з іншими показниками ефективності господарської діяльності та багатьма іншими категоріями такими, як капітал, рента, дохід. Тому в умовах динамічної зміни ринкового середовища виникає необхідність визначення економічної сутності такої фінансової категорії, як прибуток. Результати досліджень проблем формування та використання прибутку суб'єктів господарювання розглянуто в працях видатних вчених світу таких, як: Д. Рікардо [1], П. Самуельсон [2], А. Сміт [3], та інших; зазначені питання були предметом дослідження й вітчизняних вчених, зокрема: О. Бандурки [4], Н. Богацької [6], О. Бондаренко [7], О. Гайдаржійської [7], В. Завгороднього [5], М. Івченко [7], О. Кривицької [11], М. Кузьменко [6], І. Матюшенко [10], І. Олійник [12], А. Поддєрьогіна [13], С. Покропивного [14] та інших.

Проте, існують теоретичні і практичні проблеми, які все ще залишаються невирішеними. Крім того дана проблема, пов'язана з визначенням результату діяльності вимагає також індивідуальних підходів до вирішення на рівні конкретного підприємства. Поглиблює актуальність таких досліджень й той факт, що на теперішньому етапі розвитку економіки вивчення суті прибутку, його класифікації, а також засобів забезпечення ефективності його використання та джерел його формування є значущим з огляду на динамічні зміни в економічному житті країни, що виникають через перетворення у світовій економіці та військово-політичний конфлікт.

Метою статті є систематизація підходів до трактування поняття «прибуток» та ідентифікація основних чинників його формування в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовим показником, що слугує для узагальнення діяльності підприємства є його прибуток. Адже прибуток виступає центральним фінансовим результатом будь-якої фірми, основною ціллю її діяльності. Ефективність діяльності підприємства залежить від величини отриманого прибутку.

Огляд сутності прибутку, його функцій та видів з економічної точки зору, складає суттєву роль для формування джерел його визначення, розподілення та системи постійного зростання. Так як прибуток є однією з особливо неоднозначних економічних категорій, складність формулювання його економічної суті обумовлюється виникненням різноманітності значень для підприємства, які він

показує. Загалом, прибуток підприємства виступає складовою частиною доходу, що залишається після відшкодування всіх витрат на забезпечення господарської діяльності підприємства та сплати податків. Він характеризує перевищення надходжень над витратами та вважається одним з головних показників результативної діяльності підприємства. Проте, здійснивши критичний огляд літератури, ми прийшли до висновку про відсутність згоди між науковцями щодо визначення дефініції «прибуток».

Зокрема, розглянемо окремі підходи до розуміння поняття «прибуток» серед зарубіжних вчених. Так, Д. Рікардо вважав, що прибуток є складовою частиною вартості, яка створюється працею [1]. П. Самуельсон у своїх дослідженнях прийшов до висновку, що прибуток є доходом від факторів виробництва, винагородою за підприємницьку діяльність та впровадження нововведень [2]. А. Сміт розглядав прибуток у вигляді продукту праці, який привласнюється власником засобів виробництва. Разом з тим, на думку Й. Шумпетера прибуток є винагородою за підприємницьку діяльність [3].

Заслужують на увагу й дослідження вітчизняних науковців, які також трактували поняття прибутку. Зокрема, з точки зору Бандурки О.М., прибуток підприємства – це перевищення доходів, від його діяльності над сумою видатків, він являє собою єдину форму його власних нагромаджень [4]. В.П. Завгородній зазначає, що прибуток – це економічна категорія, різниця між валовим виторгом (без податку на додану вартість і акцизного збору) та витратами на виробництво і реалізацію продукції [5]. Матюшенко І. Ю. пов'язані з тим, що прибуток підприємства в загальному розумінні являє собою частину вартості прибуткового продукту, створеного працею, і є складовою частиною доходу підприємства [10]. Кривицька О. Р. запевняє, що прибуток – кінцевий результат, який створює підприємству фінансові ресурси, що необхідні для розширення його діяльності, необхідні для формування його сталості і конкурентоспроможності на ринку товарів і послуг [11]. Олійник І. О. стверджує, що прибуток є не лише результатом успішної діяльності, в контексті підприємництва він виступає як фактор організації виробництва [12]. Поддєрьогін А.М. зазначає, що прибуток – це частина заново створеної вартості, виробленої і реалізованої, готової до розподілу [13]. Покропивний С. Ф. розглядає прибуток як частину виручки, що залишається після відшкодування всіх витрат на операційну, інвестиційну та фінансову діяльність підприємства [14].

Трактування поняття прибутку знаходимо також і в нормативно-правових актах України, зокрема, Господарський кодекс України пропонує таке його формулювання: «прибуток (доход) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань [8]. В Податковому Кодексі України зазначено, що прибуток із джерелом походження з України та за її межами визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду (визначених згідно зі статтями 135 – 137 ПК), на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат звітного податкового періоду (визначених згідно зі статтями 138 – 143 ПК), з урахуванням правил, встановлених статтею 152 ПК [12].

Отже, запропоновані авторами твердження переважно дотримуються точки зору, що прибуток є позитивним результатом від фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, який залишається у нього після покриття усіх витрат, пов'язаних з його одержанням. Ми також схильні дотримуватися позиції, за якої прибуток, насамперед, повинен використовуватися для подальшого розвитку суб'єкта господарювання, бути власним фінансовим ресурсом для здійснення інвестицій. Вважаємо, що поняття прибутку підприємства в сучасних умовах розвитку ринкової економіки доцільно трактувати як частину доходу, яка залишається після вирахування всіх витрат, пов'язаних із отриманням цього прибутку, а також витрат зі сплати податків [16].

Існує ряд факторів, які значною мірою впливають на формування прибутку суб'єктів господарювання, розглянемо їх:

1) нестабільна ситуація в Україні, пов'язана з війною та інші причини, які негативно впливають на економіку нашої держави, що призводить до високої інфляції, відсутності довіри інвесторів (особливо іноземних), а також низької купівельної спроможності населення та високої собівартості продукції;

2) величина податкового навантаження на суб'єкти господарювання, що визначає можливості

підприємства до одержання, збереження та інвестування прибутку в подальшу фінансово-господарську діяльність;

3) частина прибутку, що залишається на підприємстві після сплати податків, виплати дивідендів, інших обов'язкових платежів, спрямовується на матеріальне заохочення працюючих, надання соціальних пільг, утримання об'єктів соціальної сфери;

4) за рахунок прибутку забезпечується формування доходів бюджетів різного рівня, відбувається погашення зобов'язань підприємства перед банками, іншими кредиторами та інвесторами. Тому кожна фірма зацікавлена у зростанні прибутку.

Економічна сутність прибутку розкривається в його функціях, серед яких [7]:

1) оціночна функція – одержаний прибуток дозволяє оцінити ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства та якість управління нею;

2) стимулююча функція – одержаний прибуток дозволяє здійснювати операційну та фінансову діяльність з вищим рівнем ефективності, що дозволить отримати ще більший обсяг прибутку у майбутньому;

3) розподільча функція – прибуток підприємства використовується для фінансування різних сфер діяльності підприємства, а також для сплати податків.

Вважаємо, що в умовах воєнного стану важливим аспектом у фінансово-господарській діяльності підприємств є її безпекова складова. Враховуючи вище зазначене, доцільним є виокремлення захисної функції прибутку, яка передбачає можливості захисту підприємства від можливого банкрутства та припинення діяльності суб'єкта господарювання внаслідок прибуткової діяльності.

На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, що відображається в офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливають також такі чинники, як:

- встановлений порядок визначення фінансових результатів діяльності;
- обчислення собівартості продукції (робіт, послуг); загальногосподарських витрат;
- визначення прибутків (збитків) від фінансових операцій та іншої діяльності.

Отже, прибуток – важливий показник, що характеризує фінансовий результат діяльності підприємства.

Механізм формування прибутку має таку послідовність: спочатку на підприємстві формується виручка від реалізації товарів або виручка від реалізації робіт та послуг, потім за мінусом собівартості реалізованої продукції встановлюється валовий прибуток, після цього визначаються адміністративні витрати та витрати на збут, інші операційні витрати та доходи, далі ми маємо прибуток (збиток) від операційної діяльності та інші доходи або витрати, після цього бачимо, який підприємство має дохід до сплати процентів і податків, після цього визначаємо фінансові витрати, потім розраховуємо податок на прибуток і отримуємо чистий прибуток.

В умовах воєнного стану спостерігаємо й зміни обсягів одержаного прибутку підприємствами. Зокрема, це пов'язано із порушенням логістики, що призвело до зростання логістичних витрат та вплинуло на собівартість продукції. Ще одним із чинників зниження прибутку підприємств в економіці країни є інфляція та, як наслідок, зміна курсу іноземної валюти, що особливо актуально для експортно-імпорتنих операцій суб'єктів господарювання. Не можна не відзначити й такого чинника, як неможливість фізичного здійснення виробничо-господарської діяльності суб'єктами господарювання внаслідок окупації відповідних територій, або пошкодження суб'єктів господарювання до невідновлюваного стану внаслідок активних воєнних дій.

Висновки. Під час проведеного дослідження ми встановили, що прибуток підприємства є основним фінансовим показником діяльності господарюючого суб'єкта, який відображає ефективність роботи підприємства шляхом проведення та прийняття цілеспрямованих управлінських рішень. Слід зазначити, що поняття «прибуток» в різних економічних джерелах досліджували багато науковців, як українських, так і зарубіжних. Кожний з них розкриває поняття «прибуток» в різних аспектах.

Прибуток суб'єкта господарювання зазвичай розглядається як основна мета його функціонування та є індикатором, що свідчить про здійснення ним ефективної фінансово-господарської діяльності. Важливо відзначити, що саме наявність прибутку створює усі можливості

для сталого розвитку суб'єкта господарювання, визначає його фінансовий стан, кредитоспроможність та інвестиційну привабливість.

Функціонування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану вимагає від них вироблення нових підходів до забезпечення прибутковості. Це, насамперед, стимулює до пошуку резервів скорочення витрат, швидкої адаптації до нових реалій господарювання та до макрокономічних зрушень, пошуку нових ринків збуту продукції тощо. Водночас, без державної підтримки розвитку підприємницької діяльності у складних умовах воєнного стану, отримання прибутку, достатнього для продовження своєї діяльності, є неможливим або надскладним завданням. У цьому напрямі неабияке значення має оптимізація оподаткування, підтримання збереження робочих місць роботодавцями, державні замовлення, надання відносно дешевих цільових кредитів для суб'єктів господарювання. Усе це, безперечно, потребує подальших досліджень.

Джерела та література

1. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. М.: Политиздат, 1955.
2. Самуэльсон П.А. Экономика; пер. с англ. Севастополь: Издательство «Ахтиар», 1995. 384 с.
3. Ущаповський Ю. В. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. Житомир : Житомирська політехніка, 2020. 144 с.
4. Бандурка О.М. Фінансова діяльність підприємств. К.: «Либідь», 1998. 287 с.
5. Завгородній В.П. Бухгалтерський облік в Україні. К.: А.С.К., 2002. 420 с.
6. Богацька Н.М., Кузьменко М.М. Прибуток підприємства як рушійна сила функціонування ринкової економіки. Вісник ХНУ. Хмельницький, 2018. С.102-105.
7. Гайдаржійська О., М. Бондаренко О. М., Івченко М. Ю. Порядок формування і використання прибутку підприємства в бухгалтерському обліку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 21, Ч. 1. 2018. С.38-41
8. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 20.09.2022)
9. Данилюк М. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. К.: ЦНП, 2004. 204 с.
10. Матюшенко І. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. К.: ЦНП, 2003. 320 с.
11. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 20.09.2022)
12. Олійник І. Методичні підходи до визначення беззбиткового обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. Економіка АПК. 2008. № 2. С. 61–64.
13. Майборода О. Є., Сукрушева Г. О., Куліш Є. В. Теоретична сутність категорії «прибуток підприємства». Економіка і суспільство. 2017. №10. С. 310-313.
14. Поддєрьогін А. М., Білик М. Д., Буряк Л. Д. Фінанси підприємств: підруч. К.: КНЕУ, 2006. 552 с.
15. Покропивний С. Ф., Соболев С. М., Швиданенко І. О. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. 286 с.
16. Сташук О., Шептицька Л., Крижанівський С. Особливості формування прибутку на підприємстві. Інфраструктура ринку. 2020. № 49. С. 291 – 296.

References

1. Rikardo D. (1955). Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya [The beginnings of political economy and taxation]. М.: Politizdat, [In Russian]
2. Samuel'son P.A. (1995). Ekonomika [Economics]; per. s angl. Sevastopol': Izdatel'stvo «Akhtiar». 384 p. [In Russian]
3. Ushchapovs'kyu YU. V. (2020). Istoriya ekonomiky ta ekonomichnoyi dumky: navch. posib. [History of economics and economic thought: teaching. manual] Zhytomyr : Zhytomyrs'ka politekhnika, 2020. 144 s. [In Ukrainian]
4. Bandurka O.M. (1998) Finansova diyal'nist' pidpryyemstv [Financial activity of enterprises]. K.: «Lybid'». 287 p. [In Ukrainian]
5. Zavhorodniy V.P. (2002). Bukhhalters'kyu oblik v Ukrayini [Accounting in Ukraine]. K.: A.S.K.. 420 p. [In Ukrainian]
6. Bohats'ka N.M., Kuz'menko M.M. (2018). Prybutok pidpryyemstva yak rushiyina syla funktsionuvannya rynkovoyi ekonomiky [The profit of the enterprise as a driving force of the functioning of the market economy].

Visnyk KHNU. Khmel'nyts'kyi. P.102-105. [In Ukrainian]

7. Haydarzhyys'ka O., M. Bondarenko O. M., Ivchenko M. YU. (2018). Poryadok formuvannya i vykorystannya prybutku pidpryyemstva v bukhhalters'komu obliku [The order of formation and use of the company's profit in accounting]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Vol. 21. Part. 1. P.38-41[In Ukrainian]

8. Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [In Ukrainian]

9. Danylyuk M. (2004). Finansovyy menedzhment: navch. posib. [Financial management: teaching. manual] K.: TSNP. 204 p. [In Ukrainian]

10. Matyushenko I. (2003). Finansovyy menedzhment: navch. posib. [Financial management: teaching. manual] K. : TSNP. 320 p. [In Ukrainian]

11. Tax Code of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

12. Oliynyk I. (2008). Metodychni pidkhody do vyznachennya bezzbytkovoho obsyahu vyrobnytstva sil's'kohospodars'koyi produktsiyi [Methodical approaches to determining the break-even volume of agricultural production]. Ekonomika APK - Economy of agro-industrial complex. № 2. P. 61–64.

13. Mayboroda O. YE., Sukrusheva H. O. , Kulish YE. V. (2017). Teoretychna sutnist' katehoriyi «prybutok pidpryyemstva» [The theoretical essence of the category "enterprise profit"]. Ekonomika i suspil'stvo - Economy and society. №10. P. 310-313.

14. Poddyer'ohin A. M., Bilyk M. D., Buryak L. D. (2006). Finansy pidpryyemstv: pidruch [Enterprise finance: textbook]. K.: KNEU. 552 P.

15. Pokropyvnyy S. F., Sobol' S. M., Shvydanenko I. O. (2006). Biznes-plan: tekhnolohiya rozrobky ta obgruntuvannya: navch. Posib [Business plan: development technology and justification: training. manual]. K.: KNEU. 286 P.

16. Stashchuk O., Sheptyts'ka L., Kryzhanivs'kyi S. (2020). Osoblyvosti formuvannya prybutku na pidpryyemstvi [Peculiarities of profit formation at the enterprise]. Infrastruktura rynku - Market infrastructure. № 49. S. 291 – 296.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2022 р.

УДК 658:004.7

Ткачук Наталія,
кандидат економічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
м. Луцьк,
ORCID ID 0000-0001-5920-8963,
e-mail: Tkachuk.Natalia@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-18-28>

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ : СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті окреслено стан розвитку процесів цифровізації економіки в цілому та зокрема діджиталізації фінансової сфери України. Проведено моніторинг державних заходів щодо впровадження діджиталізації фінансово-економічної сфери. Проаналізовано рівень фінансування цифрового розвитку відповідно до розробленої стратегії з державного бюджету України, а також обсяги міжнародного проектного фінансування даної сфери. Узагальнено основні напрямки цифрової трансформації в економіці України, із конкретизацією переваг при їх впровадженні та визначені ключові бар'єри на шляху до цього. Визначено основні перспективи розвитку стратегії цифровізації економіки України.

Ключові слова: діджиталізація, цифровізація, економіка, фінанси, інноваційні технології.

Natalia Tkachuk,
Ph.D. in Economics,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Finance,
Lutsk

DIGITALIZATION OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SPHERE IN UKRAINE: STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

One of the key trends in the progressive development of the modern economy and the world economy as a whole is digitalization. With the accelerated development of digital technologies, the formation of a digital society, digitalization is constantly under the influence of growing socio-economic needs, blocks access to the resources of the global information network, the Internet opens up new opportunities. Therefore, the trend towards the importance of the digital economy, which is a new valuable entity, becomes obvious.

The subject of the study is the possibilities and main threats of modern digitalization. The purpose of the article is to analyze the current state of development of the digital economy, its opportunities and main threats in accordance with world trends and to develop proposals for its further development. Task: research on the number of Internet users, opportunities and threats and problems related to digitalization for all segments of the population in connection with the growing role of computerization in the global dimension.

In the process of this research, such scientific methods as: system analysis, comparative analysis and generalization method were used. The following results were obtained: the analysis of opportunities and main threats of digitalization indicates the dynamic development of digitalization in the world. It has been studied that the high speed of digitization of all aspects of life is due, first of all, to its possible positive manifestations and consequences at all levels. It has been established that digitalization is a promising direction of both scientific research and practical orientation, because it is the digital economy that acts as the basis for the development of effective state administration, economy, business-environment, social sphere and the whole society.

Conclusions: in order for the benefits of the digital economy to be fully manifested, their balanced development is needed, the removal of barriers to digital transformations must be done through the combined efforts of all branches of government, business and the public.

Keywords: digitization, digitalization, economy, finance, innovative technologies.

Постановка проблеми та її значення. Розвиток сучасної економіки та фінансів, заснованої на використанні новітніх та інноваційних технологій, створенні нових матеріалів, аналізі великих масивів даних, розробці нових систем управління призводить до зміни принципів конкурентних відносин. Світова спільнота вступила у нову епоху цифрової глобалізації. Розвинені країни, успішно цифровізують свої економіки, прискореними темпами розвивають інноваційні технології. Не винятком є і наша держава, яка у вкрай важкий час, зазнаючи тотальної агресії та значних нищівних втрат, намагається удосконалити свої наукові і технологічні можливості та впроваджувати діджиталізацію економіки та фінансів, як базовий компонент у майбутній структурній відбудові держави після виходу з військового стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи актуальність даної теми, а також необхідність негайної реалізації державної стратегії щодо цифровізації економіки, вона широко обговорюється як міністерському, так і на місцевому рівнях. Над даною темою глибоко працює Центр Разумкова, керівник проекту Ольга Пищуліна, а також Геєць В., Руденко М.В., Шевчук І.Б. та інші. Разом з цим потребує подальшого вивчення і удосконалення процесу діджиталізації фінансової сфери в Україні.

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку цифрової економіки та діджиталізації фінансової сфери, її переваг та основних бар'єрів відповідно до світових тенденцій та розробка пропозицій для її подальшого розвитку в Україні. Завдання: визначення та узагальнення переваг та перешкод, пов'язаних з цифровізацією для всіх верств населення у зв'язку зі зростанням ролі комп'ютеризації у глобальному вимірі, аналіз джерел та напрямів фінансування діджиталізації економіки, окреслення основних перспектив розвитку даної сфери на найближчу перспективу.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Цифрова економіка, як головна особливість сучасності, зачіпає всі сфери життя суспільства. Як тренд розвитку світової економіки і суспільства цифровізація по-різному впливає на різні сфери. А від ступеня впливу цифровізації на національне економічне та соціальне життя залежить місце кожної країни у світовому співтоваристві. З одного боку, цифровізація є безумовним драйвером розвитку сучасного суспільства, усіх його складових. Цифровізація дає багато переваг для ринку праці і зростання економіки.

Діджиталізація сучасної фінансової системи відбувається через цифрові реформи (так звану «цифровізацію») у сферах суспільного життя – освіті, медицині, публічному управлінні, в бізнесі, а відповідно, і у державних та корпоративних фінансах.

Віцепрем'єр-Міністр – Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров у своїй доповіді зазначив, що цифровізація є важливою для економіки України, адже дозволить збільшити кількість нових робочих місць та досягти мінімум 4% додаткового зростання ВВП на рік. Відкриття нових сегментів та галузей прискорить розвиток промисловості та бізнесу. Для українців цифровізація означає повний доступ до цифрової інфраструктури та якісних державних і соціальних послуг [4].

Розглядається як аксіома, що інвестиції в цифровий актив значно прибутковіші, ніж у нецифровий, а сектори, пов'язані з цифровими технологіями, показують більший приріст робочої сили, ніж світова економіка в цілому. При цьому зміни, що відбуваються, – це завжди певний “стрес”, але водночас і створення додаткових можливостей. Тому і вплив цифровізації, і ставлення до неї є неоднозначними, як і під час появи будь-якої нової комплексної технологічної хвилі з одного боку, спостерігається розвиток економіки на новому рівні взаємодії всіх її елементів, з іншого – руйнується стара система виробництва і розподілу благ.

Цифровізація надає низку переваг для розвитку економіки. Зокрема потенціал цифровізації підтверджується в доповіді ОЕСР: “Технології, інтелектуальні програми та інші інновації у цифровій економіці можуть підвищити якість послуг, що надаються, і

допомогти вирішити проблеми в самих різних областях, включно з охороною здоров'я, сільським господарством, державним управлінням, податками, транспортом, освітою, екологією та ін.

Зараз Мінцифра працює над систематизацією всіх цифрових проєктів міністерства у межах однієї системи моніторингу проєктів. Інформація про цифрові проєкти та їхні статуси буде у відкритому доступі на публічному дашборді. Національна економічна стратегія до 2030 року розробляється робочою групою Кабінету Міністрів на платформі Центру економічного відновлення. У її основі лежать результати Економічного аудиту країни, що окреслило основні вектори розвитку української економіки. Уряд розпочинає фінальний етап узгодження та затвердження актом Кабінету міністрів Національної економічної стратегії до 2030 року. Наступним кроком буде прийняття Стратегії та розробка Плану дій для її реалізації [4].

Переваги на рівні всього суспільства: економічний і соціальний ефект від цифрових технологій для бізнесу та суспільства; підвищення якості життя, насамперед за рахунок поліпшення задоволення конкретних уже відомих і нових потреб людей; зростання продуктивності всієї суспільної праці за рахунок її підвищення на рівні окремих виробництв і підприємств; виникнення нових моделей і форм бізнесу, що дозволяють підвищити прибутковість і конкурентоспроможність діяльності; підвищення прозорості економічних операцій і забезпечення можливості їх моніторингу; забезпечення доступності і просування товарів і послуг як державних, так і комерційних, аж до світового масштабу; поява людинозамінних керуючих систем, наприклад, для підприємств певних класів.

Цифровізація суттєво впливає на зайнятість і ринок праці, зокрема є передумовою нових можливостей для створення нових робочих місць. Хоча необхідно додати, що дані щодо впливу цифровізації на створення нових робочих місць наразі є вельми суперечливими.

Стрімкий розвиток цифровізації стає джерелом не лише нових можливостей, але й серйозних загроз і проблем для всіх верств населення. Так, у доповіді, наданій ОЕСР для головування Німеччини в "Групі двадцяти", наголошується: "... цифрові технології можуть мати деструктивний характер, що в майбутньому негативно позначиться на продуктивності, зайнятості і добробуті ... ці технології також можуть витіснити з ринку праці працівників і посилити диспропорції в рівні їх доступності та використання, що призведе до формування нового цифрового розриву і зростання нерівності [11].

В основі цифрових трансформацій лежать цифрові тренди. Цифрові тренди (тенденції) — це напрямки розвитку цифрових технологій. Аналіз цифрових трендів дає змогу прогнозувати розвиток конкретного економічного, фінансового, технологічного та навіть соціального явища в майбутньому.

Сучасні напрямки політики у цифровізації економіки і життя суспільства повинні бути побудовані на комплексних методах. Основною метою яких є цифрова трансформація державного управління всіх галузей економіки та фінансів і перспективи розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури на технологічному підґрунті цифрових технологій.

Важливо систематизувати основні напрямки розвитку цифрової трансформації в економіці України з урахуванням перешкод та переваг їх впровадження, що зображено на рис.1.

В Україні електронні послуги запроваджено на різних порталах органів влади, з різними інтерфейсами, стандартами та засобами е-ідентифікації, що є вкрай незручним для громадян. Крім того, не було проведено належного реінжинірингу послуг при їх автоматизації та не забезпечено достатньої зручності. Відсутній єдиний підхід до реінжинірингу й запровадження е-послуг, а також не всі послуги є доступними через смартфон.

Зокрема, ключову роль у модернізації адмініструванні податків, зборів та платежів відіграє цифрова трансформація. Прозоре та ефективне оподаткування в епоху цифрової економіки та перетворення податкових адміністрацій на цифрові є новою стратегією розвитку податкових державних органів країни.

Впровадження державою програми «Держава у смартфоні», єдиного онлайн-порталу державних послуг «Дія» сприяли значному зниженню бюрократизації в суспільстві, підвищили довіру громадян до влади, полегшили буденне життя громадян.

Державна податкова служба приділяє першочергову увагу впровадження дистанційного спілкування, шляхом надання громадянам сервісів та адміністративних послуг в режимі онлайн з використання всіх можливих електронних податкових сервісів.

За даними Державної податкової служби України, їх інформаційно-комунікаційні системи здійснюють авторизацію, підписання та прийняття електронних документів з використанням кваліфікованих електронних підписів на захищених носіях та «хмарних» КЕП.

Також єдине вікно подання електронної звітності - приймає електронні документи, які підписані КЕП на захищених носіях та «хмарних» КЕП усіх авторизованих надавачів електронних довірчих послуг. Електронний кабінет платника податків авторизує користувачів з використанням КЕП на захищених носіях та «хмарних» КЕП КНЕДП: ДІА, Приватбанк, Депозит Сайн, ЦСК Україна. Надає можливість підписання документів КЕП на захищених носіях та «хмарних» КЕП КНЕДП Приватбанк, Депозит Сайн, ЦСК Україна.

Також ДПС планує надавати безкоштовні послуги бізнесу з дистанційної регенерації особистих ключів КНЕДП ІДД ДПС, які наразі зберігаються на незахищених носіях ключової інформації з подальшим їх зберіганням у «хмарі», у захищеному носіїв ключової інформації [6].

ЕКПП надає можливість платнику податків безкоштовно працювати в режимі реального часу за допомогою персональних комп'ютерів та смарт-пристроїв без встановлення спеціалізованого програмного забезпечення. Тобто платник може працювати дистанційно, не відвідуючи центри обслуговування, а це значна економія часу та мінімізація корупційної складової.

Щоб скористатися ЕКПП, платнику необхідно мати електронний цифровий підпис, який можна отримати на веб-порталі «Дія». Електронний кабінет платника податків є захищеним, персоналізованим та безпечним електронним сервісом, який надаватиме безконтактні способи взаємодії платників податків та ДПС з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Призначенням ЕКПП є надання платнику податків можливості реалізувати свої обов'язки та права у сфері оподаткування в режимі on-line.

В особистому кабінеті юридичної особи та суб'єкта підприємницької діяльності безпосередньо зможе зареєструвати податкові накладні в Єдиному реєстрі податкових накладних, а також отримати інформацію з системи електронного адміністрування ПДВ і з реєстрів операцій та транзакцій в системі електронного адміністрування реалізації пального.

Щодо діджиталізації банківської системи, то в Україні створено перше цифрове банківське відділення працює без традиційних каста оснащене інноваційними технологіями – мультитачбарамі, діджитал-екранами, кіосками самообслуговування та іншими сучасними рішеннями. Клієнти тут зможуть не тільки отримати фінансові послуги в цифровому форматі, а й скористатися комфортним хабом для роботи й спілкування. При вході до відділення банк розпізнає клієнта за допомогою біометрії, а також одразу пропонує зробити одні з найбільш популярних операцій через Приват24.

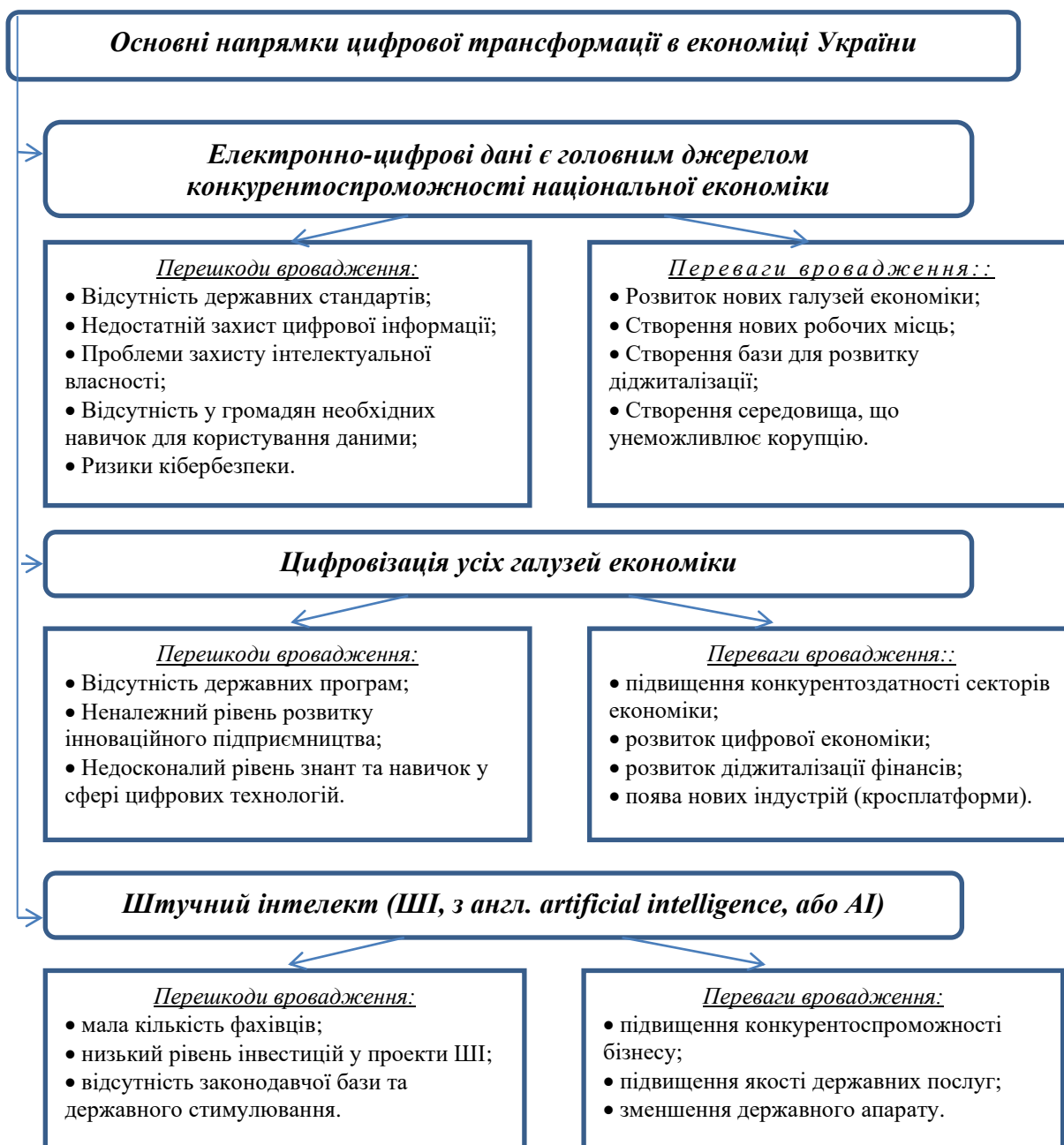

Рис. 1. Узагальнена схема основних напрямків цифрової трансформації в економіці України
Складено автором на основі [7].

Після того, як клієнти відділення обрали необхідну послугу, її можна завершити у Приват24, скористатися мультитачбарами або звернутися по допомогу до хостес. Якщо ж потрібно зробити готівкову операцію, відділення обладнано декількома універсальними банкоматами, де можна поповнити картковий рахунок або ж отримати готівку.

Вивчаючи зарубіжний досвід діджиталізації, варто зазначити, що найбільш прогресивні у сфері впровадження цифрової економіки країни — США, Китай, група «Digital 5» (Велика Британія, Ізраїль, Нова Зеландія, Південна Корея, Естонія) розробляють і фінансують державні програми з дослідження та застосування технології блокчейн (англ. blockchain,

block — блок, chain — ланцюжок), яка виникла в 2009 році і є унікальною технологією, що дозволяє захистити суб'єкти обміну інформацією від загрози розкриття конфіденційної інформації й забезпечити достовірність одержуваної інформації.

Поширення блокчейна відбувається в багатьох галузях життєдіяльності людини, зокрема, фінансова, захист інтелектуальної власності, організація документообігу, електронне голосування, захист критичної інфраструктури, азартні та відеоігри тощо. За допомогою цієї технології можна зберігати дані про порушення правил дорожнього руху, виданих кредитах, одруження, права на власність, будь-яку іншу важливу інформацію.

Більше того, в іноземних джерелах акцент робиться на технологіях взаємодії економічних агентів, вводяться поняття віртуального або «гібридного світу», що є результатом злиття реального та віртуального світів, де можливість здійснення всіх «життєво необхідних» дій відчувається в реальному світі через віртуальний. Поряд із цим цифрову економіку розглядають і як господарську діяльність, у якій ключовим фактором виробництва є дані в цифровому вигляді або діяльність зі створення, поширення й використання цифрових технологій та пов'язаних із ними продуктів і послуг. Останнім часом з'явилося ще одне тлумачення даного терміна, відповідно до якого цифрова економіка — це доповнення до реальної економіки.

Цифрові технології – це Інтернет речей (за Скіннером, з 2030-рр. настане час «семантичної павутини»), кіберсистеми, Штучний Інтелект (далі - ШІ), безпаперові технології, 3D-друк, хмарні та туманні обчислення, мобільні, біометричні, квантові технології, технології ідентифікації, блокчейн тощо. Частка цифрової економіки у ВВП найбільших країн світу у 2030 р. досягне 50-60 %, в Україні цей показник може досягти (при умові реалізації форсованого сценарію розвитку цифрової економіки, тобто переходу української економіки до цифрової за 3-5 років) – 65 % [10]. В сучасній адженді розвитку цивілізації фігурує такий потужний виклик як коронавірус, який також долучився або пришвидшив процеси цифровізації: цифрові інструменти стали способом зменшити фізичні контакти людей.

Зокрема, в Україні кількість тих, хто користується онлайн-держпослугами збільшилася у 5 разів; четверта частина українців (понад 10 млн.) користується онлайн послугами додатку до порталу «Дія», це поміж інших цифрових продуктів; з 1 вересня поточного року держава не матиме права вимагати паперові документи, якщо потрібна інформація наявна в реєстрах [3]. Трендами сьогодення виступають найяскравіші технологічні розробки, які є елементами «семантичної павутини», тобто «осмисленої», коли кожен ресурс людською мовою доповнений описом, зрозумілим для комп'ютера. Це такі цифрові тренди як: інтернет речей, просування до повноцінного ШІ, цифрові платформи.

Оскільки глобальний час невблаганно стискається, то період Четвертої технологічної епохи (мережевої революції) розвитку людства, в якій ми живемо, буде недовгим і стане благодатним бекграундом для наступної епохи. До прикладу, Інтернет модернізується майже кожні 10 р. Якщо перший універсальний електронний комп'ютер здійснював за секунду 385 операцій, iPhone 6 – 3,5 млрд. операцій, то iPhone 12 – 5 трлн. операцій (перший смартфон від Apple, що підтримує стандарт стільникового зв'язку 5G) [8, с. 19; 4].

До слова, тільки за останні півроку 1,8 млн. українських громадян підключили 4G інтернет [3]. Звернемо увагу на те, що інновації в кожній епосі були пов'язаними із фінансами. Знаками попередніх епох були монети, на зміну їм прийшли паперові знаки: ліцензії на випуск банкнот, чеки, асигнації. Нинішню епоху вже маркують такі знаки як біткоїн та інтернет-банкінг (до слова, перша система онлайн-банкінгу була запущена 1995 р. Компанією «WellsFargo»)[8, с. 31].

Технологічна революція дала можливість доступу кожному до матеріальних благ та торгових каналів. Усі ми опинилися на зв'язку один із одним: 1) до системи мобільних мереж може підключитися кожен; 2) надання кожному мікро: - кредитів, -зберігання, - страхування; 3) комерційні сайти стали перехідною формою від бухгалтерських книг до онлайн-бухгалтерії; 4) банки поступово перетворюються на відкриті платформи; 5) глобальне охоплення людства фінансовими сервісами. Кінцевою метою цифрових трансформацій, одним із виявів якої виступають фінансові інновації, є стан, коли «кожен дістане право і можливість жити на задовільному рівні» [8, с. 194]. Так, з одного боку, на сьогодні більше мільярда людей знаходиться за межею бідності (і це актуалізує необхідність трансформаційних змін), з іншого – мільярди людей послуговуються мережею. До прикладу, Ant Financial (дочірня компанія інтернет-гіганта Alibaba) – єдина організація, що намагається реалізувати програму глобальної фінансової інтеграції, щоб забезпечити до 2025 р. доступ до фінансових послуг 2 млрд. користувачів [8, с. 11]. У цифрову епоху замість фірм-монолітів стали володарювати компанії-платформи, які комунікують у режимі реального часу: Google, Apple, Facebook, Amazon. Наша країна, як частина глобалізованого суспільства, має адекватно сприймати епохальні зміни і динамічно трансформуватися разом із цивілізованим світом.

Україна – перша країна у світі з цифровими паспортами та четверта у Європі з цифровим водійським посвідченням. Згідно з оцінками світових експертів, частка цифрової економіки у ВВП найбільших країн світу приблизно до 2030 р. становитиме 50–60%. Також цікаво, що в Україні цей показник може бути ще вищим та досягнути рівня 65% ВВП за реалізації форсованого сценарію розвитку цифрової економіки в Україні. Але, слід зазначити, що такого рівня можна буде досягнути тільки, якщо в Україні реалізовуватиметься комплекс заходів щодо розвитку цифрової інфраструктури, цифровізації реального сектору.

Ключовою стратегією щодо «цифровізації» України має стати робота з внутрішнім ринком, а ключовими ініціативами – формування у споживачів (бізнес, держава, громадяни) мотивацій та потреб у «цифрових технологіях». На сьогоднішній день Міністерство цифрової трансформації України запустило портал з 94 національними проєктами цифрової трансформації.

Фінансування сфери цифрової трансформації в Україні в 2021 році становило 1,789 млрд грн, зокрема 500 млн грн на підключення до інтернету 6 тис. об'єктів у селах і 602 млн.грн – на Національну програму з інформатизації [5].

Міжнародна фінансова допомога Україні відіграє важливу роль для побудови цифрової екосистеми. Публічні проєкти, реалізовані за її рахунок, вивели цифровізацію публічної діяльності на вищий рівень. До них відносяться проєкти щодо державних закупівель, відкритих бюджетів тощо. У 2020 році цифрові публічні послуги об'єднав єдиний бренд «Дія», продовжуючи результати вагомих проєктів міжнародної допомоги.

Очікуваними результатами проєктів цифрової допомоги є створення умов для цифровізації публічної активності, встановлення рамок і стандартів, навчання і рідше – створення програмних продуктів. Однак відповідальність за постійну підтримку діючого продукту, необхідність оновляти його інфраструктуру, розширювати і розвивати лежить вже на вітчизняних стейкхолдерах цифровізації.

Витрати на капітальні вкладення у сфері ІКТ показують зростання у них частки державного бюджету для підтримки у працездатному стані створених продуктів у сфері публічного управління, які знаходяться поза сферою фінансової відповідальності державних підприємств з цифровізації. Максимальна частка у 5% на капіталовкладення з державного бюджету означає: 1. Що цифрова сфера навіть стосовно публічних (державних) послуг платна і самоокупна (фінансується переважно за кошти власника); 2. Що кошти міжнародної допомоги витрачаються на оплату праці та заходи, які не відображаються у капіталовкладеннях стосовно ІКТ.

Пасткою і загрозою нової міжнародної фінансової допомоги є створення інформаційного шуму перед іноземними донорами та витрачання все більшої частини коштів на діяльність, яка не залишить сталої реальної основи для цифрових практик без міжнародного фінансування.

У затверженому Верховною Радою бюджеті України на 2021 рік видатки на цифровізацію сягають майже 1,8 млрд грн або 0,1% від загальної суми видатків бюджету всієї держави. Тим часом, європейські міста щорічно витрачають на місцеві ініціативи SMART CITY близько 10-15% свого бюджету. Але у порівнянні із видатками на діджиталізацію у державному кошторисі на 2020 рік бюджет для подальшого цифрового розвитку, який отримала Україна, є безпрецедентним.

“Безумовно, Україні ще не один рік доведеться наздоганяти сусідів-європейців, які задають нам темп та вектор руху в питанні цифровізації міст. Але, як відомо, шлях в тисячу лі починається з першого кроку! Згадаємо, що у Держбюджеті на 2020 рік на державу в смартфоні ніяких видатків не було закладено взагалі. В скрутних умовах пандемії та глобальних економічних викликів бюджет для подальшого цифрового розвитку, який отримала Україна, є рекордним. Тому є впевненість, що цифровізація послуг в українських містах матиме позитивну динаміку і ми нарешті винирнемо з прірви цифрового невігластва”, - наголосив Юрій Назаров.

За словами реформатора, після ухвалення Держбюджету-2021, який Юрій Назаров назвав бюджетом розвитку цифровізації в нашій країні, шансів на створення “України без паперу” значно побільшало.

“Зараз я кажу про державу, яка в оперативному режимі відмовляється від паперового документообороту на користь “цифри”. Це нові стандарти, нова якість та комфорт онлайн-послуг в українських містах. А ще це комплексний сценарій інтелектуалізації та цифрової трансформації українських міст або Стратегія цифрового розвитку громад, над якою працюватиме команда Smart City”, - пояснив Юрій Назаров.

Зокрема, завдяки видаткам на цифровізацію, запланованим у Держбюджеті-2021, в Україні триватиме подальшу діджиталізація охорони здоров'я, соціального захисту та освіти. Видатки на Національну програму інформатизації сягнуть 602 млн грн, ще 231 млн підуть на розвиток адміністративних послуг та розширення мережі центрів надання адмінпослуг (ЦНАПів).

При цьому процес розробки цифрових платформ йде як на державному, так і на місцевих рівнях, зазначає голова комітету Smart City громадської ради при Міністерстві Цифровізації України. На думку експерта, наразі першочерговим завданням є інтеграція планів розвитку цифрових міст України у загальнодержавний план цифровізації країни.

“Наразі власні smart city-проекти розбудовують команди фахівців із Харкова, Львова, Дніпра, Мукачево та інших українських міст. Але щоб зробити Україну конкурентоспроможною та високотехнологічною, цифрову реформу, яка розвивається на національному і локальному рівнях, треба значною мірою синхронізувати”, - заявив Юрій Назаров.

Також у своєму блозі голова комітету Smart City громадської ради при Міністерстві Цифровізації України звернув окрему увагу на тема цифровізації містобудування. “Мова про електронний кабінет забудовника, єдину систему електронного відстеження будівництва та інші ініціативи, які забезпечуватимуть прозору взаємодію між державними органами і будівельними компаніями. Крім унеможливлення корупції, такі проекти слугуватимуть ефективності міського планування і управління містом в цілому”, - зазначив Юрій Назаров.

Систематизована інформація по проектах, їх сутності, обсягах фінансування та періодах реалізації, що стосуються діджиталізації фінансово-економічної сфери України подано у табл.1. Стратегічним на сьогодні для України виступає план відбудови, який уряд представив у швейцарському Лугано, Кабінет міністрів працював останні два місяці. Це набір документів, які описують майже всі ключові сфери та галузі української економіки. Орієнтовна вартість його втілення – 750 млрд доларів до 2032 року.

План базується на 15 основних «національних програмах», які відібрали як пріоритетні члени Нацради відновлення, що працювали у 24 робочих групах. Ідеї кожної з 24 груп також викладено публічно – в окремих документах.

Створена робоча група «Диджиталізація», в якій працювало понад 30 людей, підготувала документ з переліком проєктів, цілей та обсягів фінансування. Він розділений на дев'ять напрямів та три часові етапи:

- задачі воєнного часу на 2022 рік ;
- відновлення у 2023–2025 роках;
- модернізація у 2026–2032 роках.

До 2025 року на всю диджиталізацію автори заклали 69,2 млрд грн. Фінансування переважно мають забезпечити західні партнери, хоча частина стратегічних планів та завдань буде профінансована з державного бюджету України.

Таблиця 1

Сукупність проєктів щодо діджиталізації економіки та фінансів

№	Напрямок розвитку економіки	Назва проєкту, що фінансується	Суть проєкту	Сума фінансування, млрд. грн	Період реалізації проєкта роки
1.	Розвиток цифрової економіки		наростити частку ІТ-послуг у ВВП країни з 2,7% в 2021-му до 10% у 2025 році. Це планують робити через інвестиції в стартапи, освітні програми, залучення іноземних компаній і професіоналів у країну	34,7	2021-2025
		Matching grants	витратити по 5 млрд грн щорічно, щоб подвоювати інвестиції, які стартапи залучили у венчурних фондів. Успіхом вважатимуть мінімум 10 профінансованих стартапів. Гроші – як від західних донорів, так і з бюджету.	15	2023-2025
		Полігон світових ідей	Кошти витратитимуть на залучення в Україну «найамбітніших світових проєктів» та їх держпідтримку. За гроші, які нададуть виключно західні донори, планують «підготувати умови для реалізації принаймні однієї ініціативи»	15	2023-2025
		венчурний фонд DISC Capital		100 млн євро	
2.	Цифрова інфраструктура		відновити зруйновану інфраструктуру телеком-провайдерів і покращити проникнення інтернету. Так, до 2025 року 95% населення повинні мати доступ до мобільного інтернету зі швидкістю не нижче 2 Мбіт/с.	17,8	
		державні гарантії для відновлення телеком-мереж	відновити зруйновану телеком-інфраструктуру, витративши з держбюджету та Фонду відновлення 5,4 млрд грн та 5 млрд грн відповідно	10,4	2022-2023
		держпрограма	покрити 70% залізничних шляхів та 95% населення мобільним інтернетом. Фінансуватимуть її в межах державно-приватного партнерства та за допомогою західних донорів.	4,5	До 2025
3.	Розвиток мережі ЦНАП		відновлення та розбудову мережі центрів надання адміністративних послуг, які в документі називають центрами «Дія». В планах також оновлення ПЗ, система моніторингу оцінки якості, окрема вебплатформа	8,3	2023-2025
4.	Державні інформаційні ресурси у хмарних технологіях		розробити стратегію розвитку хмарної інфраструктури і до 2025 року перенести у хмару 30% державних інформаційних ресурсів. У цьому ж розділі планують вирішувати питання кібербезпеки.	5,49	2023-2025
5.	Розвиток публічних електронних реєстрів		впорядкувати дані в державних електронних реєстрах, створити Реєстр публічних електронних реєстрів	2,33	
6.	Інші напрями		запровадження штучного інтелекту для надання публічних послуг чи створення електронного архіву.	1,3	

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищенаведені матеріали варто зазначити, що цифровізація країни має бути комплексною (повний і всеохоплюючий перехід на цифрові технології), а не точковою (поліпшення якості певних систем чи сфержиття громадян). Тоді вона даватиме максимальний позитивний ефект для економіки та населення. Зменшення частки традиційної економіки і збільшення цифрової, як показує позитивний світовий досвід, може давати збільшення ВВП на 20% протягом п'яти років та ROI цифрової трансформації до 500%. При цьому цифрові ініціативи мають охоплювати всі сфери життєдіяльності людини – від Індустрії 4.0, IoT та смарт-фабрики до впровадження блокчейну в державних установах. А тому усунення бар'єрів для цифрових перетворень повинне відбуватися шляхом об'єднання зусиль усіх гілок влади, бізнесу та громадськості [2].

Перетворення — це завжди виклик, це праця та віра в одну спільну мету. Лише синергія політиків, урядовців, громадськості та бізнесу зможе підтримати такі структурні зміни й трансформації, що дозволять нам усім жити, вчитися, працювати, відпочивати та вести бізнес в умовах «цифрового» світу, беручи безпосередню участь у його створенні та використанні.

Разом з розвитком національних цифрових інфраструктур важливим є визначення першочергових проектів цифрових трансформацій національного масштабу в таких сферах як громадська безпека, освіта, сфера охорони здоров'я, електронна демократія, фінансова сфера тощо.

Зазначений перелік повинен доповнюватись новими сферами, ініціативами та проектами. Реалізація проектів у зазначених сферах потребуватиме управлінських, організаційних та фінансових зусиль з боку держави, бізнесу та громадськості. Враховуючи масштаб таких проектів, їх технологічну складність та потребу в значних капіталовкладеннях, з одного боку, та необхідність їх швидкого розгортання та охоплення великої території, з іншого, доцільним є пошук, визначення та запровадження у тому числі концесійних та "сервісних" моделей організації фінансування, побудови та управління відповідними проектами.

Сервісна модель реалізації зазначених проектів — це один із сучасних механізмів, що надасть змогу державі виконувати свої функції без значних капіталовкладень, а бізнесу -інвестувати кошти в нові можливості та отримувати прибутки.

Діджиталізація економіки та фінансів є одним з ключових факторів розвитку індустрії 4.0. Індустрія 4.0 (Industry 4.0) - провідний тренд «Четвертої промислової революції», яка відбувається на наших очах. Інтеграція цифрових технологій у процеси виробництва, або цифровізація промисловості, є пріоритетом державної промислової політики. За прогнозами Всесвітнього Економічного Форуму, більшість технологій Четвертої революції стане повсякденністю вже в 2027 році. А це означає, що з'являться не тільки розумні будинки, а й розумні міста, безпілотні автомобілі на вулицях, штучний інтелект в офісах і суперкомп'ютери в кишенях.

Іншими важливими завданнями є офіційне визнання міжнародних стандартів, які становлять загальновизнану основу "Індустрії 4.0" (близько 100 стандартів), державна підтримка діяльності технічних комітетів, які беруть участь у роботі над стандартами, що стосуються "Індустрії 4.0", створення механізму заохочення подання заявок на винаходи в Україні; створення механізму державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності; можливість захисту патентних прав та ноу-хау через звернення до спеціалізованих ("патентних") судів; створення механізмів трансферу технологій.

Джерела та література

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "About the conceptualization of the development of the digital economy for Ukraine and Ukraine for 2018-2020 and the hardening of the plan for entry into the project", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення 5 вересня 2022).
2. Індустрія 4.0: технології, інвестиції, очікувані дивіденди - IT-Enterprise, available at: <https://reed.media/ir4> (дата звернення 4 вересня 2022).
3. Михайло Федоров про цифрові інструменти проти COVID-19. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zdAGpAIWQfM> (дата звернення 5 вересня 2022).

4. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. Михайло Федоров:Цифровізація економіки дозволить досягти мінімум 4% додаткового зростання ВВП на рік.Прес-офіс Міністерства. 02 лютого 2021, 18:00. Доступ: <https://thedigital.gov.ua/news/mihajlofedorov-cifrovizaciya-ekonomiki-dozvolit-dosyagti-minimum-4-dodatkovogo-zrostannya-vvp-narik> (дата звернення 5 вересня 2022).
5. На цифровізацію України в бюджеті-2021 виділено 1,8 млрд грн // «ІнтерфаксУкраїна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://https://ua.interfax.com.ua/news/economic/710244.htm> (дата звернення 7 вересня 2022).
6. Офіційний сайт ДПС України <https://cabinet.tax.gov.ua/news/D89C6975A9E40138E0530A5028078292> (дата звернення 5 вересня 2022).
7. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4191&i=10> (дата звернення 8 вересня 2022).
8. Скіннер К. Людина цифрова / пер. з англ. Г. Якубовська. Харків: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2020. 272 с.
9. Статистичний щорічник України за 2019 рік. За ред. І.С. Вернера. Державна служба статистики України. 2020 р. 465 с.
10. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-2> (дата звернення 2 вересня 2022).
- 11.Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Керівник проекту,автор доповіді – Ольга Пишуліна. Київ, жовтень 2020р.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "About the conceptualization of the development of the digital economy for Ukraine and Ukraine for 2018-2020 and the hardening of the plan for entry into the project", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (Accessed 05 Nov 2018).
2. Industry 4.0: technologies, investments, expected dividends - IT-Enterprise, available at: <https://reed.media/ir4>
3. Mykhailo Fedorov on digital tools vs COVID-19. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zdAGpAlWQfM>
4. The Ministry and the Committee of Digital Transformation of Ukraine (2021). Mykhailo Fedorov: Digitization of the economy will make it possible to achieve at least 4% additional GDP growth per year. Press office of the Ministry. February, 18:00.: <https://thedigital.gov.ua/news/mihajlofedorov-cifrovizaciya-ekonomiki-dozvolit-dosyagti-minimum-4-dodatkovogo-zrostannya-vvp-narik>
5. The budget 2021 allocated UAH 1.8 billion for the digitalization of Ukraine. «InterfaxUkraine»: <http://https://ua.interfax.com.ua/news/economic/710244.htm>
6. Official website of the State Tax Service of Ukraine : <https://cabinet.tax.gov.ua/news/D89C6975A9E40138E0530A5028078292>
7. Rudenko M.V. Digitalization of the economy: new opportunities and prospects. - [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4191&i=10>
8. Skinner K. (2020). The digital person / trans. from English G. Yakubovska. Kharkiv: Ranok Publishing House: Fabula. 272 p.
9. Statistical yearbook of Ukraine for 2019. (2020). Under the editorship I.E. Werner. State Statistics Service of Ukraine. 465 p.
10. Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy.URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-2>

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

УДК 336:330

Карлін Микола,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
професор кафедри фінансів,
ORCID ID 0000-0002-1421-1066
м. Луцьк, e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

Наталія Проць,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри фінансів,
ORCID ID 0000-0001-9483-8987
м. Луцьк; e-mail: Nataliya.Vyshnevskai@i.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-29-36>

ПРОБЛЕМИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ «ЗЕЛЕНОГО ФІНАНСУВАННЯ» У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Війна Росії проти України принесла значні втрати для економіки, довкілля та громадян нашої країни, що вимагає розробки відповідного механізму компенсації цих втрат. Важливим елементом цього механізму повинна стати розробка системи заходів щодо «зеленого фінансування» відбудови Української держави. В статті розкриті особливості «зеленого фінансування» відбудови економіки України після війни з Росією та напрямів дотримання нормативних документів ЄС в цьому процесі. Основними завданнями статі є визначення основних проблем «зеленого фінансування» в Україні у відбудовний період та виявлення шляхів їх подолання.

Ключові слова: «зелене фінансування», відбудова економіки України, кліматичні інвестиції, «зелений» тариф, Європейський Союз, Україна.

Mykola Karlin,
Doctor of Economic Sciences,
Professor of the Department of Finance,
Lesia Ukrainka National University,
Lutsk

Natalia Prots,
Associate Professor, Ph.D. in Economics,
Department of Finance,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk

PROBLEMS AND NECESSITY OF «GREEN FINANCING» IN THE POST-WAR REBUILDING PERIOD THE ECONOMY OF UKRAINE

In the conditions of war, environmental and security risks increase, hazardous military waste are generated, as a result, pollution occurs due to the destruction of transport and industrial infrastructure. Therefore, the study of the problems of "green" financing and the expediency restoring, first of all, those large budget-generating enterprises is important and relevant.

The purpose of the article. The purpose of the article is to reveal the features of "green" financing for the reconstruction of Ukraine's economy after the war with Russia and directions for compliance with the European Union's normative documents.

It has been studied that the new form of «green» financing in Ukraine after the war should be the joint allocation by the state, territorial communities and business of funds for the creation of eco-industrial parks in the regions, especially in those affected by Russian aggression. In the structure of «green» finances in Ukraine, the finances of foreign investors should occupy an important place. For the latter should be provided significant financial benefits, primarily tax benefits. At the same time, in order to eliminate corruption, it is important to strengthen public and state financial control over the implementation of «green» projects with foreign investments. In general, when rebuilding the Ukrainian economy, it is important to adhere to European environmental standards to the maximum extent possible.

It is proposed to improve the mechanism of "green" financing for the reconstruction of Ukraine's economy and to ensure the active attraction of foreign investments from democratic countries of the world and international financial organizations.

Key words: «green financing», reconstruction of the economy of Ukraine, climate investments, «green» tariff, European Union, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними проблемами. Протягом останніх років в Україні недостатньо приділялося увага «зеленому» фінансуванню економіки, хоча наша країна взяла на себе належні зобов'язання відповідно до Паризької кліматичної угоди та кліматичних Директив ЄС. Все це негативно вплине на процес відбудови економіки нашої країни після закінчення війни проти Росії на принципах «зелених» фінансів, оскільки виникла проблема щодо доцільності відновлення тих великих бюджетоутворюючих підприємств, які ще до війни були основними забруднювачами довкілля. Виникає конфлікт інтересів, оскільки, не дивлячись на забруднення природного навколишнього середовища, представники регіональної та місцевої влади зацікавлені у швидкому відновленні будь-яких підприємств на їх території, які б забезпечували робочими місцями їх населення та наповнювали місцеві бюджети. Виходом із цієї ситуації могло б стати залучення іноземних інвестицій насамперед в реалізацію «зелених» проєктів, на що націлює нашу країну керівництво ЄС, оскільки Україна 23.06.2022 р. отримала статус кандидата в члени Європейського Союзу. Тому важливо максимально дотримуватися екологічних норм при відбудові української економіки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. З початком війни Росії проти України в лютому 2022 р. все більше зарубіжних та українських вчених і практиків шукають адекватні підходи до вирішення проблем «зеленого» фінансування в період війни та післявоєнного відновлення як України, так й інших країн. Серед них доцільно назвати таких, як: А. Аккерман, П. Біляк, І. Бистряков, Б. Буркинський, Е. Вайцеккер, О. Веклич, А. Даниляк, Ф. Джонс, Г. Дейлі, А. Камерон, В. Кравців, Н. Крафтс, Г. Макстан, А. Маркандія, В-А. Олійник, Д. Піарс, Й. Рандерс, Д. Саха, К. Стюарт, Дж. Сьєберт, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик, Є. Хлобистов Р. Штуббе та інші. Разом з тим, поки не вдається досягнути згоди щодо фінансування відновлення тих бюджетоутворюючих підприємств, що постраждали від агресивних дій російських збройних сил, але які у довоєнний період характеризувалися значними викидами парникових газів. Загалом, необхідно розробити принципи та механізм «зеленого» фінансування на період відбудови України у відповідності з рекомендаціями ЄС, оскільки наша країна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є розкриття особливостей «зеленого» фінансування відбудови економіки України після війни з Росією та напрямів дотримання нормативних документів Європейського Союзу в цьому процесі. Відповідно, основними завданнями статті є визначення основних проблем «зеленого» фінансування в Україні у відбудовний період та виявлення шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Агресія Росії проти України в 2022 р. призвела до значних людських та матеріальних втрат для нашої країни. Еколого-безпекові ризики зростають, утворюються небезпечні відходи від руйнувань та воєнні відходи, в результаті руйнування будівель утворюється велика кількість відходів, що містять у своєму складі озоноруйнівні речовини, відбувається забруднення внаслідок руйнування транспортної і промислової інфраструктури, що призводить до масштабних розливів нафтопродуктів та інших небезпечних речовин. Пошкоджено та

зруйновано понад 227 підприємств, заводів та фабрик, включаючи підприємства хімічної галузі. Існують значні загрози ядерній та радіаційній безпеці через пошкодження ядерних та радіаційно небезпечних об'єктів [1].

За різними оцінками, на кінець липня 2022 р. російськими військами знищено тільки українських інфраструктурних об'єктів майже на 100 млрд дол США, а загальні збитки нашої країни оцінюються на суму від 600 млрд дол США. За оцінками міністра захисту довкілля та природних ресурсів України Р. Стрільця, російські окупанти завдали збитків екології по всій Україні щонайменше на 202 млрд грн [2]. Зокрема, відновлення степу на півдні України займе щонайменше 50 років, про що заявили чеські та українські вчені [3].

Національною радою з відновлення України від наслідків війни розроблено Проект Плану відновлення України та визначено, що за напрямком «Екологічна безпека та ефективне управління відходами» стратегічною метою є запровадження ризик-орієнтованого підходу до екологічної безпеки відповідно до вимог законодавства ЄС, спрямований на запобігання та попередження шкоди довкіллю та здоров'ю людини: мінімізація ризиків для екологічної безпеки (хімічна та радіаційна безпека); зменшення та запобігання промислового забруднення та запровадження принципу «забруднювач платить»; ефективне управління відходами [1].

Загалом, науковці виокремлюють три альтернативні підходи до забезпечення сталого розвитку: 1) охоронний, 2) модернізаційний, 3) структуралістський. Перший полягає у збереженні нинішньої моделі розвитку світової економіки та верховенства великого капіталу. Зміст другого підходу характеризується необхідністю трансформувати соціальні системи й інститути під екологічні вимоги без радикальної перебудови суспільства, але з посиленням державного регулювання. Третій підхід базується на визнанні згубності самого індустріального розвитку та відмови від будь-яких спроб модернізації промисловості та підвищення ефективності використання енергоресурсів. Хоча в Паризькій кліматичній угоді записано, що стратегічною ціллю розвитку людства є прискорення переходу до суспільства та економіки, які споживають мало вуглецеві технології, реальний стан виробництва та споживання поки не дозволяє стверджувати, що це може реалізуватися у найближчі 20-30 років.

Для розробки системи «зеленого» фінансування нашої країни в сучасних умовах необхідно дотримуватись принципів «зеленої» післявоєнної відбудови України, які розроблені фахівцями екологічної організації «Екодія» [4]: 1) сталості та системності прийняття рішень, які в свою чергу повинні бути якісними, ефективними та довгостроковими; 2) прозорості та публічності (участь громад і громадськості у прийнятті рішень має бути забезпечена відкритим доступом до публічної інформації); 3) нормативно-правової забезпеченості через імплементацію законодавства ЄС з метою використання найкращих доступних технологій та практик; 4) збалансованості розвитку територій (стійкий та сталий розвиток міст та регіонів); 5) декарбонізації та децентралізації енергетики; 6) сталий розвиток децентралізованих чи регіональних агропродовольчих систем; 7) забезпечення збереження екосистем та природнього багатства України. Вважаємо, що всі вказані принципи повинні бути враховані при розробці системи «зеленого» фінансування під час відбудови економіки нашої країни.

Під час відбудови економіки України важливо знайти перехідні механізми, що дозволять поєднати концепцію сталого розвитку з концепцією «зеленої» економіки з метою досягнення цілей сталого розвитку. Однією з ланок поєднання вказаних концепцій може стати використання кліматичних інвестицій, направлених на гармонізацію взаємовідносин людини та природи, насамперед на збільшення «зелених» робочих місць у всіх країнах світу, зокрема й в Україні в процесі відбудови після її війни з Росією. Водночас, під час відбудови української економіки не можна допустити надходження до нашої країни так званих «брудних інвестицій» (в кліматичному плані насамперед), оскільки у нас не вистачає робочих місць для безробітних та коштів на запровадження інноваційних екологічних проєктів.

Про фінансову допомогу Україні для подолання наслідків цієї війни повідомили провідні країни світу та багато міжнародних організацій. Зокрема, про свої наміри підтримати українців у відновленні після війни з Росією вже заявив Європейський Союз [5]. Для цього Європейська Рада створить спеціальний Трастовий фонд солідарності з Україною. Також, про готовність фінансово

підтримати відбудову нашої країни також заявили США, Велика Британія, Швеція, Іспанія, Данія та інші країни. Для України важливо використати ці кошти не тільки максимально ефективно, але й врахувати при цьому екологічні вимоги ЄС до відбудови тих чи інших промислових та інфраструктурних об'єктів. Для цього, як пропонують провідні українські фахівці з інвестування, для управління залученими для відбудови України зарубіжними інвестиціями, необхідно створити спостережну раду з представників країн-донорів, щоб перекрити можливі корупційні діяння українських чиновників.

Зарубіжні та українські експерти наголошують на тому, що оскільки «зелене» відновлення України має реалізовуватися великою кількістю суб'єктів у декількох секторах одночасно і щоб децентралізоване ухвалення рішень було спрямоване на «зелену» відбудову, на цьому шляху важливо прибрати наявні перешкоди на шляху «зелених» інвестицій. Зокрема, для цього марнотратні прямі та непрямі цінові субсидії потрібно замінити незалежними від споживання та більш таргетованими субсидіями для вразливих верств населення. Водночас сама програма відбудови економіки нашої країни має розроблятися так, щоб в пріоритеті була довгострокова ефективність «зелених» технологій протягом життєвого циклу над вищими початковими інвестиціями в проєкти [6]. Останнє важливо тому, що до сьогодні в Україні при здійсненні публічних закупівель на перше місце виходить їх найнижча ціна, пропонувана учасниками, а не загальна ефективність протягом життєвого циклу.

У недавно оприлюдненій Концепції економічного відновлення України центральною ідеєю трансформації української економіки є проведення кліматичної модернізації, що відповідає вимогам Європейського Зеленого Курсу. Відповідно, всі нові промислові потужності у металургії, харчовій переробці та енергетиці будуватимуться на принципах «зеленої» економіки. Тобто, вони будуть продукувати мінімальний вуглецевий слід та мінімально залежати від викопного палива, на що будуть виділені значні «зелені» фінансові ресурси західними партнерами України. Водночас, поки не зрозуміло, як будуть враховуватися кліматичні вимоги при відбудові існуючих українських підприємств, які до війни з Росією характеризувалися значними викидами парникових газів, забрудненням води, землі, накопиченням значних відходів тощо. Тому важливо знайти відповідь на це питання вже зараз. Одним із варіантів могло б стати створення на базі переміщених підприємств спільних підприємств з країнами ЄС, в яких дотримуються більш високих екологічних стандартів.

Досвід багатьох країн з екологізації бізнесом свого виробництва показує, що це займає тривалий період та неможливий без фінансової допомоги держави. Самостійно цю проблему бізнес не в силах вирішити. Так, в 1952 р. пропозицію голови Рурської територіальної асоціації планування, яка полягала в тому, щоб промисловість самостійно встановлювала фільтри для очистки повітря за рахунок власних коштів, не підтримала ні влада, ні бізнес. Відповідні зміни в законодавство були прийняті в Німеччині лише на початку 1970-х років [7]. Країни ЄС на здійснення Зеленого переходу на наступні роки виділяють більше одного трильйона євро, оскільки європейському бізнесу самотужки не по силам виконати умови Європейського Зеленого Курсу.

При поданні заявок українськими підприємствами на гранти з фондів ЄС, треба враховувати той факт, що в Європейському Союзі державна фінансова допомога окремим підприємствам заборонена, щоб не підривати основи ринкової конкуренції в цій організації. Водночас, законодавство ЄС дозволяє використовувати державну фінансову підтримку тим підприємствам, які займаються діяльністю, спрямованою на охорону навколишнього середовища. Цей факт важливо використати українським підприємствам, які зараз переміщуються на Західну Україну, та створювати разом з підприємствами з країн ЄС спільні підприємства, на яких будуть запроваджуватися передові екологічні стандарти, відповідно до вимог Європейського Зеленого Курсу.

Опитування Європейської Бізнес Асоціації показало, що український бізнес в масі поділяє Цілі сталого розвитку ООН, але проблемою є те, що чим більше українські компанії інвестують у їх досягнення (зокрема, в екологічні проєкти), тим більше вони відчувають регуляторні бар'єри з боку держави, які не дають бізнесу реалізувати свій потенціал. Тому Українській державі було б доцільним створити сприятливі умови, за яких українські компанії будуть готові збільшувати фінансування у проєкти сталого розвитку, в тому числі в «зелені» проєкти. Насамперед це стосується удосконалення державної регуляторної бази. Крім того, необхідна й державна консультативна

допомога тим українським бізнесам, які поки не розуміють, навіщо їм інвестувати у проекти сталого розвитку, в тому числі в «зелену» економіку. Вони це зрозуміють, коли спробують експортувати свої товари до ЄС, де з 2023 р. буде братися новий вуглецевий податок на так званий вуглецевий слід для товарів, вироблених поза межами ЄС. При відновленні економіки України і державі, й бізнесу необхідно взяти до уваги рішення Урядів ЄС від 29.06.2022 р. щодо скорочення парникових викидів. Міністри погодилися, що ЄС має колективно видалити з атмосфери 310 млн тон еквіваленту CO₂ шляхом збільшення площ природних поглиначів цього газу (насамперед лісів); припинити продаж автомобілів з двигунами внутрішнього згорання в 2035 р.; запровадити ціну на вуглець в ціні на транспортне паливо та паливо для опалення [8].

Позитивом у державному регулюванні фінансування природоохоронних заходів бізнесом стало прийняття постанови Кабінету Міністрів України № 1060 від 11.10.2021 р. «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на охорону навколишнього природного середовища». Тепер компанії будь-якої галузі можуть претендувати на державну допомогу для капітальних інвестицій та додаткових інвестиційних витрат, пільгових кредитів на застосування нових екологічних стандартів на виробництві та завчасну адаптацію до них, скорочення викидів парникових газів тощо. Розмір державної допомоги може сягати 100 % необхідних коштів. Зокрема, у 2020 р. підприємства отримали 10,8 млрд грн державної допомоги. Водночас, все частіше трапляються випадки, коли державна допомога, надавачами якої є органи державної влади центрального та публічного рівнів, визнається незаконною. Тому поки бізнес поки досить обережно ставиться до цього інструменту державного регулювання. Крім того, критерії оцінки допустимості державної допомоги бізнесу на «зелену» модернізацію досі не розроблені.

Під час війни з Росією влада України пішла на відміну проведення тендерів в публічних закупівлях, що, на наш погляд, треба було робити тільки для оборонних закупівель. В результаті при проведенні публічних закупівель різко зросли тіньові схеми, відкоти, інші фінансові порушення, що призводять до їх удорожчання. Тому у найближчий час, поки йде війна, а також у відбудовний період треба змінити умови проведення публічних закупівель, щоб останні не гальмували цей процес. Насамперед треба скоротити їх терміни (не більше двох тижнів), підняти планку спрощених закупівель (хоча б до рівня 500 тис грн), різко підвищити плату за необґрунтовані скарги на проведення та результати тендерів. Щодо останніх пропонуємо встановити цю плату на рівні вартості тендерної пропозиції. Тільки таким чином, на наш погляд, можна зупинити затягування тендерів.

Фінансова «екологізація» української економіки до війни з Росією відповідно до стандартів ЄС, за розрахунками експертів, могла б коштувати нашій країні кілька сотень мільярдів дол США. Після закінчення війни (а вона, за оцінками військових експертів, може затягнутися до початку 2023 р.), ця сума значно зросте. Тому в структурі «зелених» фінансів в Україні важливе місце повинні складати не тільки публічні кошти та інвестиції українського приватного сектору, але й фінанси зарубіжних інвесторів. Для останніх треба передбачити значні фінансові пільги, насамперед податкові. Водночас, важливо посилити не тільки державний фінансовий контроль за реалізацією «зелених» проектів за іноземні інвестиції (як на рівні держави, так й на рівні регіонів та територіальних громад), а й громадський контроль, оскільки рівень корупції у державних екологічних службах досить високий. Це в першу чергу важливо, щоб не допустити надходження в Україну у відбудовний період так званих токсичних в екологічному плані зарубіжних інвестицій.

Важливо залучити для відбудови української економіки не тільки інвесторів з ЄС, США, Великої Британії та інших демократичних країн, а й китайських, турецьких та арабських інвесторів. Як відомо, зараз відбувається масове переміщення українських підприємств зі східних та південних регіонів нашої країни на Західну Україну, щоб уберегти їх від агресивних дій Росії. Відповідно, до цього процесу необхідно залучити насамперед кошти китайських інвесторів, які зацікавлені мати спільні підприємства з Україною на кордонах з ЄС, а подібні підприємства в Росії та Білорусі вже не мають можливостей співпраці з Європейським Союзом в результаті накладених на ці країни санкцій з боку ЄС. Відповідно, Китай втратив економічний інтерес до подібної співпраці з Росією та Білоруссю. Водночас, необхідно посилити екологічний контроль за китайськими інвестиціями в Україну, оскільки не завжди і не всюди китайські інвестори дотримуються стандартів «зеленої»

економіки. В силу цього, кілька десятків азійських та африканських країн розірвали інвестиційні договори з КНР.

Війна Росії проти України призвела до значного зростання цін на енергоносії у всьому світі. Відповідно, більшість країн світу починає активніше використовувати відновні джерела енергії (ВДЕ), що вимагає додаткових коштів від держави та бізнесу на реалізацію таких проєктів. Водночас, у багатьох країнах ресурс таких коштів обмежений, оскільки у всьому світі зросли ціни на продовольство, що вимагає від держав додаткових витрат на субсидування цін на продовольство. Розвинуті країни, крім того, субсидують ціни на енергію для домогосподарств та бюджетних організацій. Всі ці додаткові витрати ведуть до зростання дефіциту бюджету та зростання державного боргу, обмежуючи можливості держав фінансувати «зелені проєкти», які є досить дорогими, а в багатьох випадках й збитковими для більшості країн. Все це ставить на порядок денний пошук нових механізмів державного «зеленого фінансування», який би враховував довготривалі наслідки війни Росії проти України (а фактично, проти всього цивілізованого світу). Для України вказану проблему не можна вирішити без міжнародної фінансової допомоги, оскільки дефіцит бюджету та державний борг нашої країни вже перевищує відповідні стандарти ЄС. Ускладнює фінансування «зелених проєктів» в Україні й надмірний випуск в обіг Національним банком України (НБУ) готівкової валюти для забезпечити основних витрат під час війни з Росією, що провокує зростання інфляції. Крім того, різке підвищення облікової ставки НБУ з 10 до 25 % для зменшення інфляції практично зупинило фінансування «зелених проєктів» з боку бізнесу. Також негативно позначилося на реалізації вказаних проєктів й часткове фінансування Українською державою вітчизняних та іноземних інвесторів за програмою «зеленого тарифу». Виходом із вказаної ситуації могло б стати стимулювання Українською державою розвитку домашніх сонячних (СЕС) та вітрових (ВЕС) електростанцій, як це здійснюється у провідних країнах світу. Але проблемою є те, що у нашій країні багато не тільки малих, середніх та великих підприємств, а й домогосподарства виробництво відновної енергії перетворили у дуже прибутковий бізнес, передаючи її державі за високими цінами, одночасно майже не використовуючи її у своїй діяльності. Тому заслуговує на увагу нова модель підтримки виробників відновної енергії, розроблена Міністерством енергетики України, спрямована на покриття власного споживання ними цієї енергії, що не вимагатиме додаткових фінансових витрат з боку держави та інших споживачів [9].

Нашій державі треба також суттєво знизити вартість підключення домашніх господарств до державних ліній електропередач. Подібне слід застосувати й для підприємств малого й середнього бізнесу. Все це є можливим навіть в умовах війни Росії проти України, оскільки, за різними оцінками, до війни вдома українці тримали до 50-70 млрд дол вільних коштів. Навіть враховуючи втрати домогосподарств під час цієї війни, певні вільні кошти у домогосподарств та малого бізнесу ще залишилися. Про це, зокрема, може свідчити й масовий завіз транспортних засобів із-за кордону у попередні місяці 2022 р. Взяти вільні кошти населення та бізнесу для реалізації «зелених проєктів» в Україні можна й за рахунок випуску «зелених облігацій», як це практикується у провідних країнах світу, насамперед на місцевому рівні.

Проблемою розвитку відновної енергетики в Україні є її надлишок у весняно-літній період та нестача в осінньо-зимовий період. Тому для прискореного розвитку відновної енергетики в Україні важливо збільшити резервні енергетичні потужності в енергетиці, а також створити системи накопичення енергії. Останні представляють собою використання потужних акумуляторів для її зберігання, коли в енергосистемі держави є надлишок енергії або низькі ціни на неї. Крім того, системи накопичення енергії можуть відпускати електроенергію в мережу у потрібний час [10].

Важливою умовою сталого розвитку є збереження лісів та розширення лісових насаджень, які поглинають значну частину викидів вуглекислого газу. Але це вимагає значних кліматичних інвестицій в лісову галузь, яких у багатьох бідних країнах не вистачає. Одним із шляхів вирішення проблеми в Україні, пов'язаної із вивезенням (часто – незаконним) необробленої деревини з нашої країни, могло б стати створення в Україні спеціальних експортних зон для переробки необробленої деревини в окремих регіонах за прикладом Туреччини.

Новою формою «зеленого» фінансування в Україні після війни повинно стати спільне виділення державою, територіальними громадами та бізнесом коштів на створення еко-індустріальних парків в

регіонах, особливо в тих, які постраждали від російської агресії. Вони представляють собою спеціальні зони промислового призначення, які сприяють сталому розвитку шляхом забезпечення соціальних, економічних та екологічних параметрів у процесах вибору розташування, планування, управління та повсякденного функціонування [11]. Особливістю діяльності таких парків є тісна співпраця між їх підприємствами, спільне ефективне використання ресурсів та управління відходами. Важливо, що в таких парках краще реалізуються принципи циркулярної економіки, коли відходи одних підприємств стають сировиною для інших підприємств еко-індустріального парку.

Загалом, Україна для подолання негативних наслідків агресії Росії потрібні значні іноземні інвестиції, зокрема в «зелену» економіку. Згідно плану відновлення України, представленого в липні 2022 р. в Лугано (Швейцарія), наша країна сподівається на державні гарантії країн ЄС та Великої Сімки в розмірі 0,2 % від ВВП кожної з цих країн впродовж наступних 5 років, що повинно забезпечити надходження до України 100 млрд дол щорічно [12]. Відповідно, наша країна бере на себе зобов'язання прискорити проведення економічних реформ та посилити боротьбу з корупцією на всіх рівнях.

Висновки та пропозиції. Особливістю «зеленого» фінансування відбудови економіки України є наголос на активне залучення іноземних інвестицій від демократичних країн світу та міжнародних фінансових організацій. В свою чергу це вимагає їх активного контролю за використанням цих інвестицій (зокрема, й «зелених»), оскільки в Україні поки не вдалося подолати корупцію у вищих ешелонах влади та використання різноманітних «схем» при реалізації інвестиційних проєктів. Важливою умовою ефективного використання публічних коштів в Україні повинно стати повне відновлення публічних закупівель після закінчення активних бойових дій на нашій території у відповідності до документів ЄС, так як Україна отримала статус кандидата в члени Європейського Союзу. Водночас, при проведенні тендерних закупівель в Україні все більше до уваги повинна братися вартість життєвого циклу товару (роботи, послуги), а не тільки початкова ціна, оскільки «зелені» проєкти, як правило вимагають більше коштів на свою реалізацію. Суттєвих змін вимагає й механізм використання «зеленого» тарифу, який багатьма підприємствами та домогосподарствами застосовується для отримання надприбутків. Тому важливо переорієнтувати його на те, щоб отримана «зелена» енергія насамперед використовувалася її виробниками.

Джерела та література

1. Проект Плану відновлення України. URL: <https://ua.urec2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayin> (дата звернення 10.08.2022)
2. Кречетова Д. У Міндовкілля назвали суму збитків, завданих екології у час війни. URL: <https://www.lifepravda.com.ua/society/2022/07/27/249745/>(дата звернення 02.08.2022)
3. Осадча Я. На відновлення української природи після бойових дій знадобляться десятки років – екологи. URL: <https://www.lifepravda.com.ua/society/2022/06/23/249243/>(дата звернення 02.08.2022)
4. Принципи зеленої післявоєнної відбудови України. URL: <https://ecoaction.org.ua/zelena-vidbudova-ua.html> (дата звернення 10.08.2022)
5. Ukraine: Commission presents plans for the Unions immediate response to address Ukraine's financing gap and the longer term reconstructions. URL: https://ec.europa.eu/commission/press-corner/detail/en/ip_22_3112 (дата звернення 10.08.2022)
6. Саха Д., Штуббе Р., Біляк П. та ін. Потрібне чітке бачення якою повинна бути «зелена» відбудова України? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/07/19/689310/> (дата звернення 12.07.2022)
7. Бойко С. (2022). Місце екології у економічному відновленні України: досвід передових держав. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/6/686725/> (дата звернення 12.08.2022)
8. Після 17 годин переговорів у ЄС домовилися щодо ключових кліматичних законів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/29/688656/> (дата звернення 12.08.2022)
9. Власенко Ю. Як забезпечити 25 % енергії з ВДЕ без підтримки з бюджету. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/25/689577/>(дата звернення 12.08.2022)
10. Бондарчук І. Energy storage в Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/15/689227/> (дата звернення 12.08.2022)
11. Клецов А. Навіщо Україні еко-індустріальні парки? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/14/689172/> (дата звернення 12.08.2022)

12. Свириденко Ю. Яку економіку ми будемо? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/8/7357131/> (дата звернення 12.08.2022)

References

1. Project of the Recovery Plan of Ukraine. Retrieved from: <https://ua.unc2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayin> [in Ukrainian]
2. Krechetova D. The Ministry of Environment named the amount of damage caused to ecology during the war. Retrieved from: <https://www.life.pravda.com.ua/society/2022/07/27/249745/> [in Ukrainian]
3. Osadcha Ya. It will take dozens of years to restore Ukrainian nature after hostilities - ecologists Retrieved from: <https://www.life.pravda.com.ua/society/2022/06/23/249243/> [in Ukrainian]
4. Principles of green post-war reconstruction of Ukraine. Retrieved from: <https://ecoaction.org.ua/zelenavidbudova-ua.html> [in Ukrainian]
5. Ukraine: Commission presents plans for the Unions immediate response to address Ukraine's financing gap and the longer term reconstructions. Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/press-corner/detail/en/ip_22_3112 [in Ukrainian]
6. Saha D., Stubbe R., Bilyak P. We need a clear vision of what the «green» reconstruction of Ukraine should be? Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/07/19/689310/> [in Ukrainian]
7. Boyko S. (2022). The place of ecology in the economic recovery of Ukraine: the experience of advanced countries. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/6/686725/> [in Ukrainian]
8. After 17 hours of negotiations, the EU agreed on key climate laws. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/29/688656/> [in Ukrainian]
9. Vlasenko Yu. How to ensure 25% of energy from RES without support from the budget. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/25/689577/> [in Ukrainian]
10. Bondarchuk I. Energy storage in Ukraine. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/15/689227/> [in Ukrainian]
11. Kleschov A. Why does Ukraine need eco-industrial parks? Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/14/689172/> [in Ukrainian]
12. Svyridenko Yu. What kind of economy are we building? Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/8/7357131/> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 01.08.2022 р.

УДК 336:331.1

Стащук Олена,
доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри фінансів,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк
ORCID ID 0000-0003-2622-7353
e-mail: Staschuk.Olena@vnu.edu.ua

Борисюк Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк
ORCID ID 0000-0002-9411-4118
e-mail: borisjuk.ena@vnu.edu.ua

Наталія Проць,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри фінансів
м. Луцьк
ORCID ID [0000-0001-9483-8987](https://orcid.org/0000-0001-9483-8987)
e-mail: Nataliya.Vyshnevskai@i.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-37-43>

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ ТА ЇХ РОЛЬ В УДОСКОНАЛЕННІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

В статті розкрита роль публічних закупівель в системі публічних фінансів України в умовах війни Росії проти України та післявоєнної відбудови; проаналізовано механізм здійснення публічних закупівель в Україні та його відповідність нормативам ЄС; з'ясовані чинники, які впливають на ефективність публічних закупівель; досліджені проблеми, які існують в Україні при проведенні тендерних закупівель в умовах війни Росії проти України; виявлені проблеми у діяльності контролюючих структур країни в царині здійснення публічних закупівель. В статті також обґрунтовуються напрями реформування механізму здійснення публічних закупівель в Україні з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу; з'ясовані фінансові особливості здійснення публічних закупівель після вступу у дію нової редакції Закону України «Про публічні закупівлі»; досліджені форми фінансової відповідальності учасників та замовників публічних закупівель в Україні та їх ефективність.

Ключові слова: публічні фінанси, публічні закупівлі, «зелені» закупівлі, Європейський Союз, Польща, Україна, воєнний стан.

Staschuk Olena,
Doctor of Economics, Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Finance Department,
Lutsk

Olena Borysiuk,
Associate Professor, Ph.D. in Economics,
Department of Finance,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk

Natalia Prots,
Associate Professor, Ph.D. in Economics,
Department of Finance,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk

PUBLIC PROCUREMENT AND ITS ROLE IN IMPROVING PUBLIC FINANCES OF UKRAINE

The article analyzes the peculiarities of public procurement in Ukraine and their role in the public finance system; the factors affecting their effectiveness are investigated; identified problems that exist in Ukraine during tender procurement, as well as difficulties in the activities of the country's controlling structures in the field of public procurement. The purpose of the article is to reveal the peculiarities and problems of public procurement in Ukraine and to identify ways to overcome them, which, accordingly, will have a positive effect on the functioning of public finances in our country.

The objectives of the article are to substantiate the directions of reforming the mechanism of public procurement in Ukraine, taking into account the experience of the EU countries; identification of financial features of public procurement after the entry into force of the new version of the Law of Ukraine "On Public Procurement"; study of forms of financial responsibility of public procurement participants in Ukraine and their effectiveness.

Public procurement is a powerful tool for regulating supply and demand for specific types of products, as they represent the purchase of goods, works and services with public funds. Due to this, it is important to achieve effective use of budget funds allocated for public procurement in Ukraine, which has not yet been achieved.

Therefore, in order to increase the transparency and efficiency of the use of these funds in our country, it is advisable to study the experience of the EU member states in this matter, since the main task of reforming the sphere of public procurement in our country is the implementation of an effective procurement system in accordance with the principles and approaches used by the countries of the European Union, which must ensure financial efficiency and transparency of the procurement procedure. It is also necessary to analyze the effectiveness of the changes that have taken place in the implementation of public procurement after the introduction in 2022 of the new conditions for their implementation, caused by the war of Russia against Ukraine, because along with the positive moments, there are also negative ones, which is manifested in the existence of corruption schemes during the conduct of tenders.

Keywords: public finances, public procurement, "green" procurement, European Union, Poland, Ukraine, martial law.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними проблемами. В системі публічних фінансів України з кожним роком зростає роль і значення публічних закупівель, розмір яких у довоєнний період перевищив 700 млрд грн. В силу цього важливо добитися ефективного використання публічних фінансів, виділених на публічні закупівлі в Україні, чого поки не вдається досягнути. Це б підвищило ефективність використання публічних фінансів як в період військового протистояння Української держави агресії Росії, так й в період післявоєнного відновлення нашої країни. Тому одним із основних завдань реформування сфери публічних фінансів в Україні є впровадження ефективного механізму використання публічних закупівель відповідно до принципів і підходів, які застосовуються країнами ЄС, що має забезпечити фінансову ефективність та прозорість процедури закупівель. Тим більше, що Україна стала недавно кандидатом в члени в Європейський Союз, що накладає на нашу країну необхідність дотримання всіх Директив Євросоюзу щодо публічних закупівель, не дивлячись на військові дії в Україні. Передусім, це стосується здійснення так званих «зелених» публічних закупівель на всіх рівнях, яким в ЄС приділяється все більше уваги на відміну від нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щороку все більше зарубіжних та українських вчених і практиків шукають нові підходи до вирішення проблем підвищення фінансової ефективності публічних фінансів. Одним із таких напрямів може стати удосконалення проведення публічних закупівель в Україні на основі вивчення досвіду країн ЄС з цього питання. Значний вклад у розробку теоретичних та практичних проблем державних та публічних фінансів внесли багато українських вчених та практиків. Разом з тим, в науковому плані вимагає уточнення співвідношення

таких понять, як державні і публічні фінанси, структура публічних фінансів, їх функції, які нині в українській фінансовій літературі трактуються по-різному, що ускладнює розуміння шляхів підвищення ефективності публічних закупівель. Теоретичні та методологічні основи використання публічних закупівель у країнах світу та в Україні дослідили такі зарубіжні та українські вчені, як: Г. Азаренкова, М. Білуха, А. Бойєр, І. Бондар, А. Брендон-Джонс, О. Воробйова, В. Горин, А. Давіл, О. Длугопольський, Т. Жибер, М. Карлін, Д. Кауфман, О. Кириленко, Й. Матечак, О. Міщенко, Т. Мороз, В. Морозов, О. Овсянюк-Берладіна, А. Олефір, Н. Панайотоу, О. Рижова, В. Русін, І. Сидоренко, Н. Синютка, Дж. Стігліц, Н. Ткаченко, А. Хайнеман, Г. Харченко, А. Храмкін, В. Чабан, І. Чорна, Р. Шаппер, О. Шатковський та інші.

Водночас, поглиблений аналіз досвіду проведення публічних закупівель в Україні показує, що наша країна поки має достатньо проблем у цій царині, зокрема, що стосуються здійснення «зелених» закупівель. На разі також складно відповісти й на питання про те, як повинні проводитися публічні закупівлі в період війни з Росією та у післявоєнний час.

Мета та завдання статті. Метою статті є розкриття основних особливостей та проблем здійснення публічних закупівель в Україні в умовах війни з Росією і виявлення шляхів їх подолання, що дозволить підвищити ефективність використання публічних фінансів нашої країни на перспективу. Відповідно, завданнями статті є обґрунтування напрямів реформування механізму здійснення публічних закупівель в Україні з урахуванням досвіду країн ЄС; виявлення проблем у діяльності державних контролюючих структур, що моніторять публічні закупівлі, та можливі шляхи їх вирішення.

Викладення основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. Українська держава в умовах формування та розвитку ринкової економіки є одним із основних учасників економічного процесу не лише з точки зору виконання нею функцій контролю та регулювання, але й точки зору того, що вона виступає досить потужним споживачем товарів, робіт і послуг. В силу цього важливо забезпечити ефективне використання бюджетних коштів, виділених на публічні закупівлі в Україні, чого поки не вдавалося досягнути як до війни Росії проти України, так й під час цієї війни. Однією з проблем цього в Україні є використання у науковій літературі та в законодавчих актах терміну «державні закупівлі» замість терміну «публічні закупівлі» як це прийнято в країнах Європейського Союзу. Однією з причин такого явища є те, що до сьогодні в українській фінансовій літературі замість поняття «публічні фінанси» досить часто вживається поняття «державні фінанси». Враховуючи, що до складу державних фінансів сьогодні включають не тільки державний, а й місцеві бюджети, які за українським законодавством є відносно самостійними утвореннями, то замість категорії «державні фінанси», доцільно використовувати термін «публічні фінанси», що практикується у країнах ЄС. Зокрема, такий підхід використовується у підручниках з фінансів, написаних відомими польськими вченими: С. Овсяком [1, с. 19], Є. Осятинським [2, с. 16], Е. Місьонг і В. Місьонгом [3, с. 33] та іншими вченими. Подібний підхід починає використовувати й все більше українських вчених. Як вважає О.В. Длугопольський [4, с. 222], публічні фінанси охоплюють доходи і видатки центрального та місцевого урядів, а також структурні взаємозв'язки між ними, визначення яких відбувається у середовищі представницької влади. На думку В.І. Кравченка [5, с.10], до публічних фінансів в Україні відносяться державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси політичних партій, державний кредит, податки і збори, платежі до державних цільових фондів, державні страхові фонди, державні внески за державне страхування. У свою чергу В. Б. Тропіна [6, с. 34] виділяє у складі фінансової системи України, крім фінансів суб'єктів господарювання й фінансів домогосподарств, публічні фінанси, основними елементами яких на її думку, є: державні фінанси, котрі є державною власністю й витрачаються для реалізації загальнодержавних публічних інтересів; фінанси органів місцевого самоврядування, котрі є комунальною власністю й витрачаються для реалізації публічних територіальних інтересів, визнаних органами самоврядування відповідних територій; фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування. Підсумовуючи всі ці визначення, можна стверджувати, що публічні фінанси включають в себе державні фінанси, фінанси органів місцевого самоврядування, фінанси фондів загальнообов'язкового соціального страхування (хоча останні є складовою державних фінансів).

На основі з'ясування структури публічних фінансів можна дати наступне визначення поняття «публічні закупівлі». Отже, публічні закупівлі – це система замовлень товарів, робіт та послуг за рахунок публічних коштів, порядок яких регламентується законодавством та контролюється органами публічної влади і громадянським суспільством з метою забезпечення інтересів всіх його членів. Публічні закупівлі є інструментом формування рівня попиту та пропозиції на національному ринку і значно впливають на розвиток конкурентного середовища в Україні.

Аналіз розвитку сфери публічних закупівель доводить їхню значну частку в економіках країн Європейського Союзу, розмір якої залежить від особливостей законодавства цих країн щодо проведення публічних закупівель. Більші частки середнього обсягу публічних закупівель у ВВП спостерігається у більш розвинутих країнах ЄС: від 20,4 ВВП у Нідерландах до 8,8 % в Ірландії та 6 % на Кіпрі. Середній рівень частки публічних закупівель у ВВП цих країн у 2012-2018 рр. майже досягав 13 % ВВП. У 2019 р. публічні закупівлі стали найбільшим ринком в Україні, на якому було здійснено більше 1 млн процедур із обігом 700 млрд грн. В 2021 р. в системі «Прозорро» було проведено понад 390 тис торгів на 837 млрд грн. У них прийняли участь 69 тис учасників, 99 % з яких були українські компанії [7]. Загалом, в Україні щороку (до війни 2022 р.) через публічні закупівлі замовники перерозподіляли коштів платників податків на рівні 16,3 % від ВВП. Цей показник уже більш, ніж на третину вищий ніж у середньому по країнах ОЕСР [8].

Завданням уряду у післявоєнний період повинно стати активніше залучення фірм з ЄС для здійснення публічних закупівель в Україні, що підвищить їх ефективність. Позитивом стало те, що в 2022 р. Україна і Велика Британія оновили угоду про стратегічне партнерство, в якому, крім іншого, затверджується спрощений механізм взаємного доступу на ринок публічних закупівель. Угода також оновлює порогові значення, а також змінює валюту, встановлену для їх обчислення з євро на спеціальні права запозичення [9].

Аналіз публічних закупівель у 2016-2018 рр., коли запрацювала система «Прозорро», показав, що запровадження цієї системи для всіх категорій замовників суттєво збільшило їх обсяги. Так, протягом 2018 р. відбулося суттєве збільшення обсягу публічних закупівель у порівнянні з 2009 р. (у чотири рази). Водночас, базовим для сфери публічних закупівель у цей період був ціновий показник, що не завжди позитивно впливало на їх ефективність. У 2018 р. лише у 0,8 % оголошених процедур закупівель застосовувалися нецінові критерії. На наш погляд, в умовах запровадження в ЄС Зеленого енергетичного курсу Україні слід активніше запроваджувати так звані «зелені» публічні закупівлі, щоб не потрапити в майбутньому під санкції Європейського Союзу. Тому, важливо взяти до уваги пропозицію багатьох практиків про повернення механізму проведення публічних закупівель, який існував до 2022 р.

Характерною рисою законодавства про публічні закупівлі в Україні є його нестабільність, виведення з під дії законодавства окремих категорій закупівель, що призводить до неоднозначного тлумачення принципів і правил здійснення публічних закупівель та уникнення конкурентних процедур закупівель. На функціонування системи публічних закупівель також суттєво впливають й проблеми у функціонуванні фінансової системи України. Зокрема, недофінансування асигнувань розпорядникам коштів, їх нерівномірне надходження протягом року, особливо в четвертому кварталі.

Запровадження в Україні електронної системи закупівель «Прозорро» дозволило суттєво підвищити ефективність державних закупівель, хоча й не вирішило всіх її проблем. До них експерти відносять наступні: низький професійний рівень державних замовників; ігнорування фінансової спроможності постачальників; довга процедура проведення тендерів (мінімум 30 днів) тощо. Ці негативи провокують наступні зовнішні загрози для сфери публічних закупівель: перевага критерію ціни при виборі переможця торгів; закупівля неякісних товарів, робіт або послуг; можливості для шахрайства та уникнення процедур закупівель і присутність суб'єктивних факторів при виборі переможця торгів. Лише 1,5 % публічних закупівель в Україні до війни Росії проти України проводилися з використанням критеріїв, що встановлюють чіткі вимоги до якості, економічності, енергоефективності, екологічності предмету закупівлі. Зокрема, неврахування екологічності предмету закупівлі призводить до зростання обсягів відходів в Україні, яких зараз у нашій країні близько 35-36 млрд тон. Тому експерти пропонують використовувати не тільки ціновий критерій при

проведенні торгів, а повний спектр критеріїв для оцінки цінових пропозицій. Зокрема, експертами пропонується розглядати такі нецінові критерії: строк виконання договору; гарантійне обслуговування; експлуатаційні витрати; вплив на довкілля тощо. Для виконання Угоди про асоціацію з ЄС при проведенні тендерних закупівель, на наш погляд, підвищену увагу слід приділяти й такому новому критерію, як частка «зеленої» енергії, що буде використана при виробництві того чи іншого товару, оскільки на це ЄС звертає все більшу увагу. Крім того, необхідно враховувати, що в ЄС вирішення питання утилізації техногенних відходів значно прискорило впровадження так званих «зелених закупівель», чого поки не вистачає в Україні, і на що варто звернути особливу увагу у післявоєнний час.

Майже відразу після початку війни Росії проти України Кабінет Міністрів України дозволив проводити державні закупівлі без використання системи Prozorro згідно його Постанови № 169 від 28.02.2022 р. Фактично усі замовники отримали можливість придбання товарів, робіт та послуг напряму, але про такі закупівлі треба прозвітувати в систему Prozorro: не пізніше, ніж через 20 днів з дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. З прийняттям вказаної постанови у замовників зникло важливе джерело інформації про те, у кого зараз можна купити необхідне і якою є актуальна ціна. Це збільшує час на пошуки постачальників і створює додаткові ризики переоплат публічних коштів.

При проведенні публічних закупівель в Україні треба враховувати, що поки існують так звані «відкати»; зриви у проведенні торгів тими учасниками, які прагнули перемогти своїх конкурентів, але це їм не вдалося; фінансове шахрайство при проведенні публічних закупівель тощо. Водночас, позитивом стало те, що перевірка публічних закупівель протягом 2016-2019 рр. перетворилася на самостійну форму здійснення державного контролю, тоді як раніше Державна аудиторська служба включала її окремими пунктом до програми державного фінансового аудиту та інспектування, не призначала їх перевірки, як самостійну форму контролю. Загалом, у 2018 р. Державна аудиторська служба та Рахункова палата встановили порушення публічних закупівель обсягом 39, 15 млрд грн. У липні 2020 р. Трансперенсі Інтернешнл Україна перевірила скільки надпорогів потрапило у моніторинг Державної аудиторської служби у 2018-2019 рр. і виявила, що аудитори охопили перевітками лише 1,8 % процедур. Тому доцільним є створення окремої Агенції з тендерних закупівель, яка б взяла на себе функцію контролю за здійсненням публічних закупівель (за прикладом Польщі), а не розпорошувати цю функцію між кількома державними структурами, для яких вона є не основною. У Польщі цю функцію виконує національна інспекція контролю (НІК) [10].

Для подолання корупційних діянь під час здійснення публічних закупівель в період воєнного часу 14 квітня 2022 р. Антимонопольний комітет України (АМКУ) повідомив про поновлення роботи постійно діючої адміністративної колегії АМКУ з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель. Розгляд скарг здійснюватиметься відповідно до закону «Про публічні закупівлі» з урахуванням запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану [11].

Значним кроком в адаптації публічних закупівель до умов воєнного часу стало затвердження нових правил закупівель згідно Постанови КМУ № 1178 від 12.10.2022 р. До основних її положень відносяться наступні: скорочуються майже вдвічі терміни публічних закупівель; учасники тендеру можуть подати пропозицію, вищу за стартову вартість, що дозволить більш гнучко реагувати на коливання валютного курсу, і не завищувати очікувану вартість; дозволяється фактично «безлімітне» використання Prozorro Market, інструменту, що дозволяє купувати типові товари за принципом електронного каталогу тощо [12]. Ці та інші заходи дозволять підвищити не тільки ефективність публічних закупівель під час війни Росії проти України, а й покращити використання публічних фінансів. Водночас, частина цих нових правил, скоріше за все, буде змінена після перемоги України у війні з Росією [13].

Висновки та пропозиції. Підвищення ефективності використання публічних фінансів в Україні вимагає суттєвого удосконалення механізму проведення публічних закупівель та контролю за ними. Останнє особливо важливе в умовах військових дій в Україні в 2022 р. До основних недоліків фінансового контролю у сфері публічних закупівель в Україні відноситься дублювання функцій Державної аудиторської служби та Рахункової палати; відсутність чітко прописаної методології

контролю за публічними закупівлями; переважання наступного виду контролю над попереднім; відсутність чіткого механізму взаємодії правоохоронних та контролюючих органів у сфері здійснення публічних закупівель тощо. Проблемою в Україні є й те, що недостатньо поширеною практикою є здійснення громадського контролю у сфері публічних закупівель.

Запровадження нової редакції Закону України «Про публічні закупівлі» в 2020 р. дозволило підвищити їх ефективність, але не в повній мірі знизило корупційні ризики при їх проведенні. Вимагає аналізу й ефективність запроваджених нових підходів щодо посилення відповідальності учасників тендерних закупівель згідно нової редакції вказаного Закону України. Все це дозволить добитися підвищення ефективності публічних закупівель в Україні та посилить фінансову відповідальність їх учасників.

Для посилення фінансового контролю у сфері публічних закупівель було б доцільним ширше використовувати індикатори ефективності цих закупівель (нецінові критерії), які вимірюються не лише показником різниці між очікуваною вартістю закупівлі. Загалом, механізм здійснення публічних закупівель в Україні необхідно dostosовувати до вимог ЄС, що дозволить нашій країні в майбутньому ставити питання щодо вступу в цю організацію.

Джерела та література

1. Owsiak S. *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: WNPWN, 2001. 562 s.
2. Osiatynski J. *Finanse publiczne. Ekonomia i polityka*. Warszawa: WNPWN, 2006. 310 s.
3. E. Malinowska-Misiag, W. Misiag. *Finanse publiczne w Polsce*. Warszawa: WP LexisNexis, 2007. 732 s.
4. Длугопольський О. В. Теорія економіки державного сектору України: навч. посіб. Київ: «ВД «Професіонал», 2007. 592 с.
5. Кравченко В. І. Про суспільні фінанси України. *Фінанси України*. 2012. № 12. С. 20-30.
6. Тропіна В.Б. До питання про публічні фінанси. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 28-34.
7. Ференц А. Чи варто публічним закупівлям під час війни повертатися в конкурентне русло. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/05/30/687584/> (дата звернення 05.09.2022)
8. Павлиш О. Україна і Велика Британія спростили доступ на ринок публічних закупівель. URL: <https://epravda.com.ua/news/2022/08/19/690598/> (дата звернення 05.09.2022)
9. Жумаділов А. Гроші на відбудову України – не тільки на закупівлі. І не стільки. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/8/7351178/> (дата звернення 05.09.2022)
10. Яременко С. Контроль публічних закупівель. Досвід Польщі для України. URL: <https://dozorro.org/blog/kontrol-publichni-zakupivel-dosvid-polshi-dlya-ukrayini> (дата звернення: 15.10.2019)
11. Логінов П. Діяльність АМКУ в умовах воєнного часу. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/04/21/686063/> (дата звернення 05.09.2022)
12. Постанова КМУ № 1178 від 12.10.2022 р. «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану або їх скасування». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-osoblyvostei-zdiiso-skasuvann-a1178> (дата звернення 05.09.2022)
13. Бігун Н. Як Prozorro адаптується до умов воєнного часу. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/10/27/693107/> (дата звернення 05.09.2022)

References

1. Owsiak S. *Public Finance. Theory and practice*. Warsaw: WNPWN, 2001. 562 pp. [In Polish]
2. Osiatynski J. *Public finances. Economy and politics*. Warsaw: WNPWN, 2006. 310 pp. [In Polish]
3. E. Malinowska-Misiag, W. Misiag. *Public Finance in Poland*. Warszawa: WP LexisNexis, 2007. 732 pp. [In Polish]
4. Dluhopol's'kyu O. V. *Teoriya ekonomiky derzhavnoho sektoru Ukrayiny: navch. posib*. Kyiv [Theory of the economy of the public sector of Ukraine: academic]: «VD «Profesional», 2007. 592 s. [In Ukrainian]
5. Kravchenko V. I. *Pro suspil'ni finansy Ukrayiny* [About public finances of Ukraine]. *Finansy Ukrayiny - Finances of Ukraine*. 2012. № 12. S. 20-30. [In Ukrainian]
6. Tropina V.B. *Do pytannya pro publichni finansy* [To the question of public finances]. *Finansy Ukrayiny - Finances of Ukraine*. 2009. № 12. S. 28-34. [In Ukrainian]

7. Ferents A. Chy varto publichnym zakupivlyam pid chas viyny povertatysya v konkurentne ruslo [Should public procurement during the war return to a competitive course]. Available at: <https://epravda.com.ua/columns/2022/05/30/687584/> [In Ukrainian]

8. Pavlysh O. Ukrayina i Velyka Brytaniya sprostyly dostup na rynek publichnykh zakupivel' [Ukraine and Great Britain simplified access to the public procurement market]. Available at: URL: <https://epravda.com.ua/news/2022/08/19/690598/> [In Ukrainian].

9. Zhumadilov A. Hroshi na vidbudovu Ukrayiny – ne til'ky na zakupivli. I ne til'ky [Money for the reconstruction of Ukraine – not only for procurement. And not so much]. Available at: URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/8/7351178/> [In Ukrainian]

10. Yaremenko S. Kontrol' publichnykh zakupivel'. Dosvid Pol'shehi dlya Ukrayiny [Control of public procurement. Poland's experience for Ukraine]. Available at: <https://dozorro.org/blog/kontrol-publichnih-zakupivel-dosvid-polshi-dlya-ukrayini> [In Ukrainian]

11. Lohinov P. Diyal'nist' AMKU v umovakh voyennoho chasu [Activities of the AMCU in wartime conditions]. Available at: <https://epravda.com.ua/columns/2022/04/21/686063/> [In Ukrainian]

12. Postanova KMU № 1178 vid 12.10.2022 r. «Pro zatverdzhennya osoblyvostey zdiysnennya publichnykh zakupivel' tovariv, robit i posluh dlya zamovnykiv, peredbachenykh Zakonom Ukrayiny «Pro publichni zakupivli», na period diyi pravovoho rezhymu voyennoho stanu abo yikh skasuvannya» [CMU Resolution No. 1178 of October 12, 2022 "On approval of the specifics of public procurement of goods, works and services for customers, provided for by the Law of Ukraine "On Public Procurement", for the period of the legal regime of martial law or their cancellation"]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-osoblyvostei-zdiiso-skasuvann-a1178> [In Ukrainian]

13. Bihun N. Yak Prozorro adaptuyet'sya do umov voyennoho chasu [How Prozorro adapts to wartime conditions]. Available at: <https://epravda.com.ua/columns/2022/10/27/693107/> [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.08.2022 р.

РОЗДІЛ IV

Управління та адміністрування

УДК: 330:330.113:574.63:338.24

Колодійчук Ірина,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»,
старший науковий співробітник відділу регіональної екологічної політики та природокористування,
м. Львів;
ORCID ID 0000-0001-5110-3905
e-mail: Ira1166@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-44-51>

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРОБЛЕМ ТА ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА РЕГІОНАЛЬНУ СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

Представлено інтерпретацію поняття «регіональна система управління побутовими відходами». Визначено особливості, які обумовлюють функціонування систем управління побутовими відходами на регіональному рівні. Виокремлено низку проблем, які притаманні сфері управління відходами на місцях. Вказані головні ознаки функціонування вітчизняної системи управління побутовими відходами у порівнянні з європейською практикою. Аргументовано базову одиницю у системі управління відходами. Нею виступає регіон (область), який має достатньо управлінських важелів. Представлено ієрархічну структуру регіональної системи управління відходами. Наголошується на важливості оцінки впливу чинників, що спричинюють кількісні та якісні параметри генерування/утилізації відходів, які з позицій їхньої керованості формують передумови формування ефективних систем управління побутовими відходами. Обґрунтовано організаційно-економічні чинники, які визначають обсяги і структуру утворення/утилізації відходів і до яких передусім відносимо макроекономічну ситуацію в країні, економічну активність підприємств, логістику відходів, економічні, екологічні важелі та обмеження виробництва. Виокремлено групу інноваційно-технологічних чинників, які впливають на формування систем управління відходами, зокрема техніко-технологічний рівень виробництва (використання мало- та безвідходних технологій) та утилізаційних потужностей, інвестиційну діяльність та доступ до кредитних ресурсів. Наголошується на ефектоутворювальній ролі соціально-правової групи чинників, до яких відносимо рівень екологічної свідомості генераторів відходів, відповідальність за порушення технологічних стандартів, здатність організувати сортування побутових відходів, державні пріоритети реалізації політики поводження з відходами, юридичну відповідальність за несанкціоноване поводження з відходами.

Ключові слова: побутові відходи, управління побутовими відходами, регіональна система управління відходами, організаційно-економічні чинники, інноваційно-технологічні чинники, соціально-правові чинники.

Kolodiichuk Irina,
D.Sc. (Economics),
senior researcher of regional environmental policy and environmental management department,
SI " Institute of Regional Research named after M. I. Dolishnyi NAS of Ukraine»,
Lviv

IDENTIFICATION OF PROBLEMS AND FACTORS OF INFLUENCE ON THE REGIONAL HOUSEHOLD WASTE MANAGEMENT SYSTEM IN UKRAINE

Introduction. Despite the adoption of landmark legal acts for the formation of the waste management system, there is no guarantee that changes will occur. After all, environmental consciousness and responsibility have not been

formed at the level of the average Ukrainian. There is no clear understanding at the regional and local levels of what to do with waste and what profit can be made if it is recycled. Program measures are implemented in an incomplete volume due to a shortage of financial and investment resources. **The purpose of the article.** The purpose of the article is to determine the factors influencing the formation of an effective regional household waste management system in Ukraine. To achieve the goal, the following tasks were solved: to consider the concepts of «waste management system», «household waste management», «regional household waste management system», to determine the factors influencing the generation and disposal of household waste in order to provide conditions for the formation of effective regional its management systems. **Results.** The interpretation of the concept of «regional household waste management system» is presented. The features that determine the functioning of household waste management systems at the regional level are determined. A number of problems inherent in the field of local waste management are highlighted. The main features of the functioning of the domestic household waste management system are indicated. The basic unit in the waste management system is argued. The hierarchical structure of the regional waste management system is presented. The organizational and economic factors that determine the volume and structure of waste generation/disposal and to which we primarily refer the macroeconomic situation in the country, the economic activity of enterprises, waste logistics, economic and environmental levers and production limitations are substantiated. A group of innovative and technological factors influencing the formation of waste management systems is singled out, in particular the technical and technological level of production and utilization capacities, investment activity and access to credit resources. The effect-forming role of the socio-legal group of factors is emphasized, which include the level of environmental awareness of waste generators, responsibility for violation of technological standards, the ability to organize the sorting of household waste, state priorities for the implementation of waste management policy, legal responsibility for unauthorized handling with waste. **Conclusions.** The formation of a waste management system according to European standards requires significant financial and investment resources. This will make it possible to expand opportunities in the provision of quality services in the field of waste management, and by increasing the quality level of disposal activities, the regions of Ukraine will be able to ensure quality standards of the ecological state of the territory and their sustainable development.

Key words: household waste, household waste management, regional waste management system, organizational and economic factors, innovative and technological factors. socio-legal factors.

Постановка проблеми та її значення. Існуючі проблеми у сфері поводження з відходами – це результат відсутності розуміння того, що: відходи можуть наносити шкоду іншим індивідам; їхнє перероблення може сприяти задоволенню певних потреб інших людей; завантаженість утилізаційних потужностей має на меті не лише отримати економічну вигоду, а й реалізувати соціальну місію. Незважаючи на прийняття знакових для формування системи управління відходами правових актів, немає гарантії, що зміни відбудуться. Адже не сформовані екологічна свідомість і відповідальність на рівні пересічного українця, який отримує послуги у сфері поводження з відходами. Дотепер немає чіткого розуміння на регіональному та місцевому рівнях, що робити з відходами і який зиск можна отримати в разі їхнього перероблення. На жаль, місцеві органи влади не гарантують якісного виконання послуг щодо їхнього збирання і вивезення на полігон, не кажучи про весь ланцюг передбачених послуг, що загострює проблему впорядкування відносин у сфері поводження з відходами. Ця діяльність опирається не на системний підхід, а на випадкові рішення щодо точкового усунення проблеми. Програмні заходи реалізуються в неповному обсязі через дефіцит фінансово-інвестиційних ресурсів зокрема. Отож в Україні не забезпечується відповідний вплив на довкілля і здоров'я людини шляхом реалізації визначених законодавством завдань, а лише констатується цей вплив як факт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти окресленої проблематики стали предметом наукових досліджень українських і зарубіжних учених. Зокрема, теоретико-методологічні засади формування системи управління відходами відображено у працях Н. Бокена [1], Г. Виговської [2], П. Джізелліні [3], Н. Міллара [4], В. Міщенко [5], В. Хааса [6] та ін.

Науково-практичні проблеми генерування побутових відходів і можливостей їхнього подальшого корисного використання на регіональному рівні досліджували такі вчені, як Р. Берлінг [7], Т. Довга [8], О. Ігнатенко [9], Н. Хижнякова [10] та ін. Проте проблема не втрачає актуальності. В рамках реформування сфери поводження з відходами в Україні посилилась необхідність конкретизувати наявні проблеми/чинники впливу та їхнє послідовне розв'язання з метою реального просування до побудови ефективної системи управління зокрема на регіональному рівні.

Мета і завдання статті. Метою статті є визначення чинників впливу на формування ефективної регіональної системи управління побутовими відходами в Україні.

Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні завдання: розглянути поняття «система управління відходами», «управління побутовими відходами», «регіональна система управління побутовими відходами», визначити чинники впливу на генерування та утилізацію побутових відходів (ПВ) з метою забезпечення умов для формування ефективних регіональних систем управління ними.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Система управління відходами реалізується на різних рівнях – національному, де визначаються стратегічні пріоритети та цільові показники, регіональному, на якому здійснюється планування заходів для досягнення поставлених цілей та місцевому – на рівні муніципалітетів, представники яких реалізують політику в рамках своїх повноважень та формують підсистеми *регіональної системи управління відходами*.

Регіональна система управління відходами: 1) забезпечує узгодження та об'єднання всіх етапів управління відходами в кожному окремому поселенні/громаді/регіоні в цілому з урахуванням природних, демографічних, економіко-географічних та інших особливостей в єдиний комплексний механізм; 2) передбачає визначення потреб в продуктах перероблення відходів для регіону, створення необхідних для її функціонування утилізаційних потужностей, використання принципів міжмуніципального співробітництва, забезпечення фінансової стійкості.

У великих містах залишається проблема зі значними обсягами генерування відходів й необхідністю їхнього запобігання та перероблення. Йдеться про те, що у межах адміністративно-територіальних утворень має місце відповідна сукупність проблем, а від вибору першочергових та їхнього ефективного усунення залежить формування і подальша оптимізація регіональної системи управління відходами та її окремих елементів (підсистем). Усвідомлення проблем є поштовхом до реалізації дієвих заходів у цій сфері, а постановка проблем і причин їхньої наявності – не лише необхідністю розроблення дорожньої карти, просування за якою дасть змогу вибудувати ефективну з практичної точки зору регіональну систему управління відходами, а й становлення власного сучасного досвіду у цьому питанні.

Незважаючи на оголошення в країні реформування цієї сфери, значним залишається вплив стримуючих чинників, оскільки:

1) законодавчо-правові ініціативи напрацьовуються, проте має місце очевидний розрив між їхнім декларуванням та практичним застосуванням;

2) функціональне забезпечення системи управління відходами передбачене на законодавчому рівні, проте ключові компоненти не ефективні;

3) повноваження доволі широкі, проте вони не застосовуються;

4) екологічна свідомість на такому рівні, що не дає змоги «шттовхати» існуючі проблеми у напрямі їхнього розв'язання;

5) проєкти регіональних планів управління відходами в більшості областей не затверджені, а отже, дотепер не працюють; превалюють традиційні способи поводження з відходами, хоча є розуміння, що зміни необхідні.

Певна штучність надання європейських обрисів у розвитку сфери поводження з відходами в країні не дає бажаних емпіричних ефектів через відсутність дієвої системи управління та інфраструктурного забезпечення, а також фрагментарності управлінських рішень в умовах нечіткої законодавчо-нормативної бази. Наразі настав момент для того, щоб зайняти чітку позицію у питанні оброблення відходів, позицію між їхнім видаленням та утилізацією, а отже, напрацювати відповідне законодавство і механізми.

Під поняттям *управління побутовими відходами* розуміємо набір дій щодо збирання ПВ, їхнього перевезення, оброблення та захоронення, контроль за цими операціями та догляд за місцями видалення. При цьому важливо забезпечити увесь технологічний ланцюг – від роздільного збирання до виробництва з перероблених ПВ товарної продукції, придатної для споживання (будівельні матеріали, кормові продукти, добрива, паливо тощо), оскільки в такому разі відходи набувають ознак економічного ресурсу. Ефективне використання відходів, що створює особливу якість, створює можливості використання такого ресурсу та можливості розвитку регіону.

Систему управління ПВ розглядаємо як елемент загальної системи управління відходами, а *регіональну систему управління побутовими відходами* – як частину національної системи управління такими. Елементи місцевих систем управління ПВ є невід’ємними складовими систем вищих рівнів: регіональних та національної. Закон України про управління відходами визначає *муниципальну систему управління побутовими відходами* як комплекс заходів, об’єктів управління відходами та суб’єктів, що надають окремі послуги з управління відходами, в межах територіальної громади або об’єднаної територіальної громади.

Регіон безпосередньо зіштовхується з проблемою відходів. Тут можна виділити три постійних джерела, які генерують відходи. По-перше, це є суб’єкти економіки, які територіально розміщені в регіоні та провадять тут господарську діяльність. По-друге, це економічні суб’єкти зі своїми продуктами, які заходять у регіональну господарську систему з інших регіонів (міжрегіональні обміни), а також продукти, що надходять у вигляді зовнішньоекономічного імпорту. По-третє, генераторами відходів виступають мешканці територіальних громад регіону.

Отже, регіон (область) є базовою одиницею у системі управління відходами (рис. 1), який має достатньо управлінських важелів.

До регіональної системи управління відходами входять такі групи суб’єктів:

- виробники відходів (домогосподарства, підприємства всіх форм власності, організації та установи);
- суб’єкти господарювання, що надають послуги у сфері управління відходами;
- органи державної влади та місцевого самоврядування (приймають управлінські рішення та виконують функції контролю у сфері поводження з відходами);
- інші зацікавлені сторони.

На регіональному рівні формується цілий комплекс особливостей, які обумовлюють функціонування систем управління побутовими відходами, а саме:

- просторова нерівномірність утворення ПВ, обумовлена відмінностями у щільності населення на території регіону, фізичні характеристики територій (складний рельєф, річкова мережа тощо), що впливає на організацію їхнього збирання, транспортування, зберігання та захоронення;
- непередбачуваність обсягів утворення ПВ, що є результатом неефективного обліку та контролю, відсутністю належного планування та прогнозування;
- комбінування різних систем збирання ПВ;
- незначні обсяги утворення ПВ в малих населених пунктах та, одночасно, значна кількість таких населених пунктів на території регіону, що призводить до ускладнення логістики;
- важливість та необхідність застосування міжмуниципального та міжрегіонального співробітництва у розбудові утилізаційних потужностей, створенні відповідних логістичних центрів тощо;
- мінливість елементів системи управління.

Регіональні системи управління ПВ включають в себе взаємопов’язані локальні системи, що сформувалися в громадах, та наслідують всі проблеми та незбалансованості, притаманні сфері управління відходами на місцях, а саме:

❖ функціональна підсистема залежна від традиційного сприйняття та позиціонування відходів як у суспільстві загалом, так і в управлінському середовищі зокрема, що зумовлює зосередженість в основному на їхньому захороненні. Традиційною політикою органів влади на місцевому рівні у сфері поводження з побутовим відходами є фокусування на санітарному очищенні населених пунктів, чимала кількість яких взагалі не охоплена роздільним збиранням/сортуванням. Впровадження технологій утилізаційного характеру, як засвідчують розроблені проекти регіональних/місцевих планів управління відходами, через необхідність значного фінансово-інвестиційного забезпечення часто-густо не є вибором компетентних регіональних органів влади і територіальних громад на найближчу перспективу.

Без сумніву, місця видалення відходів потребують якісної модернізації, а більшість з них – закриття.

Проте паралельно з цим мають вирішуватися питання щодо альтернативного поводження з побутовими відходами. Впровадження передових технологій у цій сфері потребуватиме нових правил та умов функціонування, прийняття відповідних законодавчо-нормативних ініціатив;

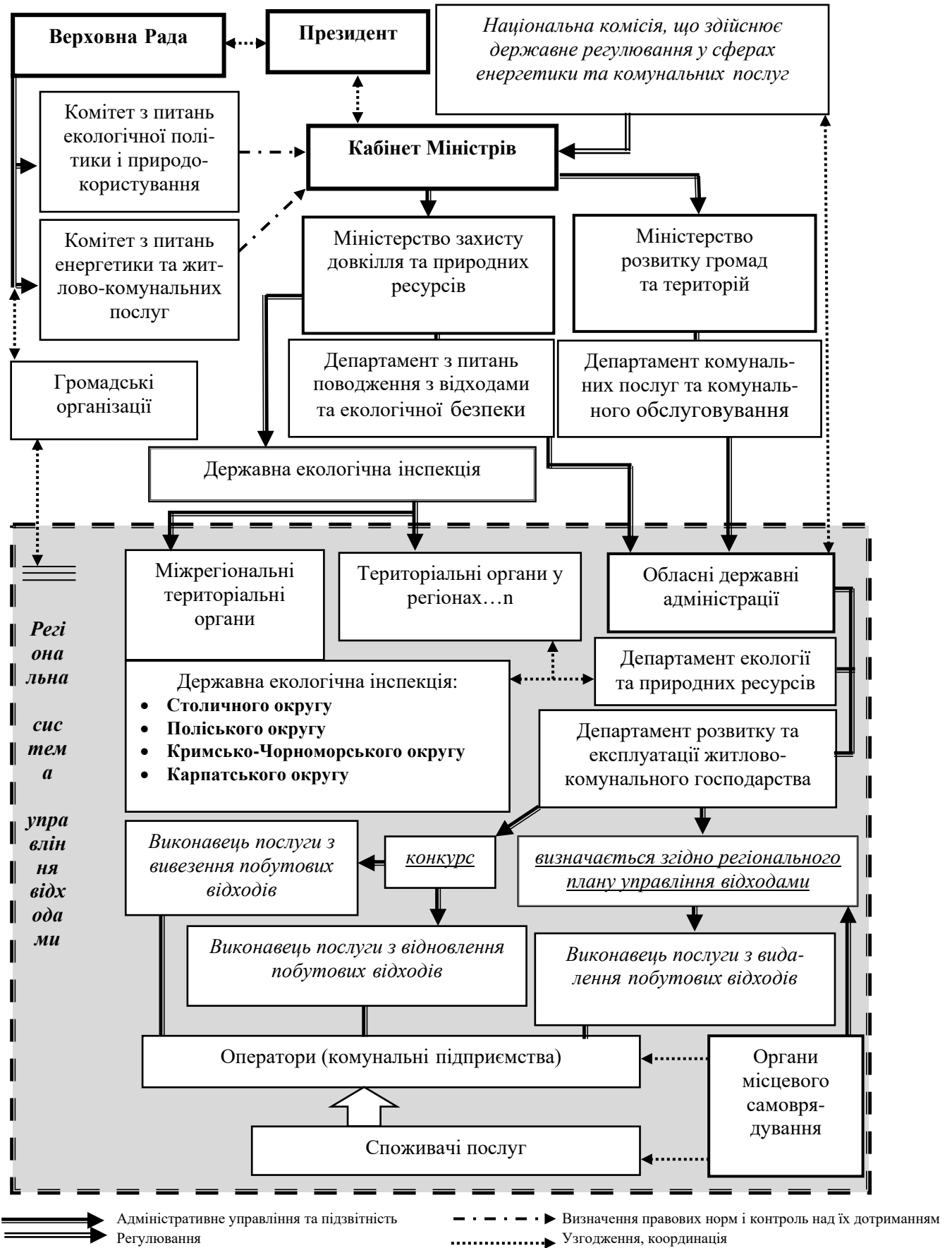

Рис. 1. Ієрархічна структура регіональної системи управління відходами.

- ❖ має місце низький рівень попиту на вторинну сировину;
- ❖ переважання технології розміщення відходів на полігонах перед іншими, більш ефективними, технологіями. Основна частина відходів накопичується у місцях видалення відходів (МВВ), більшість яких перевантажені та не відповідають нормам екологічної безпеки.

Тривалість становлення та подальша оптимізація регіональної системи управління побутовими відходами залежить від забезпечення відповідних організаційно-економічних умов для цього процесу.

На генерування та утилізацію ПВ впливають чинники, які умовно можна об'єднати у три групи: техніко-технологічні, організаційно-економічні та соціально-правові.

До **техніко-технологічної** групи чинників, яка визначає обсяги й структуру утворення відходів, відносимо кількість та стан матеріально-технічних засобів (спецавтотранспорт, контейнери, устаткування для реєстрації кількості привезених відходів до МВВ), стан інфраструктури (доріг).

Важливими чинниками утилізації відходів означеної групи є техніко-технологічний рівень утилізаційних потужностей. Очевидно, що сміттєспалювальні підприємства – не найкращий варіант з позицій інноваційних технологій. Незважаючи на генерацію теплової енергії збитки від антропогенного впливу на довкілля нівелюють всі економічні ефекти. Сучасні утилізаційні технології повинні відповідати таким критеріям, як екологічність, економічність, перспективна забезпеченість потужностей сировиною для утилізації та попит на рециклінгові технології з позицій збуту перероблених компонент із відходів. Переробне підприємство для успішного функціонування першочергово повинно бути не соціальним, а бізнесовим проектом. Це змінює мотивацію менеджменту й націлює стратегію його діяльності на економічні результати, з досягненням яких отримуємо соціальні та екологічні ефекти.

Стримуючі чинники зростання стратегічного потенціалу рециклінгу ПВ у населених пунктах України: проблема з ідентифікацією сировини; нерентабельність та висока трудоемність перероблення; відсутність технологій сегрегації полікомпонентних матеріалів та переробки; шкідливі викиди під час перероблення сировини.

Наступною групою чинників впливу на формування ефективної системи управління ПВ є **організаційно-економічні**, які розглянемо з позицій генерування відходів та їхньої утилізації. До організаційно-економічних чинників, що визначають обсяги генерування відходів, відносимо макроекономічну ситуацію в країні, рівень добробуту населення, темпи урбанізації, стан логістичного забезпечення процесів накопичення, перевезення, складування і перероблення відходів та інші.

До організаційно-економічних чинників, що визначають умови утилізації відходів відносимо наявність і структуру утилізаційних потужностей в регіоні, структуру відходів для подальшого перероблення, територіальні передумови для інтенсифікації та екстенсифікації утилізації відходів, механізм фінансування, державну політику у сфері управління побутовими відходами.

Різноманітність відходів вимагає будівництва спеціалізованих потужностей, спроможних переробляти основну масу відходів виробництв, характерних для конкретної території. Така спеціалізація можлива на міжобласному/міжмуніципальному рівні, що підтверджує доцільність регіонального підходу з огляду на територіальну структуру виробництв і спільність проблем. Однак неможливо силами регіону забезпечити всю переробку утворених відходів і питання їхнього переміщення територією країни буде актуальним завжди.

Однією з ефектоутворювальних груп у забезпеченні регіональної системи управління ПВ є **соціально-правова група** з відповідною сукупністю чинників впливу на генерування та утилізацію відходів. На обсяги утворення відходів значний вплив справляє рівень екологічної свідомості населення та організація роздільного збирання/сортування побутових і подібних відходів. Низький рівень свідомості населення на теперішній час повинен урівноважуватися адміністративним впливом (штрафними санкціями аж до кримінальної відповідальності), але цей шлях не є перспективний. Сама система виховання у сім'ї, дошкільному закладі і школі повинна формувати соціально відповідального члена суспільства, який на рівні свідомості демонструє культуру поводження з відходами. Одним з елементів цієї культури є організація роздільного збирання побутових відходів, що має надзвичайно важливе значення для їхньої подальшої логістики та утилізації.

До чинників соціально-правової групи, що впливають на утилізацію відходів, відносимо державні пріоритети реалізації політики управління відходами та рівень відповідальності за несанкціоноване поводження з ними, наявність кваліфікованих кадрів, які могли б відповідати за впровадження сучасних інновацій. На цю групу істотно впливають міжнародні тренди щодо збереження екології планети Земля, а також обмеження й стандарти, встановлені міжнародними інститутами. Членство України у міжнародних організаціях та її інтегрованість у світове економічне середовище зобов'язують дотримуватися міжнародних правил поводження з відходами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На жаль, сьогодні ніякі внутрішні та зовнішні чинники не вказують на позитивну динаміку щодо збільшення обсягів утилізації відходів чи ситуацію, за якої позитивні зміни найближчим часом можливі. Адже формування системи управління відходами за європейськими стандартами потребує значних фінансово-інвестиційних ресурсів. Першочергово ці кошти необхідні для того, щоб: а) забезпечити технічну й біологічну рекультивацию територій через закриття небезпечних МВВ категорій В–Г; б) здійснити аудит і реконструкцію МВВ, віднесених до категорій А–Б; в) побудувати нові санітарні регіональні полігони відповідно до Національного плану управління відходами до 2030 року; г) суттєво на основі науково-технічного обґрунтування розгорнути мережу утилізаційних потужностей тощо. Це дасть змогу розширити можливості у наданні якісних послуг у сфері поводження з відходами. У свою чергу, підвищуючи рівень якості заходів утилізаційного характеру, регіони України зможуть забезпечити якісні стандарти екологічного стану території та їхнього сталого розвитку.

Джерела та література

1. Geissdoerfer M., Savaget P., Bocken N., Hultink E. The circular economy – a new sustainability paradigm. *Journal of Cleaner Production*. 2017. Vol. 143, № 1. P. 757–768. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652616321023?via%3Dihub> .
2. Виговська Г. П. Концептуальні засади створення нормативно-правової та методичної бази у сфері поводження з відходами. Утилізація отходов. Организация и контроль полигонов: сб. научн. ст. Одеса : ОЦНТЭИ, 1999. С. 16–34.
3. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*. 2016. Vol. 114, № 2. P. 11. URL : <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007> .
4. Millar N., McLaughlin E., Boerger T. The circular economy: swings and roundabouts. *Ecological Economics*. 2019. Vol. 158, № 4. P. 11–19. URL : <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.12.012> .
5. Міщенко В. С. Удосконалення системи класифікації відходів і засади українського LIST OF WASTES. *Екологія и промисленность*. 2011. № 2. С. 107–111.
6. Haas, W., Krausmann, F., Wiedenhofer, D., Heinz M. (2015). How circular is the global economy? *Journal of Industrial Ecology*, 5, 765-777. Vol. 19. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jiec.12244>
7. Берлінг Р. З., Данилович Т. Б. Проблеми функціонування системи управління відходами в Україні і шляхи її вдосконалення. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2006. № 552. С. 344–349.
8. Довга Т. М. Основні тенденції та закономірності утворення і переробки твердих побутових відходів в Україні. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1491> .
9. Ігнатенко О. П. Інвестиційне значення побутових відходів у сфері благоустрою населених пунктів. *Інвестиції: практика та досвід*: наук.-практ. журн. Київ : ДКС Центр, 2014. № 11. С. 139–143.
10. Хижнякова Н. О. Обґрунтування проектів комплексного перероблення побутових відходів. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*: Логістика. 2003. № 472. С. 522–526.

References

1. Geissdoerfer M., Savaget P., Bocken N., Hultink E. (2017). The circular economy – a new sustainability paradigm. *Journal of Cleaner Production*. Vol. 143, № 1. P. 757–768. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652616321023?via%3Dihub> . [in English].
2. Vyhovska H. P. (1999). Kontseptualni zasady stvorennia normatyvno-pravovoi ta metodychnoi bazy u sferi povodzhennia z vidkhodamy. [*Conceptual bases of creation of normative-legal and methodical base in the field of waste management*]. Utylyzatsiya otkhodov. Orhanyzatsiya y kontrol polyhonov: sb. nauchn. st. Odessa : OTsNTЭY. S. 16–34. [in Ukrainian].

3. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. (2016). A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*. Vol. 114, № 2. P. 11. URL : <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007> . [in English].
4. Millar N., McLaughlin E., Boerger T. (2019) The circular economy: swings and roundabouts. *Ecological Economics*. Vol. 158, № 4. P. 11–19. URL : <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.12.012> .
5. Mishchenko V. S. (2011). Udoshkonalennia systemy klasyfikatsii vidkhodiv i zasady ukrainskoho LIST OF WASTES. [*Improving the waste classification system and the principles of the Ukrainian LIST OF WASTES*]. *Ekolohyia y promyshlennost*. № 2. S. 107–111. [in Ukrainian].
6. Haas, W., Krausmann, F., Wiedenhofer, D., Heinz M. (2015). How circular is the global economy? *Journal of Industrial Ecology*, 5, 765-777. Vol. 19. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jiec.12244> . [in English].
7. Berlin R. Z., Danylovyh T. B. (2006). Problemy funktsionuvannia systemy upravlinnia vidkhodamy v Ukraini i shliakhy yii vdoskonalennia. [*Problems of waste management system functioning in Ukraine and ways of its improvement*]. *Visnyk Nats. un-tu «Lviv. politehnika»*. № 552. S. 344–349. [in Ukrainian].
8. Dovha T. M. (2012). Osnovni tendentsii ta zakonmirnosti utvorennia i pererobky tverdykh pobutovykh vidkhodiv v Ukraini. [*The main trends and patterns of solid waste generation and processing in Ukraine.*]. *Efektivna ekonomika*. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1491> . [in Ukrainian].
9. Ihnatenko O. P. (2014). Investytsiine znachennia pobutovykh vidkhodiv u sferi blahoustroiu naselenykh punktiv. [*Investment value of household waste in the field of improvement of settlements*]. *Investytsii: praktyka ta dosvid: nauk.-prakt. zhurn. Kyiv : DKS Tsent.* № 11. S. 139–143. [in Ukrainian].
10. Khyzhniakova N. O. (2003). Obgruntuvannia proektiv kompleksnoho pereroblennia pobutovykh vidkhodiv. [*Substantiation of projects of complex processing of household waste.*]. *Visnyk Natsionalnoho un-tu «Lvivska politehnika»: Lohistyka*. № 472. S. 522–526. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.

РОЗДІЛ V
Підприємництво, торгівля та
біржова діяльність

УДК 339.56+615.1

Ліпич Любов,
доктор економічних наук, професор,
Луцький національний технічний університет,
кафедра підприємництва, торгівлі та логістики
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-9059-7271,
e-mail: lipych_liubov@lutsk-ntu.com.ua

Хілуха Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
Львівський університет бізнесу та права,
кафедра економіки підприємства та інформаційних технологій,
м. Львів; ORCID ID 0000-0002-1228-7171,
e-mail: oksana.hiluha@vnu.edu.ua

Кушнір Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Український католицький університет,
кафедра прикладної економіки та бізнесу,
м. Львів; ORCID ID 0000-0002-4441-4278,
e-mail: mlipych@ukr.net

Волинець Ірина,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту та адміністрування,
м. Луцьк,
ORCID ID 0000-0003-2556-2109,
e-mail: irina.volynets@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-52-59>

**КОМПЛІМЕНТАРНІСТЬ СТРАТЕГІЇ МІЖКУЛЬТУРНОГО МАРКЕТИНГУ ТА
ЕФЕКТУ КРАЇНИ ПОХОДЖЕННЯ**

Міжкультурний маркетинг враховує необхідність диверсифікації та адаптації маркетингової діяльності до відмінностей, що впливають із різних культур, поведінки, уподобань та ставлення покупців. Країна походження товару є символом позитивних, нейтральних і негативних асоціацій, пов'язаних з даною країною, які виникають у свідомості її жителів з інших країн чи регіонів. Вплив, який імідж даної країни має на споживачів країн, де продукція з даної країни продається, називають ефектом країни походження. Обґрунтовано, що для визначення ефекту країни походження для матеріальних і нематеріальних товарів в моделі Роту і Ромео доцільно використовувати такі показники: сучасність, різноманітність, престиж, якість. Якщо продукти та послуги з певної країни сприймаються позитивно, то це стосується всіх критеріїв. Представлені розрахунки показали відмінності в оцінці окремих показників товарів і послуг, які походять з певної країни. Це зобов'язує підприємства формувати міжкультурну маркетингову стратегію з урахуванням ефекту країни походження для просування продукції на європейському та світовому ринку.

Ключові слова: міжкультурний маркетинг, міжкультурна маркетингова стратегія, ефект країни походження, багатовекторність ефекту країни походження, модель Роту і Ромео.

**Lipych Lubov,
D.Sc. (Economics), Professor,
Lutsk National Technical University,
Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics,
Lutsk**

**Khilukha Oksana,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lviv University of Business and Law,
Department of Enterprise Economics and Information Technologies,
Lviv**

**Kushnir Myroslava,
PhD in Economics, Associate Professor,
Ukrainian Catholic University,
Department of Applied Economics and Business,
Lviv**

**Volynets Iryna,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Management and Administration,
Lutsk**

SHOULD A CROSS-CULTURAL MARKETING STRATEGY TAKE INTO ACCOUNT THE EFFECT OF THE COUNTRY OF ORIGIN

Introduction. The article outlines the need to adapt the strategy of intercultural marketing to the effect of the country of origin of the product or service.

The purpose of the work is to analyze the influence of the effect of the origin of goods and services on the consumer behavior of buyers and to identify the practical implications of the formation of an intercultural marketing strategy for companies operating in international markets. The characteristics of cultural aspects of consumer behavior are supplemented by the results of the author's research on the ranking of the components of the country-of-origin effect.

Results. It is noted that intercultural marketing takes into account the need to diversify and adapt marketing activities to the differences arising from different cultures, behavior, preferences and attitudes of buyers. The need for adaptation is the result of different social environment, customs, religion, language, etc. It is established that the country of origin of the goods is a symbol of positive, neutral and negative associations related to this country, which arise in the minds of its inhabitants from other countries or regions. A positive image of a country has a civilizational and economic dimension, as a good reputation is transferred to companies and products. The influence that the image of a given country has on consumers of countries where products from a given country are sold is called the country-of-origin effect. It is substantiated that to determine the effect of the country of origin for tangible and intangible goods in the Roth and Romeo model, it is appropriate to use the following indicators: modernity, diversity, prestige, quality.

Conclusions. The results of testing the hypothesis about the multi-vector effect of the country of origin only partially confirm this position. It has been proven that if products and services from a certain country are perceived positively, then this applies to all criteria. The presented calculations showed differences in the assessment of individual indicators of goods and services originating from a certain country. This pattern is inherent in all analyzed countries. It has been proven that the image of Ukrainian products in European countries does not encourage the display of information about their origin. Another problem for Ukrainian enterprises is the loyalty of consumers to foreign products. This obliges enterprises to form a cross-cultural marketing strategy taking into account the effect of the country of origin for the promotion of domestic products on the European and world markets.

Key words: intercultural marketing, intercultural marketing strategy, the effect of the country of origin, the multi-vector nature of the effect of the country of origin, the Roth and Romeo model.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Поточна політична та економічна спрямованість України потребує підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг на існуючих та нових ринках. Динамічний розвиток міжнародної торгівлі, що відображає тенденції глобалізації сучасних економік, дає можливість споживачам купувати товари з різних, часто віддалених регіонів світу. Імідж країни, з якої походить конкретний товар, впливає на ставлення покупців та їх купівельну поведінку. Це явище в науковій літературі називають ефектом країни походження (country-of-origin effect - COO). Однією з важливих дослідницьких проблем, пов'язаних із цим, є визначення складових цього впливу та їх оцінка споживачами.

Досвід міжнародних компаній і численні наукові дослідження свідчать, що відмінності в очікуваннях покупців, які проживають в різних країнах, є незаперечним фактом. Для України як молодої держави, яка тільки починає робити перші спроби у формуванні свого іміджу, на цьому етапі важливо якісно та чітко визначити власну позицію в світі. Використовуючи досвід розвинених країн, можна виокремити основні компоненти, які формують ефект країни походження і на цій основі побудувати успішну стратегію міжкультурного маркетингу шляхом просування іміджу (бренду) країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Р. Д. Schooler у 1965 році [1] започаткував дослідження одного з найбільш широко аналізованих сьогодні феноменів у сфері міжкультурного маркетингу та поведінки споживачів, а саме вплив іміджу країни походження на процеси оцінки товарів, а також купівельну поведінку. В подальшому було підтверджено, що ідентифікація COO споживачами найчастіше мимовільна, суб'єктивна і не завжди точна [2, 3, 4, 5, 6, 7] і це призводить до прийняття певних установок і відповідної поведінки [8, 9, 10].

Результати досліджень довели адекватність багатофакторного підходу щодо конкретних (матеріальних) об'єктів. Однак стосовно об'єктів абстрактного чи символічного характеру (послуги слід віднести до цієї групи через їх конститутивну ознаку, якою є нематеріальність), важко виділити окремі компоненти їх ідентифікації споживачами. У цьому випадку видається більш виправданим дослідження загального ставлення до неї (тобто без розрізнення виділених елементів ставлення) [9, с. 52].

Мета статті – проаналізувати вплив ефекту походження товарів та послуг на споживчу поведінку покупців та ідентифікувати практичні імплікації формування стратегії міжнародного маркетингу для компаній, що працюють на міжнародних ринках. Характеристику культурних аспектів споживчої поведінки доповнюють результати авторського дослідження рейтингування складових ефекту країни походження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результатом глобалізаційних процесів є схожість поведінки покупців і способів їх споживання. Ідея глобального маркетингу ґрунтується на переконанні, що споживачі в різних частинах світу потребують схожих товарів і послуг, а маркетингова комунікація може бути однаково ефективною незалежно від її форми, країни та культури споживачів. Ключовим елементом глобальної маркетингової стратегії є стандартизація продуктів, незважаючи на культурні відмінності між країнами. Однак на практиці маркетингова діяльність не завжди може бути стандартизована і часто вимагає адаптації до конкретних умов. Альтернативою глобальній маркетинговій стратегії є міжкультурний маркетинг, який враховує необхідність диверсифікації та адаптації маркетингової діяльності до відмінностей, що впливають із різних культур, поведінки, уподобань та ставлення покупців. Потреба в адаптації також є результатом різного соціального середовища, звичаїв, релігії та мови. Навіть міжнародні концерни, які продають свою продукцію в рамках глобальних стратегій, часто виокремлюють її на рівні окремих країн або регіонів.

Хоча деяким компаніям вдалося використовувати одну маркетингову стратегію на багатьох ринках, більш ефективним є міжкультурний маркетинг, який базується на попередньому аналізі та усуненні культурних бар'єрів шляхом адаптації концепції продукту до конкретних вимог споживачів, які живуть у певній культурній зоні. Дослідження показують, що 80 % імпоротної продукції потребує

певної адаптації до місцевих умов. Прикладом можуть бути труднощі з продажем ляльок Барбі в Японії через неврахування смаків японців, для яких зовнішній вигляд ляльки відрізнявся від прийнятих ними культурних моделей. Коли модельєр ляльки змінив її блакитні очі на карі і затемнив світле волосся продажі продукції зросли [11]. У 1970-х роках концерн Procter & Gamble просував на японському ринку одноразові підгузки. Проте тамтешніх матерів продукт не задовольнив. Виявилося, що японки міняють своїм малюкам підгузки частіше, ніж американки чи європейки. Коли компанія адаптувала продукт до місцевих вимог, зменшивши параметри товщини підгузника, їй вдалося завоювати 20 % місцевого ринку [12, с. 40]. Пропонуючи товари на міжнародному ринку, слід звертати увагу на, здавалося б, безглузді символи, кольори чи цифри, які можуть мати велике значення з точки зору культурних відмінностей. Культурні відмінності в уподобаннях і поведінці покупців стосуються і сприйняття якості послуг споживачами з різних країн. Прикладом може бути дослідження, проведене серед туристів з Азії, США та Європи. Азіатські споживачі в першу чергу очікують доброзичливості, прихильності та співчуття, тоді як західні туристи приділяли більше уваги якості наданих послуг відповідно до очікувань, ощадливості та економії часу [13, с. 46-69].

Більшість світових концернів віддають перевагу англійській мові при формуванні міжнародних рекламних слоганів, але багато з них вирішують перекласти рекламний слоган і адаптувати його до місцевих соціально-культурних умов. Таке рішення продиктовано не лише очевидним фактом мовної та культурної диференціації світового ринку, а передусім необхідністю ефективного охоплення потенційних клієнтів маркетинговою інформацією. Ефективність маркетингової комунікації залежить насамперед від рівня розуміння споживачами іншомовного рекламного слогану. Дослідження, проведені в Німеччині, показали, що місцеві споживачі погано розуміють англійську мову, яка використовується в рекламі. Лише 59 % респондентів змогли правильно перекласти рекламний слоган McDonald's "Every time a good time". З іншого боку, рекламний слоган енергетичного концерну RWE "Multi Utilities" асоціювався з посиланням на мультикультурне суспільство. Респонденти також неправильно зрозуміли рекламний слоган концерну Esso "We are drivers too", який вони переклали як «Ми два водії» [14, с. 76-89]. Результати дослідження показують, що уніфікація рекламного слогана та його використання в однаковій формі на різноманітних за культурою та мовою локальних ринках не завжди є ефективною формою комунікації. Використання англійської, яка є сучасною *lingua franca*, не гарантує ефективного спілкування з потенційними клієнтами по всьому світу. Належить зауважити, що наявність запозичень, особливо англійських, викликає несхвалення у багатьох країнах. Італійці, французи та іспанці зазвичай не володіють англійською мовою вільно і не знають її достатньо добре, щоб правильно інтерпретувати зміст англійських рекламних слоганів. Більше того, англійська мова не скрізь є загальнообов'язковою, тому в деяких країнах англійські запозичення або прямо передані рекламні слогани можуть викликати нерозуміння та негативну реакцію. Наприклад, у рекламному слогані компанії Energizer, яка займається виготовленням елементів живлення, у метафоричному значенні вживається слово *bunny*. В англійській мові з цим словом асоціюються поняття швидкості, продуктивності, витривалості – все те, що повинні мати надійні батарейки – такі, якими є батарейки Energizer. Перекладач використав метафору, реалізувавши її у еквівалентному до *bunny* слові кролик. Однак, в українській культурі кролик не ототожнюється з поняттям витривалості. В українській мові швидкість радше асоціюється з вітром або стрілою ("швидкий, як вітер", "швидкий, як стріла"), а витривалість – з конем ("витривалий, як кінь"). На жаль, український переклад рекламного слогану не несе такого змістового та стилістичного навантаження, як його оригінал, а рятує його лише використання зображення кролика з батарейкою. Незважаючи на це, багато компаній все таки вирішують повністю або частково використовувати англійську рекламу на місцевих рекламних ринках. Таке рішення часто продиктовано економічними міркуваннями, оскільки розробка нової рекламної кампанії з урахуванням специфіки місцевих ринків зазвичай дуже затратний процес.

Країна походження товару, тобто місце, де він був виготовлений, може бути символом позитивних, нейтральних і негативних асоціацій, пов'язаних з даною країною, які виникають у свідомості її жителів, а також у думках людей з інших країн чи регіонів. Позитивний імідж країни

має свій не лише цивілізаційний вимір, але й економічний, оскільки хороша репутація передається компаніям і продуктам. Вплив, який імідж даної країни має на споживачів країн, де продукція з даної країни продається, називають ефектом країни походження. Більшість досліджень довели значний вплив іміджу країни походження на споживчий вибір покупців. Проведений аналіз п'ятдесяти двох статей, що містять шістьдесят дев'ять незалежних досліджень впливу ефекту країни походження на споживчі судження, статистично довів вплив іміджу країни походження на оцінку або вибір продуктів споживачами [16]. Досліджуючи чинники впливу на наміри споживачів автори роботи [17, с. 205-215.] приходять до висновку, що попри можливість споживачами оцінювати всі властивості продукту, вплив країни походження, який являє собою зовнішній сигнал, має значний вплив на процес купівлі товару. Споживачі використовуючи певні стереотипи, охоче купують певні категорії товарів із конкретних країн.

У підході до визначення іміджу країни можна спостерігати певну еволюцію – від визнання цієї категорії на основі одного показника [18] до концепцій, які припускають, що це сума багатьох компонентів [19]. Аналіз критеріїв, використаних у попередніх дослідженнях, дав підстави Роту і Ромео [20] для побудови моделі, що складається з чотирьох показників: інновацій, дизайну, престижу та продуктивності. Ця модель стосувалася визначення ефекту країни виробника стосовно явних (матеріальних) товарів. Автори цієї статті зробили спробу перевірити цю модель також у контексті послуг. Цим була викликана необхідністю її модифікації. Для визначення іміджу країни нами використані такі показники:

- 1) сучасність – використання новітніх знань і технологій,
- 2) різноманітність – різноманітність, широта і атракційність пропозиції,
- 3) престиж – ексклюзивність, статус, репутація,
- 4) якість – ефективність, довговічність, професіоналізм.

Мета дослідження полягала в перевірці припущення про багатовекторність ефекту країни походження. В анкетуванні взяли участь 148 респондентів із Західної України. Опитування проводилося в січні та лютому 2022 року. Заповнені анкети повернули 137 респондентів. Для остаточного аналізу відібрано 130 належним чином заповнених анкет. Більшість респондентів – молоді люди до 22 років (79 % респондентів). Серед опитаних були як жінки, так і чоловіки. Більшість опитаних є мешканцями міст, які охарактеризували своє матеріальне становище як середнє. Результати анкетування опрацьовувалися з використанням дисперсійного аналізу із повторним вимірюванням. Для аналізу було відібрано 5 економічно найсильніших європейських країн (за ВВП), а саме Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Іспанія та Україна як країна походження респондентів.

Вплив країни походження продукції чи послуг (без урахування змінної розмірності; $F(5, 270) = 37,76; p < 0,0001, \eta^2 = 0,41$) виявився значущим, що свідчить про диференціацію оцінки Європейських товарів та послуг залежно від країни походження. Однак цей результат не є основною метою проведеного дослідження; він був представлений через його реплікативний характер. Також отримано істотний основний ефект змінної розмірності ($F(3, 162) = 11,67; p < 0,06, \eta^2 = 0,18$). Детальний аналіз показав, що в досліджуваних країнах європейські продукти та послуги оцінюються найбільше за престижністю ($M_{Prest} = 4,55$), далі за сучасністю ($M_{Modernity} = 4,21; NRI1: p < 0,0001$) та якістю ($M_{Quality} = 4,22, p < 0,0001$). Другий високий бал присвоєно різноманітності європейських продуктів і послуг ($M_{Diversity} = 4,45$), оціненій значно вище порівняно з якістю ($p < 0,001$) і сучасністю ($p < 0,001$). Суттєвих відмінностей між оцінкою різноманітності та престижності не було ($p > 0,05$).

Суттєві відмінності між отриманими результатами свідчать про те, що оцінка продукції внутрішньо диференційована, що можна розглядати як опосередковане підтвердження обґрунтованості запропонованих показників визначення ефекту країни походження.

Ітерація двох виокремлених змінних (країна, показник x) також виявилася статистично значущою $F(15, 810) = 6,64, p < 0,0001, \eta^2 = 0,1$. Дані також були піддані додатковому статистичному аналізу. Одно вибірковий t -тест було проведено, щоб з'ясувати, чи суттєво відрізняється оцінка товарів і послуг від нейтрального (контрольного) тесту. За нейтральний орієнтир

прийнято середину шкали від 1 до 6, тобто 3,5. Результати, нижчі за контрольну точку, розглядалися як вираження негативного ставлення до товарів і послуг, а вищі як показник позитивного ставлення.

Усі французькі продукти і послуг були оцінені вище 4 за 6-бальною шкалою. Найвищу оцінку отримали престиж і різноманітність. Достовірних статистичних відмінностей між цими двома вимірами не спостерігалось ($p > 0,05$). Престиж оцінили значно вище по відношенню до сучасності ($p < 0,0001$) і якості ($p < 0,0001$). Так само різноманітність: сучасність ($p < 0,001$) і якість ($p < 0,001$) відповідно. Якість, престиж і сучасність оцінені на одному рівні ($p > 0,05$). За всіма вищезгаданими параметрами французькі продукти отримали статистично достовірно вищі оцінки, ніж контрольна точка, що означає, що вони однозначно пов'язані з позитивними асоціаціями.

Оцінка іспанських товарів і послуг за вищезгаданими критеріями складає від 3,5 до 4,0. Як і у випадку з французькими продуктами, найвищі оцінки отримали престиж і різноманітність. Щодо цих критеріїв, відмінностей між іспанськими продуктами не спостерігалось ($p > 0,05$). При цьому престиж і різноманітність отримали значно вищі оцінки, ніж сучасність ($p < 0,001$) і якість ($p < 0,001$). Так як і у випадку з французькою продукцією відмінностей між оцінкою сучасності та якості іспанської продукції не спостерігалось ($p > 0,05$). Аналіз тесту показав, що іспанська продукція статистично достовірно вища за нейтральний еталон з точки зору різноманітності та престижу, а щодо сучасності та якості суттєвої різниці від еталону не було. Такий розподіл результатів свідчить про неоднозначну оцінку іспанської продукції – її цінують за різноманітність та престижність, але трактують як нейтральну з точки зору сучасності та якості.

У всіх проаналізованих результатах німецькі товари та послуги були оцінені на рівні, близькому або вище 5 за 6-бальною шкалою. Суттєвих відмінностей між такими критеріями як сучасність, якість та престижність ($p > 0,05$) не було. З іншого боку, різноманітність німецьких продуктів і послуг була оцінена значно нижче, ніж їх сучасність ($p < 0,01$), якість ($p < 0,005$) та престижність ($p < 0,0001$). Це означає, що німецькі продукти та послуги високо цінуються з точки зору сучасності, якості та престижу і в меншій мірі різноманітністю. Отримані результати, що стосуються німецьких товарів і послуг, свідчать про суттєво вищі бали по відношенню до контрольної точки відліку, а це означає, що, як і до французьких товарів, ставлення до них однозначно позитивне.

Критерії, прийняті для аналізу товарів та послуг з Великобританії оцінені на рівні, близькому до 5 (найнижчий бал – 4,5). За трьома критеріями: сучасність, якість та престижність суттєвих відмінностей не виявлено (NIR: $p > 0,05$). Ці критерії оцінені високо. Англійські товари та послуги отримали найнижчу оцінку за якістю у порівнянні з усіма іншими критеріями, тобто сучасністю ($p < 0,05$), різноманітністю ($p < 0,001$) та престижем ($p < 0,01$). Результати аналізу порівнянь з контрольною точкою відліку показали значну диференціацію, а це означає, що англійська продукція однозначно має позитивну асоціацію.

Продукти та послуги з Італії за обраними критеріями отримали оцінку, близьку до 4. Престижність – це критерій, за яким італійські товари та послуги оцінюються найвище в порівнянні з іншими показниками, тобто сучасністю ($p < 0,00001$), різноманітністю ($p < 0,01$) та якістю ($p < 0,00001$). Різноманітність оцінили значно вище за якість ($p < 0,05$). Усі оцінки по відношенню до нейтральної точки відліку отримали значно вищі бали, що дозволяє зробити висновок про однозначно позитивне ставлення до італійської продукції.

За прийнятими показниками Україна отримала результати, близькі до 4 за 6-бальною шкалою. Українські продукти та послуги з точки зору якості оцінюються на значно вищому рівні порівняно з їх сучасністю ($p < 0,01$) та престижем ($p < 0,05$). Різноманітність оцінена значно вище за сучасність ($p < 0,05$) та престижність ($p < 0,05$). Суттєвих відмінностей у балах між якістю та різноманітністю не було ($p > 0,05$). Крім того, це два критерії з чотирьох, які отримали оцінки значно вищі за контрольний показник. Таким чином, українські продукти та послуги позитивно асоціюються за різноманітністю та якістю. Водночас оцінка сучасності та престижу українських продуктів та послуг залишається на рівні близькому до контрольного показника.

Висновки і перспектива подальших досліджень. Позитивний імідж країни походження товару є одним із найважливіших чинників, що визначають успіх його просування на зовнішній ринок. Інформація про походження товару впливає на його сприйняття та оцінку, що трансформується в

реальну ринкову поведінку споживачів. Водночас, як показують наведені вище результати дослідження, імідж української продукції в європейських країнах не спонукає до демонстрації інформації про її походження. Іншою проблемою для українських підприємств є прихильність споживачів до іноземної продукції. Це явище, характерне для багатьох посткомуністичних країн, значно ускладнює просування вітчизняної продукції не тільки на європейському чи світовому ринку, а й на внутрішньому. На цей факт звернули увагу багато українських підприємств, які створюють назви товарів, що асоціюються з іноземним походженням. Українські споживачі дуже часто не знають, що ІЕНКІ такі бренди, як BEVZA, Vita Kin, ІЕНКІ, Blest, Villa Krim, мають місцеве походження та асоціації з іноземним товаром є навмисною маркетинговою процедурою виробника.

Метою представленої дослідження була також перевірка гіпотези про багатовекторність ефекту країни походження. У статті наведені результати, які лише частково підтверджують цю позицію. Насправді, якщо продукти та послуги з певної країни сприймаються позитивно, таке ставлення стосується всіх критеріїв (так само і у випадку негативних оцінок). Проте представлені розрахунки показали значні відмінності в оцінці окремих показників товарів і послуг, які походять з певної країни. Ця закономірність притаманна всім проаналізованим країнам.

У випадку Франції, Німеччини, Великобританії та Італії продукти та послуги однозначно асоціюються з позитивом, але поглиблений аналіз показав, що це позитивне ставлення внутрішньо диференційоване. Це означає, що використання диференційованих показників до оцінки ефекту країни походження є емпірично виправданим: усі проаналізовані країни отримали оцінки, вищі за нейтральні (тому позитивні). Контрольним показником відповідає лише продукція з України та Іспанії за одним показником – сучасність. Це ще одне підтвердження внутрішньої диференціації в оцінці товарів та послуг з точки зору їх походження.

В економічній практиці знання рейтингу окремих критеріїв ефекту країни походження має важливе значення при формуванні міжкультурної маркетингової стратегії для підвищення ефективності просування продукції на зовнішніх ринках.

Джерела та література

1. Schooler R. D. Product Bias in the Central American Common Market. *Journal of Marketing Research*. Vol. 11. 1965.
2. Bilkey W. J., Nes E. Country of Origin Effects on Product Evaluations. *Journal of International Business Studies*. Vol. 1(3). 1982.
3. Peterson R. A., Jolibert A. J. P. A Meta-analysis of Country-of-Origin Effects. *Journal of International Business Studies*. 26(4). 1995.
4. Javalgi R.G., Cutler B.D., Winans W. At Your Service! Does Country of Origin Research Apply To Services. *Journal of Services Marketing*. 15(6/7). 2001.
5. Pharr J.M. Synthesizing Country-of-Origin Research from the Last Decade: Is the Concept Still Salient in an Era of Global Brands? *Journal of Marketing Theory & Practice*. 13(4). 2005.
6. Rezvani S., Dehkordi G.J., Rahman M.S., Fouladivanda F., Habibi M., Eghtebasi S. A Conceptual Study on the Country of Origin Effect on Consumer Purchase Intention. *Asian Social Science*. Vol. 8(12). 2012.
7. Saran R., Gupta N. Country of Origin vs. Consumer Perception: A Literature Review. *IUP Journal of Marketing Management*. Vol. 11(4). 2012.
8. Balabanis G., Diamantopoulos A. Brand Origin Identification by Consumers: A Classification Perspective. *Journal of International Marketing*. 16(1). 2008.
9. Zhou L., Yang Z., Hui M.K. Non-local or Local Brands? A Multi-level Investigation into Confidence in Brand Origin Identification and Its Strategic Implications. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 38(2). 2010.
10. Melnyk V., Klein K., Völckner F. The Double-edged Sword of Foreign Brand Names for Companies from Emerging Countries. *Journal of Marketing*. Vol. 76. 2012.
11. Loudon D. L., Della-Bitta A. J. *Consumer Behaviour*, McGraw Hill, New York. 1993.
12. Russel T.J., Lane R. *Kleppner's Advertising Procedure* (15th ed.). 2002.
13. Kee-Fu-Tsang N., Ap J. Tourists' Perceptions of Relational Quality Service Attributes. A Cross-Cultural Study. *Journal of Travel Research*. Vol. 45. No. 3. 2007.
14. Verbeek, Hans. Duiters begrijpen Engelse Slogans niet' [Germans do not understand English slogans]. *Adformatie*. Vol. 39(25). No. 16. 2003.

15. Чого досягла Україна. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2020/11/29/56331430/> (дата звернення 05.08.2022).
16. Peterson, R. A., & Jolibert, A. J. P. A meta-analysis of country of origin effects. *Journal of International Business Studies*. 26(4). 1995. P. 883-900. URL: <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490824> (дата звернення 02.08.2022).
17. Rezvani, S., Dehkordi G.J., Rahman M.S., Fouladivanda F., Habibi, M., Eghtebasi S. A conceptual study on the Country of Origin Effect on consumer purchase intention. *Asian Social Science*. 8(12).2012.
18. Hong S.-T., Wyer R.S. Jr. Effects of Country-of-Origin and Product-attribute Information on Product Evaluation: An Information Processing Perspective. *Journal of Consumer Research*. Vol. 16. 1989.
19. Dinnie K. Country-of-Origin 1965-2004: A Literature Review. *Journal of Consumer Behavior*. Vol. 3. 2004.
20. Roth M.S., Romeo J.B. Matching Product Category and Country Image Perception: A Framework for Managing Country-of-Origin Effects. *Journal of International Business Studies*. Vol. 3(24). 1992.

References

1. Schooler R.D. (1965). Product Bias in the Central American Common Market. *Journal of Marketing Research*. Vol. 11. [in English].
2. Bilkey W.J., Nes E. (1982). Country of Origin Effects on Product Evaluations. *Journal of International Business Studies*. Vol. 1(3). [in English].
3. Peterson R.A., Jolibert A.J.P. (1995). A Meta-analysis of Country-of-Origin Effects, *Journal of International Business Studies*. 26(4). [in English].
4. Javalgi R.G., Cutler B.D., Winans W. (2001). At Your Service! Does Country of Origin Research Apply To Services. *Journal of Services Marketing*. 15(6/7). [in English].
5. Pharr J.M. (2005). Synthesizing Country-of-Origin Research from the Last Decade: Is the Concept Still Salient in an Era of Global Brands? *Journal of Marketing Theory & Practice*. 13(4). [in English].
6. Rezvani S., Dehkordi G.J., Rahman M.S., Fouladivanda F., Habibi M., Eghtebasi S. (2012). A Conceptual Study on the Country of Origin Effect on Consumer Purchase Intention. *Asian Social Science*. Vol. 8(12). [in English].
7. Saran R., Gupta N. (2012). Country of Origin vs. Consumer Perception: A Literature Review. *IUP Journal of Marketing Management*. Vol. 11(4). [in English].
8. Balabanis G., Diamantopoulos A. (2008). Brand Origin Identification by Consumers: A Classification Perspective. *Journal of International Marketing*. 16(1). [in English].
9. Zhou L., Yang Z., Hui M.K. (2010). Non-local or Local Brands? A Multi-level Investigation into Confidence in Brand Origin Identification and Its Strategic Implications. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 38(2). [in English].
10. Melnyk V., Klein K., Völckner F. (2012). The Double-edged Sword of Foreign Brand Names for Companies from Emerging Countries. *Journal of Marketing*. Vol. 76. [in English].
11. Loudon D. L., Della-Bitta A. J. (1993). *Consumer Behaviour*, McGraw Hill, New York. [in English].
12. Russel T.J., Lane R. (2002). *Kleppner's Advertising Procedure* (15th ed.). [in English].
13. Kee-Fu-Tsang N., Ap J. (2007). Tourists' Perceptions of Relational Quality Service Attributes: A Cross-Cultural Study, „*Journal of Travel Research*. Vol. 45. No. 3. [in English].
14. Verbeek H. (2003). Duitsers begrijpen Engelse Slogans niet. [Germans do not understand English slogans]. *Adformatie*. Vol. 39(25). No. 16. [in English].
15. Choho dosiahla Ukraina. [What has Ukraine achieved?]. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2020/11/29/56331430/> (retrieved: 05.08.2022). [in Ukrainian].
16. Peterson, R. A., & Jolibert, A. J. P. (1995). A meta-analysis of country of origin effects. *Journal of International Business Studies*, 26(4). P. 883-900. URL: <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490824> (retrieved: 02.08.2022). [in English].
17. Rezvani S., Dehkordi G.J., Rahman M.S., Fouladivanda F., Habibi, M., Eghtebasi, S. (2012). A conceptual study on the Country of Origin Effect on consumer purchase intention. *Asian Social Science*, 8(12). [in English].
18. Hong S.-T., Wyer R.S. Jr. (1989). Effects of Country-of-Origin and Product-attribute Information on Product Evaluation: An Information Processing Perspective. *Journal of Consumer Research*. September, Vol. 16. [in English].
19. Dinnie K. (2004). Country-of-Origin 1965-2004: A Literature Review. *Journal of Consumer Behavior*. Vol. 3. [in English].
20. Roth M.S., Romeo J.B. (1992). Matching Product Category and Country Image Perception: A Framework for Managing Country-of-Origin Effects. *Journal of International Business Studies*. Vol. 3(24). [in English].

Рецензії, хроніки, персоналії

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПУБЛІКУЮТЬСЯ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ

До публікації приймаються статті, які відповідають наступним вимогам.

Стаття повинна висвітлювати актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.

Стаття може бути написана українською, російською, польською або англійською мовами, ретельно вичитана автором та відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць.

Робота не була опублікована раніше в іншому журналі, не перебуває на розгляді в іншому журналі.

До друку приймаються тільки статті з оригінальним авторським текстом, запозичення в обсязі не більше 10 %, що повинні бути оформлені із зазначенням посилань на джерела.

Подаючи статтю в журнал, автор тим самим висловлює згоду на розміщення повного її тексту в мережі Інтернет.

Автори дають згоду на збір й обробку персональних даних із метою їх включення в базу даних згідно із Законом України № 2297-VI «Про захист персональних даних» від 01.06.2010. Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього видання, використовуватимуться виключно для виконання внутрішніх технічних завдань; вони не поширюватимуться та не передаватимуться стороннім особам.

Процедура рецензування:

Усі матеріали, які подані для публікації в журналі «Економічний часопис ВНУ імені Лесі Українки» проходять процедуру **рецензування** у кілька етапів:

- матеріали перевіряються на відповідність тематиці журналу та вимогам до оформлення;
- стаття проходить перевірку на наявність плагіату;
- матеріали передаються на розгляд рецензенту. За підсумками рецензії рецензент може дати рекомендацію публікувати статтю, відправити на доопрацювання (з повторною рецензією або без неї), відмовити у публікації через значні недоліки матеріалів (з правом повторної подачі або без неї);
- після підтвердження, що стаття прийнята до друку, автору повідомляються реквізити для оплати.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

Послідовність структурних елементів статті:

- ✓ Ліворуч – УДК (кегель 12).
- ✓ Починаючи з наступного рядка праворуч метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, російською та англійською мовами та складаються з частин:
 - відомості про автора (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт, ORCID ID 0000-0000-0000-0000, E-mail) (напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0); якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується в такій же послідовності через рядок.
- ✓ Через рядок - **назва статті (мовою статті)** (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний; інтервал перед 0, після 0).
- ✓ Через рядок - **анотація українською** (або мовою статті), від 80 до 100 слів, де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт).

✓ Через рядок - **ключові слова українською** (або мовою статті) 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок – **метадані англійською** мовою: відомості про автора – вирівнювання по правому краю (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт) напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0, якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується і такій же послідовності через рядок.

✓ Через рядок - **назва статті англійською** мовою (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний); інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **розширена анотація англійською мовою** (Abstract), яка повинна бути інформативною й оригінальною, має відображати основний зміст статті та результатів дослідження, обсяг анотації англійською мовою: не менше 1800 знаків. Анотація англійською мовою (Abstract) фактично має уявляти собою стислий виклад статті, її реферування, (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт) і повинна складатися з таких структурних частин:

- introduction (вступ);
- the purpose of the article (мета статті);
- results (результати);
- conclusions (висновки);

✓ Через рядок - **ключові слова англійською** мовою 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

Якщо мова статті англійська (польська, російська), то анотація мовою статті від 80 до 100 слів, а анотація українською мовою подається обсягом не менше як 1800 знаків, включаючи ключові слова, ім'я та прізвища автора й назви статті.

✓ Через рядок – **основний текст статті**, який повинен вмщати в себе такі необхідні елементи (з виділенням по тексту статті):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких покладений початок вирішенню даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше питань, що є частиною загальної проблеми, яким присвячується стаття;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом (згідно з Постановою Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

Вимоги до оформлення тексту статті. Обсяг основного тексту статті орієнтовно від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів). Текстові матеріали повинні бути підготовлені в редакторі MS Word (*.doc). Параметри сторінки: формат – А4, поля – зліва – 2,5 см, справа – 2,5 см, зверху й знизу – 2 см, без колонтитулів та нумерації сторінок. Шрифт основного тексту – Times New Roman, звичайний, рядки без переносів. Параметри абзацу: вирівнювання – за шириною; міжрядковий інтервал – 1,0; відступ першого рядка – 0,75 см.

✓ Через рядок після основного тексту – **Джерела та література** (кегль 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок **перелік використаної літератури** (кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 см) складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання»). Усі джерела зі списку літератури (орієнтовно 8-15 джерел) повинні бути процитовані в тексті статті, в іншому випадку відповідний елемент має бути вилучений.

Бібліографічні посилання потрібно оформляти так: на одне джерело – [1, с. 4], на кілька джерел – [4, с. 55; 10, с. 15]. Можливе також посилання без зазначення сторінки, якщо йдеться про джерело загалом. Якщо стаття, на яку є посилання, має цифровий ідентифікатор doi (<http://www.doi.org/index.html>), його обов'язково потрібно вказувати. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. Список літератури повинен містити достатню кількість сучасних (за останні п'ять років) джерел за проблемою дослідження. До списку потрібно включати наукові статті українських і зарубіжних авторів. Допускається посилання на власні роботи авторів статті (самоцитуювання), але не більше ніж 20 % від загальної кількості джерел. Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті.

✓ Через рядок після списку літератури – **References**, (кегель 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - список кирилических джерел у транслітерованому вигляді (кегель 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт); із застосуванням транслітерації та її переклад англійською мовою, де розміщуються ті ж самі джерела оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.apastyle.org/>). Назви кирилических джерел транслітеруються, далі у квадратних дужках розміщується переклад.

Он-лайн-конвертер: <http://translit.kh.ua/#passport> (Паспортний КМУ 2010).

Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається в таблиці, що має порядковий номер, вирівнювання по правому краю (наприклад: *Таблиця 1*) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом, наприклад: **Розрахунок показників для оцінки інвестиційного прибутку**). Назва і зміст таблиці подається шрифтом Times New Roman, кегель 11, інтервал 1.

Формат таблиць – лише книжковий.

Рисунок повинен бути єдиним графічним об'єктом (тобто згрупованим). Для рисунків, виконаних у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (97-2003). Ілюстрації також слід нумерувати; вони повинні мати назви, які вказуються поза згрупованим графічним об'єктом (наприклад: **Рис. 1. Класифікація показників залишкового прибутку**). Ілюстративний матеріал обов'язково повинен бути контрастним чорно-білим, спосіб заливки в діаграмах – штриховий).

Формули (зі стандартною нумерацією) виконуються в редакторі Microsoft Equation. Підписи рисунків та формул повинні бути доступні для редагування. Усі графічні об'єкти не повинні бути сканованими.

Обов'язкове розрізнення знаків дефіс (-) та тире (–), а також використання лапок такого формату «» («текст»).

Виділення фрагмента тексту можливе курсивом (підкреслення не допускається).

Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Наприклад: *Джерело: Власна розробка автора*). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт "Times New Roman", 9 кегель, звичайний.

Неприпустимим є використання нерозшифрованих абревіатур і вперше введених термінів. Усі абревіатури повинні бути розшифровані при першому вживанні.

Дотримання вимог є обов'язковим! Відповідальність за зміст статті несе автор!

Матеріали потрібно надсилати на e-mail: econom.faculty@gmail.com.

Опубліковані статті надсилаються авторам у форматі PDF.

Вартість публікації обсяг від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів) становить **750** гривень (з врахуванням вартості ідентифікатора цифрового об'єкту - DOI - 200 грн). Вартість статті обсягом понад 25000 знаків (без пробілів) формується з розрахунку **750 грн. + 60 грн.** за кожні 1800 знаків (без пробілів).

При потребі автору (авторам) статті друкованого примірника журналу, здійснюється відповідна доплата в сумі **200** грн. за кожен примірник.

Вимоги до статей, останні випуски журналу, архів номерів, різна інформація – на сайті видання: <http://echas.eenu.edu.ua>

Стосовно інших питань за консультацією просимо звертатися до відповідального секретаря Кулинич Мирослави Богданівни (сл. тел. 0332-24-89-78; моб. тел. (066)-960-53-61).

Файл статті назвати «Прізвище_стаття» (напр. «Степанюк_стаття»).

До статті окремим файлом («Авт.довідка_Степанюк») потрібно подати інформацію про автора:

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Назва статті _____ (українською та англійською мовами)

Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь та вчене звання, посада автора (-ів) (українською та англійською мовами) _____

ORCID (цифровий ідентифікатор автора, що відрізняє Вас від будь-якого іншого дослідника, підтримує зв'язок між Вами й Вашою професійною діяльністю. Отримати свій унікальний ідентифікатор ORCID можна, зареєструвавшись <http://about.orcid.org>, <https://orcid.org/register>) _____

Місце роботи, навчання, поштова адреса, індекс, службовий телефон (установи чи організації) (українською та англійською мовами) _____

Поштова адреса Нової пошти, № відділення, на яке редколегія при потребі надсилає друкований примірник збірника _____

Телефон _____. E-mail _____

Наукове видання

**Економічний часопис
Волинського національного університету
імені Лесі Українки**

Журнал видається з 2015 року

№ 3 (31)

2022

Технічний редактор: *Л. М. Козлюк*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21451-11251Р від 25.06.2015 р.

Сайт журналу: echas.vnu.edu.ua

Формат 60×84¹/₈. Обсяг 16,02 обл. вид. арк., 16,27 ум.-друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 488.

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, факультет економіки та управління Волинського національного університету імені Лесі Українки. Тел. (0332) 24-89-78. Ел. адреса: econom.faculty@gmail.com.

Засновник – Волинський національний університет імені Лесі Українки
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, Шопена 12, тел (0332)-29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.